DE MOHAMMEDAANSCH E VORSTEN IN NEDER- LANDSCH-INDIE

DOOR

Mr. L. W. C. VAN DEN BERG.

De Mohammedaansche Wet (Arab. Sjarî'ah) laat wel is waar het administratieve recht, behoudens enkele leidende beginselen, over aan de plaatselijke wetgeving en de plaatselijke gebruiken, maar heeft daarentegen het staatsbegrip en het standpunt, dat de Vorst in het Rijk behoort in te nemen, nauwkeurig omschreven. Uitgangspunt dier regeling vormen de zich historisch ontwikkeld hebbende politieke instellingen van het groote Rijk der Chaliefen in de Middeleeuwen, en ook thans nog moet iedere Mohammedaansche staat er naar streven die instellingen, als vormende den idealen toestand, zooveel mogelijk te naderen. Nu valt het al dadelijk op, dat de Inlandsche staatjes in den Oost-Indischen Archipel in uitgestrektheid, economische beteekenis, en vooral in macht en invloed, zoozeer afwijken van het vroegere Rijk van de „Beheerschers der Geloovigen“, dat alleen daarom reeds de instellingen, door de Mohammedaansche Wet beschreven, aldaar weinig toepassing kunnen vinden. Zelfs toen het rechtstreeksche gebied der Chaliefen van Baghdâd tot de omgeving hunner hoofdplaats was beperkt, ja wat meer zegt, toen zij ook in dat gebied de feitelijke uitoefening van hun gezag aan hunne viziers hadden overgedragen, bleven zij toch steeds in theorie de banierdragers van den Orthodoxen Islâm en de eerste dienaren van Allâh, ook als zoodanig erkend in landen, waarover zij geen bestuur meer uitoefenden. Bij onze Inlandsche vazalvorsten is van dit alles nooit sprake geweest.

Afgescheiden echter van deze materieele oorzaak van afwijking van het ideale Mohammedaansche staatsrecht in den Indischen Archipel, is er nog eene andere aanwezig, namelijk het van den Islâm totaal afwijkende Inlandsche rechtsbewustzijn omtrent het standpunt, dat de Vorst behoort in te nemen, en omtrent de

voorwaarden, voor de rechtmatige uitoefening der vorstelijke waardigheid vereischt ¹. Ik stel mij voor in dit opstel de Inlandsche rechtsbegrippen omtrent beide onderwerpen in hunne belangrijkste uitingen te beschrijven. Daarbij zullen echter buiten beschouwing blijven de afwijkingen van den Islâm, veroorzaakt door de verhouding van de Inlandsche Vorsten tot het Gouvernement en door ons koloniale staatsrecht, dan alleen voor zooverre een en ander Inlandsch recht is geworden, en dus met het onderwerp in onafscheidelijk verband staat. Ongetwijfeld zijn namelijk sommige der verdragen of, gelijk het Indische administratieve spraakgebruik luidt, „contracten“, met de Inlandsche staatjes, oorspronkelijk door geweld afgedwongen, en deze verdragen kunnen in beginsel moeilijk gezegd worden op een ander recht te berusten dan op dat van den sterkste; maar door tijdsverloop heeft dit beginsel niet zelden al lang opgehouden in het rechtsbewustzijn der betrokken partijen voort te leven. Daarnaast staan bovendien de groote meerderheid der contracten, bij het sluiten waarvan onzerzijds geen dwang in het spel was, doch waartoe de Inlandsche overheid zich, door omstandigheden van den meest uiteenloopenden aard, genoopt zag zelve het initiatief te nemen, en aldus van hare souvereiniteit afstand te doen, vroeger ten behoeve der Oost-Indische Compagnie, later ten behoeve van het Nederlandsch-Indische Gouvernement ². Dat de Inlandsche overheid zich als bevoegd beschouwde tot zoodanigen afstand, en tot de vrijwillige erkenning der souvereiniteit van eene ongeloovige regeering, levert ongetwijfeld wel in den Archipel de meest algemeene en de verst reikende afwijking

¹ In mijn opstel over het Panislamisme, opgenomen in dl. IV van den Jaargang 1900 van het tijdschrift „De Gids“ noemde ik, op p. 427 de, met het Imamaat der Verheven Porte onvereinigbare, nationale opvattingen omtrent de vorstelijke waardigheid in Nederlandsch-Indië een krachtigen anti-panislamietischen factor in de vazal-staatjes aldaar. Het bestek van bedoeld opstel liet evenwel niet toe dit punt nader te ontwikkelen. Voor zoodanige ontwikkeling scheen mij bovendien De Gids eene minder geschikte plaats toe. Het geldt hier namelijk een onderwerp, waaraan tot dusverre door anderen zoo goed als geene aandacht werd geschonken, en waarvan dientengevolge de behandeling dwingt tot het aanhalen van bewijplaatsen, en het treden in bijzonderheden, voor de overgrootte meerderheid van de lezers van De Gids weinig aantrekkelijk. Dit strekke ter verklaring, waarom thans een opstel, dat als het uitvloeisel van een ander opstel te beschouwen is, niet in hetzelfde tijdschrift, maar in deze Bijdragen verschijnt.

² Vergl., over den hooger en rechtsgrond onzer souvereiniteit over de Inlandsche volken, De Savornin Lohman: Onze Constitutie, Utrecht 1901, p. 407 en vv.

op van het theoretische staatsrecht der Sonnietische Muzelmannen. Die afwijking is echter niet specifiek Nederlandsch-Indisch, aangezien daarvan ook elders in de Mohammedaansche wereld tal van voorbeelden zouden zijn aan te halen. Dat ik mij verder in de volgende bladzijden streng zal beperken tot den invloed door de contracten uitgeoefend op de Inlandsche rechtstoestanden, welke in een onafscheidelijk verband staan met ons onderwerp, zonder de verhouding der Inlandsche staatjes tot het Gouvernement in het algemeen ter sprake te brengen, is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat eene volledige uiteenzetting dier verhouding eerst mogelijk zal zijn na algeheele openbaarmaking der hierbedoelde contracten, vooral der oudste, vergezeld van de noodige historische toelichting. Zoodanige openbaarmaking heeft nog steeds niet plaats gehad, hoe wenschelijk het ook zoude zijn, dat die werd ter hand genomen. Tal van quaesties zouden immers daardoor worden opgehelderd. Bovendien zoude daardoor eene nadere regeling mogelijk worden van het Nederlandsch-Indische onderdanenverband, en ons grondgebied meer nauwkeurig kunnen worden bepaald.

Op één punt, dit onderwerp betreffende, moet intusschen hier al dadelijk worden gewezen. Volgens het officieele spraakgebruik in Nederlandsch-Indië wordt, in het Gouvernement van Celebes en Onderhoorigheden, onderscheid gemaakt tusschen „leenroerige“ en „bondgenootschappelijke“ Inlandsche staatjes. Zonder nadere toelichting zoude men hieruit opmaken, dat alleen de eerstgenoemde vazallen zijn van Nederland, doch laatstgenoemde hunne soevereiniteit hebben behouden. Dit is echter geenszins het geval; want ook de zoogenaamde „bondgenootschappelijke“ staatjes erkennen de soevereiniteit van Nederland. Zoo niet leenen, dan zijn zij toch in elk geval van ouds protectoraten geweest, en het verschil in naam heeft tegenwoordig niet meer dan een historisch belang. Bedoelde staatjes namelijk hebben in 1667 een „vredes- en bondsverdrag“ met de Oost-Indische Compagnie gesloten, hetwelk onder den naam van „Bongaaisch traktaat“ bekend is, en dat in 1824 met het Gouvernement werd vernieuwd ¹. In art. 23 nu van het Bongaaisch

¹ Het Bongaaische traktaat van 1667 is o. a. in extenso gepubliceerd in Valentijn's Oud en Nieuw Oost-Indië. Zie de uitgave van Keyzer, 's-Gravenhage 1858, dl. III, p. 144 en vv. Het vernieuwde traktaat van 1824 is o. a. te vinden bij Ligtfoot: Beschrijving en geschiedenis van Boeton, in deze Bijdragen, 4de Volgreeks, dl. II (1878) p. 90 en vv.

traktaat, en in art. 2 van het vernieuwde traktaat, wordt uitdrukkelijk gezegd, dat de staatjes in quaestie respectievelijk de Compagnie en het Gouvernement erkennen als hunnen „schut- en schermheer“; terwijl art. 6 van het traktaat alle politieke of commercieele aanrakingen met andere Europeesche natiën verbiedt, ja zelfs art. 9 den handel der zoogenaamde bondgenooten tot bepaalde gedeelten van den Indischen Archipel beperkt. In art. 16 van het vernieuwde traktaat werd alleen het verbod van politieke aanrakingen met vreemde mogendheden gehandhaafd, doch in art. 14 de handel aan geene bijzondere beperkingen meer gebonden. In de latere contracten met de verschillende bondgenootschappelijke staatjes wordt de afhankelijkheid nog nader bepaald door de erkenning, dat het staatje in quaestie deel uitmaakt van Nederlandsch-Indië, en als zoodanig geplaatst is onder de „heerschappij“ van het Nederlandsch-Indische Gouvernement, met erkenning van het Hoofd van den Nederlandschen Staat als „wettige soeverein“, gelijk mede met belofte van „trouw, gehoorzaamheid en onderwerping“¹. Dit zijn dezelfde uitdrukkingen als elders in den Archipel in de contracten met de gewone leenmannen worden gebezigd, en er bestaat dus geene enkele reden meer om aan verschil in rechtstoestand te denken. Dat de Oost-Indische Compagnie hare opperhoogheid in het Bongaaische traktaat formuleerde als een bondgenootschap, is te verklaren door de omstandigheid, dat bij haar de commercieele en niet de politieke belangen op den voorgrond stonden². Ook elders in den Archipel vindt men voorbeelden, dat de Oost-Indische Compagnie het juridische onderscheid tusschen een bondgenoot, een beschermeling en een leenman niet altijd in acht nam³. De

¹ Zie b. v. art. 1 der contracten, gesloten in 1861 met Loewoe, te vinden in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1864—1865, N° 31; met Laikang in 1862, Ibid. Zitting 1881—1882, N° 100; met Sidenreng, Rappang en Barroe in 1888, Ibid. Zitting 1888—1889, N° 76; met Gowa in 1894, Ibid. Zitting 1895—1896, N° 110.

² Met het bovenstaande meen ik tevens te hebben wederlegd het stelsel, dat de zoogenaamde „bondgenootschappelijke“ landen, met betrekking tot de toepassing van artt. 32 en 33 der Algemeene Bepalingen van Wetgeving, niet tot Nederlandsch-Indië maar tot het buitenland zouden behooren. Zie een vonnis van den Raad van Justitie te Makassar dd. 1 Aug. 1888, bekrachtigd bij Arrest van het Hoog-Gerechtshof van Nederlandsch-Indië dd. 5 Sept. 1888 (Tijdschrift: Het Recht in Nederlandsch-Indië, dl. LX (1893), p. 247 en vv.)

³ Zie b. v. het „Traactaat van reconciliatie, vrede, vriend- en bondgenootschap“, in 1755 met den eersten Sultan van Djokjakarta gesloten, in art. 1 waarvan bedoelde Vorst erkent, dat hem zijn land „als een leen“ door de

begrippen van protectoraat en leen, ofschoon in oorsprong en rechtskarakter onderscheiden, zijn trouwens aan elkander uit een oogpunt van praktische politiek nauw verwant, en worden waarschijnlijk daarom, ook tegenwoordig, beiden als onderdeelen aangemerkt van het algemeene begrip van semi-souvereiniteit onder de suzeriniteit van een anderen staat ¹.

De specifiek Inlandsche afwijkingen van den Islâm omtrent de vorstelijke waardigheid kunnen tot een zestal worden teruggebracht, namelijk:

1° het karakter, 2° de titulatuur, 3° de erfelijkheid, 4° de vrouwen-regeeringen, 5° de rijksraden en de rijksgrooten, en 6° de rijkssieraden.

Over elk dezer onderwerpen zal hier een en ander worden in het midden gebracht in verband met de voorschriften van het Mohammedaansche staatsrecht. Korthedshalve zullen voor de hoofdbeginselen van dit laatste geene bronnen worden aangehaald, en zal als bekend worden ondersteld hetgeen ter zake in voor ieder toegankelijke geschriften voorkomt ².

§ 1. Het karakter der vorstelijke waardigheid.

Terwijl volgens den Sonnetischen Islâm zelfs de ideale oppervorst over alle geloovigen een gewoon mensch blijft, wien de onderdanen alleen gehoorzaamheid verschuldigd zijn, zoolang hij persoonlijk voldoet aan de moreele, intellectuele en fysieke eischen in de Sjari'ah gesteld, en zoolang hij overeenkomstig de Sjari'ah regeert, zoo wordt op Java, in Soerakarta en Djokjakarta, de Vorst beschouwd als een wezen, dat persoonlijk en van nature boven zijne onderdanen verheven is, en dat aan alle critiek hunnerzijds ontsnapt. Terwijl voorts de Islâm geene materiele of

Compagnie wordt afgestaan. Het „Tractaat” is te vinden bij De Jonge: De opkomst van het Nederlandsch gezag op Java, dl. VII, 's-Gravenhage 1878, p. 298 en vv.

¹ Zie De Louter: Het begrip van souvereiniteit, in de Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde, 3de Reeks, dl. IV (1887), p. 177, 180, 181. Dezelfde schrijver vat ook elders de bondgenootschappelijke en leenroerige staatjes van Zuid-Celebes onder den algemeene naam van „leenstaten” samen. Zie zijne Handleiding tot de kennis van het staats- en administratief recht van Nederlandsch-Indië, 4de druk, 's Gravenhage 1895, p. 102 en 228.

² Zie b.v. mijn zooeven, op p. 2 noot 1, geciteerd opstel over het Panislamisme, in De Gids, t. a. p., p. 237 en vv., en de daarin aangehaalde Europeesche werken.

politieke voorrechten van den eenen stand der burgers boven den anderen erkent, maar aan allen gelijke rechten en plichten tegenover den Staat oplegt ¹, zoo vormen bij de Javanen zij, die vorstenbloed in de aderen hebben, al ware het van vele geslachten geleden, een boven alle andere onderdanen begunstigde adel, welke voor een deel zelfs recht heeft op apanages, aan elks individueelen rang geëvenredigd.

Men behoeft slechts enkele dagen met de tegenwoordige Javaansche hoven in aanraking te komen, om te ontwaren hoe de bijna afgodische vereering, welke de Vorsten van den kant hunner onderdanen genieten, geenszins meer genoemd kan worden de aan den vrijen staatsburger passende eerbied voor de wereldlijke, noch zelfs voor de geestelijke overheid, maar inderdaad is eene uiting van menschvergoding. Wat de Vorst, zelfs toevallig, heeft aangeraakt, en nog zooveel te meer wat hij als kleederen of uit anderen hoofde heeft gedragen of benut, geldt als een heilig voorwerp, dat geen onderdaan, zoo hij het later in zijn bezit mocht krijgen, anders dan als eene soort van amulet zal bewaren. Niet slechts heeft de Vorst, volgens het erkende gewoonterecht, de bevoegdheid elk ongehuwd meisje tot zijne morganatische echtgenoot te nemen, ook zonder hare toestemming of die van haar wettigen voogd ², maar, wat meer zegt, elk rechtgeaard Javaansch huisvader beschouwt het als eene bijzondere eer, indien 's Vorsten keuze aldus op zijne dochter valt. Zelfs eene plaats als adspirante in 's Vorsten *parc-aux-cerfs* is in Soerakarta en Djokjakarta nog even gezocht, als die in Frankrijk was bij velen der onderdanen onder de regeering van Lodewijk XV ³. Evenzeer geldt nog aldaar, naar de Inlandsche begrippen, de Romeinsche rechtsregel: *princeps legibus est solutus*. Wel verre dat de wetgevende bevoegdheid der Vorsten beperkt zoude zijn tot de onderwerpen, niet in de Sjarî'ah

¹ Wel is waar vormen, volgens den Islâm, de Arabieren de edelste natie der wereld, en is, onder hunne stammen, die der Qoraisjieten de edelste, van welken stam weder de familie Hâsjim de edelste is; maar, behalve dat de ideale oppervorst aller Muzelmannen tot den stam der Qoraisjieten moet behooren, zijn aan bedoelde edele afkomst hoogstens zekere honorifieke privileges verbonden. Alleen de leden der familie Hâsjim hebben recht op levensonderhoud van staatswege; maar hunne familiebetrekking tot den Vorst is daarbij onverschillig. Vergl. Kor. VIII: 42.

² Zie mijn opstel over de afwijkingen van het Mohammedaansche familie- en erfrecht, in deze Bijdragen, 5de Volgreeks, dl. VII (1892), p. 465.

³ Zie mijn werk: De Inlandsche rangen en titels op Java en Madoera, Batavia 1887, p. 79 noot 4.

geregeld, of waaromtrent de Sjarî'ah uitdrukkelijk naar het locale recht verwijst — wel verre dat, zelfs voor den vorm, een Sjaich al-Islâm of Opperjurist op elke vorstelijke ordonnantie de verklaring zoude behoeven te plaatsen, dat zij niet met de Sjarî'ah in strijd is, zoo schept naar de Javaansche begrippen 's Vorsten wil recht, desnoods tegen de Sjarî'ah, ja, wat voor een Javaan nog meer zegt, tegen de Adat in. Alleen in zedelijken zin zouden bij de Javanen de voorvaderlijke herkomsten, de Mohammedaansche Wet, het geweten, en de natuurlijke eerezucht van zich althans niet gehaat te maken, zekere perken aan vorstelijke uitspattingen stellen. Al bestond niet het bekende, gevleugelde woord van een vorigen Soesoehoenan van Soerakarta: „De Adat ben ik“, zoo zoude men, ter adstruatie van het hier aangevoerde omtrent 's Vorsten wetgevende bevoegdheid, slechts de talrijke bepalingen in de Javaansche wetten der Vorstenlanden hebben in te zien, met de Sjarî'ah in strijd. De Javaansche Vorst heeft de onbeperkte beschikking over het leven en de bezittingen zijner onderdanen, niet als misbruik, maar als een recht; terwijl juist het individualistische karakter van het Sonnietische Mohammedaansche recht de onschendbaarheid van elks burgerlijke rechten, ook tegenover den Staat, nog sterker op den voorgrond stelt, dan tegenwoordig zelfs in Nederland het geval is. Hiertegen doet natuurlijk niet af, dat, ook naar de Javaansche begrippen, de regel geldt: *non omne quod licet, honestum est*. Ook de Javanen zullen een Vorst, die over het leven en het goed zijner onderdanen beschikt, ten behoeve van hetgeen hij houdt voor het algemeen belang, uit een zedelijk oogpunt niet gelijk stellen met een Vorst, die hetzelfde doet uit lichtzinnigheid of eigenbaat. Alleen handelt laatstgenoemde, hoe afkeurenswaardig zijn gedrag ook moge zijn, evenmin onrechtmatig als ten onzent iemand die, in stede van zijn fortuin nuttig te besteden, dit voor ijdele of zelfs onzedelijke doeleinden gebruikt. Het verschil tusschen de Orthodox-Mohammedaansche en de Javaansche opvatting van het vorstelijke gezag, kan men niet beter doen uitkomen dan door de tegenstelling dat, volgens de eerste, de Vorst zijn land en volk beheert als de administrateur van eens anders, in casu van Allâh's eigendom, doch, volgens de laatste, als zijn eigen goed. Dat deze Javaansche opvatting, tengevolge van de contracten, ingeval van conflict zoude wijken voor de rechten van den leenheer, d. w. z. het Gouvernement, en dat dit laatste, zoo noodig, aan die contracten de bevoegdheid tot tusschenkomst zoude

ontleenen, is even zeker als het feit, dat de overgrootste meerderheid der onderdanen van de Javaansche Vorsten zich van den inhoud dier contracten geene rekenschap geeft.

Het hier geschetste karakter der vorstelijke waardigheid, naar de opvatting der Javanen, weerspiegelt zich in hunne ethisch-politieke litteratuur. In de Niti-Sastrā lees ik: „De hooge en lage rangen der menschen, met Zijne Hoogheid den Vorst te be-ginnen, zijn den onderdanen een wet en regel; overtreedt dezelve dus in geenen deele, want de Koning heeft het zoo goed gevonden” ¹, en verder: „Ledig is een staat, waar geen Koning is, en die bijgevolg in wanorde en verval geraakt” ². Nog scherper wordt het karakter der vorstelijke waardigheid belijnd in de Niti-Prādjā, waar van den Vorst wordt gezegd, dat hij met zijne onderdanen kan handelen „als een dalang met de wajang-poppen.” Hij kan met hen doen, wat hij wil, naar zijn welbehagen; maar „daarbij moet de Wet hem voorlichten, evenals de lamp den dalang voorlicht” ³. Uit deze vergelijking blijkt tevens, dat de Vorst alleen zedelijk aan de wetten gebonden is, en dat de onderdanen daaraan geene rechten tegenover hem kunnen ontleenen, noch hem die wetten kunnen tegenwerpen. In denzelfden geest drukt zich de vorstelijke auteur van het werk Woelang-Rèh uit, waar hij zegt: „In de hand van den Vorst zijn leven en dood, kleeding en voedsel; de mensch behoort zijnen Vorst te volgen, en zal nauwkeurig acht geven op diens handelingen” ⁴; voorts: „Des Vorsten bevelen niet op te volgen, is zoo goed als Gods geboden niet te vervullen” ⁵; en eindelijk: „Dit is zoo naar Gods bestel, dat de Vorst macht hebbe over alles in het koninkrijk; ook maakt dit geen verschil ingeval de Vorst nog jong mocht zijn” ⁶. In het leerdicht Séwākā vind ik, ten aanzien van den onderdaan tegenover den Vorst, de uitspraak: „Van den meester neem alles ten zegen” ⁷. In het oude

¹ Naar de vertaling van Mounier, in het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, Jaargang 1843, dl. II, p. 236 en vv. De aangehaalde plaats is te lezen op p. 244.

² Ibid. p. 279.

³ Naar het uittreksel bij Raffles: History of Java, Londen 1830, dl. I, p. 308.

⁴ Naar de vertaling van Poensen, in de Mededeelingen van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, dl. XIV (1870), p. 259 en vv. De aangehaalde plaats staat op p. 268.

⁵ Ibid. p. 269.

⁶ Ibid. p. 272.

⁷ Naar de vertaling van Wilkens, in het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, Jaargang 1851, dl. I, p. 464 en vv. De plaats zelf staat op p. 465.

Javaansche wetboek Soerjā-Ngalam vinden wij eveneens merkwaardige uitingen van hetzelfde beginsel. Zoo wordt daarin niet meer of minder dan de doodstraf bedreigd tegen het ongeroepen en onaangediend verschijnen voor den Vorst, dus tegen een feit, dat, naar onze, gelijk mede naar de Orthodox-Mohammedaansche begrippen, niet meer is dan eene onbeleefdheid, waartegen hoogstens eene lichte politie-straf zoude kunnen worden bedreigd of uitgesproken. Er wordt bijgevoegd, dat alle dingen, die den Vorst toebehooren, door de onderdanen zelfs niet mogen worden aangeraakt; terwijl de onttrekking van iets, hoe gering ook, aan 's Vorsten bezittingen eveneens de doodstraf na zich sleept ¹. Iets verder belooft de Vorst, aan wien de Soerjā-Ngalam wordt toegeschreven, vergeving van zonden hiernamaals aan allen, die de voorschriften van zijn wetboek opvolgen ². Ongetwijfeld staan, naast deze plaatsen, in dezelfde bronnen andere, waarbij aan de Vorsten de zedelijke verplichting wordt opgelegd om met rechtvaardigheid te regeeren, het belang hunner onderdanen in het oog te houden, en hunnen kinderen eene opvoeding te geven, welke hen tot de regeeringstaak opleidt, onder bijvoeging dat hun welbegrepen eigenbelang met het belang van het volk onafscheidelijk verbonden is ³. Dit is echter uit den aard der zaak een geheel ander standpunt dan dat van de Sjarī'ah, welke het recht van den Vorst op gehoorzaamheid en steun, van den kant zijner onderdanen, afhankelijk stelt van de voorwaarde, dat hij zelf zijne plichten nakome.

De Javaansche opvatting der vorstelijke waardigheid is blijkbaar Hindoesch. De Niti-Sastrā staat bijna geheel op het Hindoesche standpunt. Telkens worden daarin o. a., niet de Mohammedaansche pēkih's ⁴, maar de Hindoesche paṇḍitā's op den voorgrond gesteld, als de bewaarders der Hoogere Wijsheid, wien de Vorst als zoodanig eerbied en materieele hulp schuldig is, en die hem casu quo zijne plichten moeten voorhouden. De Woelang-Rèh is iets meer Mohammedaansch gekleurd; maar dit neemt niet weg, dat ook daarin van den Goeroe, behalve het onderwijs in de Sjarī'ah, ook nog dat in de heidensche occulte wetenschappen (Jav. ngèlmoe

¹ Zie de vertaling in deze Bijdragen, Nieuwe Volgreeks, dl. VI (1863), p. 1 en vv. De aangehaalde plaats is te vinden op p. 38.

² Ibid. p. 43.

³ Zie b.v. Niti-Sastrā, p. 254, 260, 264; Niti-Prādjā, p. 305 en v.; Woelang-Rèh, p. 262, 265, 268, 273 en v., 276 en vv.; Soerjā-Ngalam, p. 36.

⁴ Van het Arab. faqih, d.i. „rechtsgeleerde”.

van het Arab. 'ilm) wordt gevorderd. De Soerjā-Ngalam is van het begin tot het einde een mengsel van Hindoeïsme en Islām. Volgens de Niti-Sroeti kan de Vorst het geluk zijner onderdanen niet beter bevorderen dan „de lessen te volgen“, niet van de Arabische Sjari'ah, maar die van het heidendom, namelijk die, „welke Batāra-Rāmā aan Wibisānā gaf, en welke vervat zijn in de Astā-Brātā“¹. In de Djājā-Lēngkāra-Woelang vindt men wederom panditā's, aan wie de zedelessen in den mond worden gelegd²; doch elke twijfel aan den oorsprong der Javaansche begrippen omtrent de vorstelijke waardigheid wordt opgeheven, als wij die vergelijken met hetgeen de Hindoesche rechtsbronnen daaromtrent leeren. Volgens het Wetboek van Manoe is het lichaam van een Vorst uit edeler elementen samengesteld dan dat der gewone menschen, en kan hij, evenals de goden, nooit in een toestand van onreinheid geraken (V: 96, 97; VII: 4—7). Hij moet behooren tot de edele kaste der Ksatria's, en zonder hem kan de wereld niet bestaan, althans geen rust en voorspoed genieten (VII: 2, 3, 9). Al is hij een kind, zoo mag men hem toch niet als een kind behandelen; want hij is zelfs dan „eene machtige godheid in menschelijke gedaante“ (VII: 8). Rechtvaardigheid en alle mogelijke andere vorstendeugden worden hem aanbevolen (VII: 10 en vv.); maar wanneer hij zijne plichten verwaarloost, zullen wel een slechte naam, ja zelfs ondergang zijn deel zijn; geenszins echter mogen de onderdanen hem dan afzetten, als in den Islām (VII: 33 en vv.). Dienovereenkomstig bestaat ook in Britsch-Indië algemeen de opvatting, dat 's Vorsten wil gewoonte-recht schept, naast de heiligheid en onschendbaarheid der oude herkomsten voor den onderdaan³. Alleen de invloed der Brahmanen, als bewaarders van het goddelijke recht, levert eene in de Wet erkende, praktische beperking op tegen vorstelijke willekeur, gelijk ook de Brahmanen de eenige onderdanen zijn, aan wie de Vorst eerbied moet bewijzen, en wier leven en bezittingen in de Wet onaantastbaar worden verklaard (I: 93 en vv.; VII: 32, 79, 82 en vv.; IX: 189; XI: 18, 85). Zelfen mogen daarentegen de Brahmanen nimmer als Vorst of ambtenaar gezag uitoefenen (II: 162; IV: 14 en vv.; X: 74 en vv.).

De begrippen omtrent het karakter der vorstelijke waardigheid

¹ Zie Vreede: Catalogus van de Javaansche en Madoereesche handschriften der Leidsche Universiteits-Bibliotheek, Leiden 1892, p. 273.

² Ibid. p. 278.

³ Zie Maine: Village communities, 3de druk, Londen 1876, p. 9, 13 en v., 111.

bij de Makassaren en Boegineezen komen in beginsel met de Javaansche overeen, en hebben blijkbaar denzelfden oorsprong. De Vorsten (Karaëng (Mak.) Aroeng (Boeg.)) met hun afstammelingen (ana-karaëng (Mak.) of ana-aroeng (Boeg.)) vormen een scherp van de gewone volksklasse, zelfs van de niet van vorstelijk bloed zijnde hoofden (Daëng) en hunne afstammelingen (ana-daëng)¹, afgescheiden stand, aan wiens willekeur de onderdanen zijn overgeleverd, en welke een staatkundig en maatschappelijk overwicht bezit, met den Islâm volkomen onvereinigbaar. Weliswaar behoort het, ook bij de Makassaren en Boegineezen, tot de zedelijke plichten der Vorsten en van hunne familieleden het volk goed te behandelen; maar het omgekeerde is daarom nog geen onrecht. Misdrijven, door hooggeborenen tegenover lieden van lagere afkomst gepleegd, zijn, volgens de nationale opvatting, naarmate van den rang des daders, of niet, of althans met lichtere straffen, strafbaar; terwijl omgekeerd de straffen worden verzwaaard, al naarmate de dader van lagere en de beleedigde partij van hoogere afkomst is. Nog meer dan bij de Javanen vormt de vorstelijke adel bij de Makassaren en Boegineezen eene bevoorrechte kaste, waarvan de leden als zoodanig niet slechts met een onbestemd gezag en eene onbestemde rechtsmacht over het volk bekleed zijn, maar, wat meer zegt, voor zoover de Vorst daardoor niet benadeeld wordt, of het niet verbiedt, evenals hij zelf, naar welgevallen over het leven en de bezittingen van den kleinen man mogen beschikken. In het Gouvernementsgebied behoort deze toestand wettelijk reeds lang tot het verledene, ofschoon feitelijk thans zelfs nog niet alle overblijfselen van de nationale begrippen in dit opzicht schijnen te zijn verdwenen². Ook in de Vorstenlanden van Zuid-Celebes is onze invloed steeds werkzaam om langzamerhand verbetering in den toestand te brengen. Dat men ten deze echter niet met misbruiken, maar werkelijk met nationale rechtsbegrippen te doen heeft, blijkt uit het in Zuid-Celebes meest gezaghebbende ethisch-politieke werk, de Latowa. Overtredingen van het hof-ceremonieel, hoe onbeteekenend ook, zelfs onwillekeurig gepleegd, worden daarin met de doodstraf be-

¹ De transcriptie der Makassaarsche en Boegineesche woorden wijkt in de verschillende door mij geraadpleegde bronnen somtijds zeer af. Zelf die talen niet machtig zijnde, heb ik ten deze de aanwijzingen gevolgd van mijn vroegeren ambtgenoot, Prof. Dr. G. K. Niemann.

² Vergl. Kooreman: De feitelijke toestand in het Gouvernementsgebied van Celebes en Onderhoorigheden, in de Indische Gids, Jaargang 1883, passim.

dreigd ¹. Men nadert den Vorst slechts kruipende, en spreekt hem aan met de woorden: „Ik aanbid u, o Heer“ ².

Dat in deze orde van denkbelden elk misdrijf, gepleegd tegen den Vorst, zijne waardigheid of zijne bezittingen, met den dood gestraft wordt, al zoude de dader onder andere omstandigheden eene veel lichtere straf belooopen, ligt in den aard der zaak. Niet alleen de vorstelijke adel, maar zelfs de huisslaven van den Vorst staan boven het volk, en zijn aan de rechtspraak der gewone rechters onttrokken ³. Daarentegen zijn de leden van den vorstelijken adel tot verplichtingen jegens den Vorst en jegens hunnen stand gehouden, welke niet op het volk rusten, en welke allen blijkbaar haren grond vinden in het beginsel, dat de adel den steunpilaar vormt van de vorstelijke waardigheid en de bewaarder is van de zoo hoog geëerde oude herkomsten. Als voorbeelden van bijzondere plichten der edellieden vind ik vermeld: stipte gehoorzaamheid aan 's Vorsten bevelen ⁴, het ophouden van 's Vorsten eer, ook ongeroepen ⁵, het nalaten van pogingen tot verleiding van hooger geboren vrouwen, ja zelfs van lager geboren vrouwen, die tot 's Vorsten bedienden behooren, overspel en bloedschande, enz., enz. ⁶ Elke overtreding dezer voorschriften heeft voor den schuldige de doodstraf ten gevolge, en bovendien de in den Islâm niet slechts onbekende, maar daarmede zelfs onvereinigbare, straf van het brengen tot slavernij van zijne afstammelingen ⁷. Trouwens, naar de Makassaarsche en Boegineesche opvatting zijn eigenlijk alle onderdanen 's Vorsten slaven ⁸. Zoo leest men in een oud verbond van vrede en vriendschap tusschen de Vorsten van Boni en Loewoe: „De Bonieren en

¹ Zie Niemann: De Latowa, in deze Bijdragen, 4de Volgrees, dl. VIII (1884), p. 198 en vv. De hierbedoelde voorschriften vindt men op p. 200, 217, 225, waarmede te vergelijken: Matthes: Over de Âda's of gewoonten der Makassaren en Boegineezen, in de Verslagen en Mededeelingen van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde, 3de Reeks, dl. II (1885), p. 151, 154, 163; Vink: Eenige curiosa betreffende Wadjoreezen, enz., in het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, Jaargang 1901, p. 335 en vv., 341.

² Zie Matthes, t. a. p., p. 151, 152.

³ Zie Latowa, p. 201 noot 2, 207 en v., 213.

⁴ Zie Ibid. p. 201.

⁵ Zie Ibid. p. 203.

⁶ Zie Ibid. p. 204, 205, 207 en vv.

⁷ Zie Ibid. p. 206, 207, 210, 225. Het brengen tot slavernij is bij de Makassaren en Boegineezen ook als straf tegen den hoofddader van sommige misdrijven bekend. Zie Ibid. p. 226.

⁸ Zie Matthes, t. a. p., p. 150.

Loewoereezen moeten voortaan beschouwd worden als twee slaven, die te zamen slechts één heer hebben" ¹. Rechten tegenover den Vorst, zelfs burgerlijke rechten, welke aan 's Vorsten willekeur onttrokken zouden zijn, heeft de man uit het volk niet. Daarom zal hij tegen den Vorst b. v. nooit spreken over "zijne vrouw", maar over "zijne huisgenooten", of over "haar, die uit ééne rijstpot met hem eet". Daarom heeft verder de Vorst het recht elk ongehuwd meisje in het Rijk te naasten, en aan een vader te verbieden zijne dochter te laten huwen, zonder hem daarvan vooraf kennis te geven, opdat hij ten deze van zijn prerogatief kunne gebruik maken ². Alleen in zooverre wijkt de Makassarsche en Boegineesche opvatting omtrent de vorstelijke waardigheid van de Javaansche af, dat bij de Makassar en Boegineezen de macht der Vorsten in regeeringszaken meestal aanmerkelijk beperkt wordt door den later te bespreken invloed der Rijksgrooten ³, die den Vorst kiezen, en zelfs *casu quo* mogen afzetten. Deze politieke beperking der vorstelijke macht, doet, hoe vreemd het ook moge klinken, in geen enkel opzicht te kort aan zijn recht om, tegenover elk zijner onderdanen individueel, op te treden met hetgeen naar Mohammedaansche, evenals naar onze begrippen, als verregaande willekeur zoude zijn aan te merken.

Niet zoo sterk, maar toch tot op zekere hoogte, vindt men bij de Maleiers een dergelijk samengaan van eene politieke beperking van 's Vorsten macht door de Rijksgrooten, met eene overdreven opvatting der vorstelijke waardigheid, of liever met vorstenvereering. In het bekende Maleische werk: *De Kroon der Koningen*, heet het, dat de "profetie en de heerschappij te beschouwen zijn als twee edelsteen in éénen ring", waarna betoogd wordt, dat in beginsel de profetie en de heerschappij in ééne hand behooren te zijn, doch dat het voorrecht beiden uit te oefenen slechts aan een zestal profeten: Adam, Moesâ (Mozes), Joesof (Jozef), Dâwoed (David), Solaimân (Salomo), en Moḥammad is te beurt gevallen. Volgens den schrijver van bedoeld ethisch-politiek werk, is zelfs de heerschappij in beginsel als gelijkwaardig met de profetie te beschouwen; want "men is evengoed aan de overheid, als aan Allāh en Zijn Gezant gehoorzaamheid schuldigh" ⁴. Ten bewijze van een

¹ Zie Matthes, t. a. p., p. 175.

² Zie Matthes, t. a. p., p. 156.

³ Zie ben. § 5. Daar zullen ook de Rijksraden en het federatieve karakter van sommige Inlandsche staatjes ter sprake komen.

⁴ Zie de uitgave van Roorda van Eysinga, Batavia 1827, p. 48, 49, en Marre: *La couronne des rois*, Parijs 1878, p. 79, 80.

en ander wordt door den auteur een beroep gedaan op Koran IV : 62, doch aan deze plaats door hem eene zeer weinig rechtzinnige interpretatie gegeven. Terwijl namelijk, volgens de Arabische schrijvers, de overheid alleen aanspraak heeft op gehoorzaamheid aan hare bevelen, zoolang zij op den bodem van het recht blijft staan ¹, zoo hebben de Vorsten, volgens den schrijver van de Kroon der Koningen, ook in het omgekeerde geval aanspraak op gehoorzaamheid. „Als wij namelijk niet de bevelen, ook van een onrechtvaardigen Vorst opvolgden, zouden wij“, volgens dien schrijver, „minachting toonen voor de vorstelijke waardigheid in het algemeen. Onlusten en oproeren zouden daaruit voortvloeien, welke den ondergang van een groot aantal geloovigen en ongeloovigen zouden veroorzaken. Wij onderwerpen ons daarom aan het gezag van een onrechtvaardigen Vorst, niet uit eerbied voor zijn persoon, maar om aan de menschheid onlusten en oproeren te besparen“ ². Elders in hetzelfde werk lees ik, dat „het gehoorzamen aan een rechtvaardigen Vorst gelijk staat met het gehoorzamen aan Alláh zelf“ ³. Evenmin komen de eigenschappen, wenschelijk voor iemand die Vorst zal worden, in de Kroon der Koningen overeen met de eigenschappen der Mohammedaansche Wet ⁴. De nauwkeurige omschrijving der vorstelijke plichten in die Wet wordt in het Maleische werk vervangen door eene opsomming van onbestemde en zedelijke plichten. Wel is waar

¹ Zie o. a. de plaats uit Baidhâwî's Koran-commentaar, aangehaald en vertaald in mijn bovengenoemd artikel over het Panislamisme, p. 239 noot 1. Even duidelijk zegt Mâwardî: „Wanneer de Imâm de bovenomschreven rechten van het volk handhaaft, en in de eerste plaats nakomt, wat hem ten aanzien van het volk door Alláh werd voorgeschreven, zoo heeft hij tegenover het volk aanspraak op twee zaken: gehoorzaamheid en hulp, althans zoolang zijne persoonlijkheid niet verandert“, d. w. z. zoolang hij de fysieke, moreele en intellectuele eigenschappen niet verliest, welke de Mohammedaansche Wet als voorwaarde stelt voor het verkrijgen der Souvereiniteit. Zie p. 25 van den door Enger uitgegeven Arabischen tekst. In Keyzer's vertaling (p. 15) komt het voorwaardelijke karakter van het recht der Vorsten op gehoorzaamheid en hulp niet scherp uit.

² Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 50; Marre, t. a. p., p. 81. Volgens den Orthodoxen Islâm is zoodanige gehoorzaamheid alleen noodig, ingeval van het verkrijgen der vorstelijke waardigheid door het recht van den sterkste, en zoolang het fait accompli aanwezig blijft, d. w. z. zoo lang de Vorst de gehoorzaamheid weet af te dwingen, alles onder het algemeene voorbehoud, dat het bestuur van den Vorst in het belang van den Islâm zij. Vergl. Panislamisme, p. 243, 244.

³ Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 65; Marre, t. a. p., p. 107.

⁴ Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 62, 63; Marre, t. a. p., p. 102 en vv.

behoort onder die plichten de naleving der Wet, doch wederom niet als voorwaarde voor de rechtmatigheid der regeering, maar omdat die naleving „den roem der koningen verhoogt”¹. Tegenover deze algemeene strekking van het werk, kan geen beroep worden gedaan op plaatsen als: „De Vorst is de herder, de onderdanen zijn zijne schapen, en nooit mag de herder vergeten, dat hij ten behoeve der kudde, maar niet de kudde voor hem is”². Dergelijke uitspraken komen hier en daar in de Kroon der Koningen meer voor, en zouden op zich zelf aan een meer Orthodox-Mohammedaanschen geest kunnen doen denken, ware het niet dat zij, met andere uitspraken in verband gebracht, blijkbaar niet bedoelen den Vorst aan menschelijke critiek te onderwerpen. Evenals de Javanen, beschouwt de auteur van de Kroon der Koningen den Vorst als een hooger wezen. Zoo vind ik in dat boek de, wederom aan een Hindoeschen pandita in den mond gelegde, uitspraak, dat „het lijk van een rechtvaardigen Vorst in het graf niet vergaat, maar ongeschonden blijft tot den Oordeelsdag; terwijl zelfs van een ongehoovigen Vorst het lijk nooit stof wordt”³. Elders wordt een Rijksbestuurder geroemd, die, om aan zijn Vorst later berouw over een onrechtvaardig bevel te besparen, niet aarzelde zich zelf te verminken⁴.

Niet minder dan in dit hoofdwerk der ethisch-politieke litteratuur der Maleiers, komt het bijzonder hooge standpunt der vorstelijke waardigheid in hunne rechtsbronnen uit. Alle bekende, door hunne Vorsten vastgestelde oendang-oendang's bevatten meer of min talrijke voorschriften met de Sjarî'ah in strijd. In velen van die oendang-oendang's vindt men voorschriften omtrent hofceremonieel, woorden welke men alleen tot den Vorst sprekende mag bezigen, en tot niemand anders, de kleederdracht, enz.⁵ uit-

¹ Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 65, 66, 177 en vv.; Marre, t. a. p., p. 107 en vv., 284 en vv.

² Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 60; Marre, t. a. p., p. 100.

³ Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 98; Marre, t. a. p., p. 160, 161.

⁴ Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 135 en vv.; Marre, t. a. p., p. 216 en vv.

⁵ Zoo is de gele kleur bij de Maleiers aan den Vorst en zijne familie voorbehouden. Ten onrechte wordt dit dikwijls als een voorschrift van den Islâm beschouwd, volgens welken godsdienst de groene kleur bovenaan staat, als zijnde die in het Paradijs gedragen. Zie Kor. LXXVI: 22. De groene kleur is in sommige landen aan de afstammelingen der familie Hâsjim, d. w. z. aan de Sajjid's en de Sjarif's voorbehouden, evenwel zonder eene bepaalde sanctie in de Sjarî'ah. Zie o. a. Lane: *The modern Egyptians*, 5de druk Londen, 1860,

sluitend aan den Vorst en zijne familie voorbehouden, de onschendbaarheid van 's Vorsten bezittingen, en dergelijke aangelegenheden meer, overtreding van alle welke voorschriften, als *angkara radja*, d. w. z. „oneerbiedigheid jegens den Vorst“, zelfs met den dood of met de hierboven ¹ reeds besproken straf van slavernij van den schuldige bedreigd is ². De bevelen van den Vorst moeten door de onderdanen blindelings worden gehoorzaamd, „onverschillig of die bevelen rechtvaardig dan wel onrechtvaardig zijn“ ³, en voor den Vorst is het recht, althans het gewoonterecht, niet bindend ⁴.

De Maleische vorstenvereering meen ik niet als een overblijfsel van het Hindoeïsme te moeten aanmerken, doch aan Perzischen invloed te moeten toeschrijven, gelijk trouwens in het algemeen de Perzische beschaving op die der Maleiers grooten invloed heeft uitgeoefend. Evenals tal van andere produkten der Maleische letterkunde, is de Kroon der Koningen aan een Perzisch origineel ontleend ⁵, en nu was de vorstenvereering van ouds een trek in het Perzische

p. 31, 132. De kleur der Omajjadische Chaliefen was wit; die der 'Abbâsiedische Chaliefen was zwart. Zie Von Kremer: *Culturgeschichte des Orients*, Weenen 1875—1877, dl. I, p. 389, en dl. II, p. 218. Geel is in de Levant van ouds veelal de kleur, waardoor de onderworpen ongeloofigen, speciaal de Joden, zich in hunne kleeding van de Muzelmannen moesten onderscheiden. Zie Lane, t. a. p., p. 550; Freytag: *Lexicon Arabico-Latinum*, s. v. *ghijâr*; Von Kremer, t. a. p., p. 425 noot 2; Keyzer: *Mawerdi's publiek en administratief recht van den Islam*, 'sGravenhage 1862, p. 147. Het vorstelijke karakter van de gele kleur in den Archipel zoude eerder op Chineeschen invloed wijzen. In een Chineesch bericht, dat tusschen de jaren 960 en 1279 te plaatsen is, vinden wij een paar feiten vermeld, waaruit blijkt, dat destijds het gebruik van de gele kleur in den Archipel nog aan iedereen vrij stond. Zie Groeneveldt: *Notes on the Malay Archipelago and Malacca*, compiled from Chinese sources, in dl. XXXIX (1880) der *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, p. 16.

¹ Zie boven, p. 12.

² Zie b. v. artt. 1, 2, 16, 57, 70 en 74 van het uittreksel uit de *Oendang-Oendang Malajoe*, te vinden bij Newbold: *Account of the British Settlements in the Straits of Malacca*, Londen 1839, dl. II, p. 231 en vv.

³ Zie *Ibid.* art. 1.

⁴ Zie *Ibid.* art. 81 en de Slotbepalingen.

⁵ Vergl. Van Ronkel: *De Kroon der Koningen*, in het *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde*, dl. XLI (1899), p. 55 en vv. Het Perzische karakter van het werk was mij trouwens reeds opgevallen, vóór dat ik met het belangrijke opstel van den heer Van Ronkel kennis maakte. Zie *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië*, dl. II, p. 574. Dit strekke tevens ter verklaring, waarom aldaar bedoeld opstel niet is geciteerd. Slechts enkele weken na de verschijning van de betrekkelijke aflevering der *Encyclopaedie*, werd het hier te lande ontvangen.

volkskarakter. Toen de Perzen zich tot den Islâm bekeerden, brachten zij bedoelde vereering in hun nieuwen godsdienst over, zoo zelfs dat de groote meerderheid hunner van die, thans aan 'Alî en zijn geslacht vastgeknootte, vereering het centraalpunt hunner godsdienstige levensopvatting maakten. Aldus ontstond, gelijk men weet, de kettersche sekte der Sjiïeten. Maar ook de Orthodoxe Perzen hebben, speciaal wat dit punt betreft, toch altijd een mystiek-ethisch element in den Islâm gebracht, hetwelk aan den Islâm der Arabische Woestijn oorspronkelijk vreemd was, en hetwelk vele familietrekken met de Sjiïetische opvatting der vorstelijke waardigheid gemeen heeft. Alleen reeds de waardeering, waarmede in de Kroon der Koningen over vroegere heidensche Perzische vorsten, viziers, enz. gesproken wordt, en de wijze, waarop hunne handelingen en uitspraken als voorbeelden ter navolging worden voorgesteld, behoort tot eene andere orde van denkbeelden, dan de intransigente en exclusieve, Orthodox-Arabische, opvatting dat, ook vóór Moḥammad, buiten de profetie en de schriftelijke openbaring, de waarheid nimmer heeft bestaan, en dat eerst door de openbaring van den Koran de mensch een absoluut onfeilbaren en eeuwig blijvenden leidraad voor zijn handel en wandel heeft ontvangen. Ook de besten der vroeger geleefd hebbende heidenen zijn en blijven, volgens den Orthodox-Arabischen Islâm, dolende schapen, minder als voorbeelden ter navolging aan te prijzen zelfs dan de minsten onder de geloovige Muzelmannen.

Over de politieke beperking der vorstelijke macht bij de Maleiers door de Rijksgrooten, wordt later in dit opstel gehandeld¹. Alleen moet hier reeds worden vooropgesteld, dat deze beperking lang niet in alle Maleische staatjes van denzelfden aard is; terwijl zij in de Makassaarsche en Boegineesche landen wel in omvang verschilt, maar in aard een tamelijk uniform karakter vertoont. Voorts moet er, wat de Maleische landen betreft, nog op worden gewezen, dat de hoofden der zoogenaamde Onderhoorigheden van Atjeh eerst door ons tot den rang van Vorsten zijn verheven, en dat zij dientengevolge van den kant hunner onderdanen geenszins de afgodische vereering, met het daaraan verbonden gezag, genieten als elders veelal bij de Maleiers wordt opgemerkt. Eerder zoude men van hen het omgekeerde kunnen zeggen, namelijk dat zij door hunne onderdanen slechts in zooverre worden geëerbiedigd, als dezen

¹ Zie ben. § 5.

6^e Volgr. IX.

daarin hun belang zien. Onder het Atjehsche Sultansbestuur waren bedoelde Vorsten niet meer dan hoofden, door den Sultan aangesteld over volkplantingen, dan wel over onderworpen staatjes langs de kust gelegen, in rang gelijkstaande met de Hoeloebalang's of Regenten in Groot-Atjeh. Het eenige, waarin zij van de gewone Hoeloebalang's in Groot-Atjeh afweken, was, dat van hunne aanstelling steeds eene akte (sĕrkata) werd opgemaakt, voorzien van het rijkszegel (tjap halilintar of tjap sĕmbilan ¹). Bij de gewone Hoeloebalang's was zulks niet altijd het geval, omdat dezen in den regel hun ambt niet zoozeer tengevolge eener aanstelling door den Sultan, maar veeleer bij erfopvolging bekwamen, evenals de Panglima's of hoofden der Sagi's. Daarentegen stonden wederom de hoofden der Onderhoorigheden in zooverre boven de gewone Hoeloebalang's, dat laatstgenoemden bestuurden of heetten te besturen onder de bevelen des Sultans; terwijl eerstgenoemden meer vazallen waren, wier verplichtingen jegens den Sultan en jegens hun volk, hetzij wettelijk, hetzij in hunne aanstellingsakten, geregeld was. Binnen de grenzen dezer regeling, mochten zij, tegen betaling eener schatting (hâçil), naar eigen inzicht hun land besturen ². Dat nu wel is waar, in de laatste anderhalve eeuw van Atjeh's staatkundige onafhankelijkheid, de feitelijke toestand weinig met de juridische in overeenstemming was, en dat de eenige, door de Atjehers in de praktijk toegepaste politieke beginselen uit anarchie en vuistrecht bestonden, doet aan bovenstaande rechtsconstructie niet te kort. Had in 1873 de laatste Sultan zich aan de Nederlandsche suzeriniteit willen onderwerpen, zoo zoude alleen hij onder de rechtstreeksche vazallen van Nederland zijn opgenomen, doch de aan hem ondergeschikte hoofden der Onderhoorigheden zouden hoogstens onze achterleenmannen zijn geworden. Door het wegvallen van het Sultansbestuur is het Gouvernement genoodzaakt geweest rechtstreeks met die hoofden overeenkomsten van onderwerping te sluiten, en zij zijn dientengevolge

¹ Aldus genoemd omdat dit zegel den naam van den regeerenden Sultan en de namen van acht zijner voorgangers bevatte. Zie Kruyt: Atjeh en de Atjehers, Leiden 1877, p. 58. De naam tjap halilintar, d. w. z. „bliksemzegel”, heb ik nergens verklaard gevonden.

² Zie Van Langen: De inrichting van het Atjehsche staatsbestuur, in deze Bijdragen, 5de Volgreeks, dl. III (1888) p. 401 en vv., en het aan het slot van dat opstel gepubliceerde en vertaalde Atjehsche wetboek 'Ā d a t Makota 'Ā lam, Titel I, artt. 6 en 7.

officieel op hetzelfde standpunt gebracht als alle andere vazalvorsten der Nederlandsche regeering, een standpunt, hetwelk zij te voren nooit hadden ingenomen, en hetwelk ook weinig in harmonie is met de economische en maatschappelijke beteekenis van verreweg de meesten hunner ¹. Dat zij naar de Inlandsche begrippen geene Vorsten zijn, schijnt ook daaruit te blijken dat zij, voor zooverre men kan nagaan, geene Rijkssieraden bezitten ².

Van Arabische, laat staan van Qoraisjietische, afkomst zijn slechts een zevental Inlandsche dynastiën, namelijk die van Siak, van Pelalawan, van de Atjehsche Onderhoorigheden: Madjapahit, Soengai Raja en Pedawa Besar, van Pontianak en van Koeboe. De dynastiën van Siak en Pelalawan behooren beiden tot de Hadhramautsche familie Bin Sjihâb, de dynastiën van Pontianak en Koeboe respectievelijk tot de Hadhramautsche familiën al-Qadrî en al-'Aidroes, allen afstammelingen van Moḥammad's kleinzoon Ilosain, en als zoodanig den titel van Sajjid voerende. In Siak kwam de Arabische dynastie op den troon in 1791, in Pelalawan in 1811, in Pontianak in 1771 en in Koeboe in 1769 ³. Merkwaardig is het, dat juist in deze staatjes het karakter der vorstelijke waardigheid nog het meest nadert, tot hetgeen die volgens den Islâm behoort te zijn. Wat de afkomst der overige Maleische Vorsten aangaat, zoo beweren zij voor een deel af te stammen van hoofden van Hindoe-kolonisten, uit het oude Javaansche rijk van Madjapahit afkomstig, dan wel autochthonen te zijn, soms met aanspraken op een, met den Islâm onvereenigbaren, goddelijken oorsprong. Hetzelfde geldt van de Makasaarsche en Boegineesche

¹ In de officieele lijst der Inlandsche vazalvorsten, jaarlijks in den Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië gepubliceerd, worden zij op dezelfde wijze vermeld als b.v. de Vorsten van Soerakarta en Djokjakarta.

² De voorwerpen van waarde, op den Vorst van Simpang Olim in 1877 buitgemaakt, en sedert door het Gouvernement aan het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen ter bewaring afgestaan, zijn blijkbaar geene Rijkssieraden, en zijn dan ook niet gerestitueerd na de onderwerping van bedoelden Vorst in het volgende jaar. Zie Notulen der Algemeene en Bestuursvergaderingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, dl. XIX (1881), p. 43, en vergl., over de instelling der Rijkssieraden zelve, ben. § 6.

³ Zie mijn werk: *Le Hadhramout et les colonies arabes dans l'Archipel Indien*, Batavia 1886, p. 197 en vv. en de daar aangehaalde schrijvers. Omtrent de Arabische dynastiën in de Atjehsche Onderhoorigheden is mij niets bekend, dan alleen dat zij tot de Sajjid's uit Hadhramaut behooren.

Vorsten. De vier op dit oogenblik nog regeerende vorstelijke familiën in Midden-Java heeten nakomelingen te zijn van Bra Widjaja, den laatsten Vorst van Madjapahit. De vroegere Vorsten van Cheribon en Bantam beweerden, evenals trouwens alle afstammelingen der walî's of eerste verkondigers van den Islâm op Java, Qoraisjieten te zijn, en wel speciaal Sajjid's; maar hunne stamboomen zijn blijkbaar te legendair, dan dat daaraan eenige beteekenis zoude kunnen worden gehecht. Trouwens ook de tegenwoordig op Java gevestigde Arabieren erkennen de afstammelingen dier aanzienlijke geslachten niet als Qoraisjieten, zelfs niet als landgenooten ¹. Daar intusschen alle Inlandsche Vorsten naar den dogmatischen Islâm als Sultans, en niet als Imâm's of algemeene hoofden der geloovigen te beschouwen zijn, is de Qoraisjietische afkomst ook geene voorwaarde voor de wettigheid van hun gezag. Hoogstens zoude die afkomst als eene aanbevelenswaardige eigenschap kunnen gelden. Het ontbreken van zoodanige afkomst is aan den anderen kant ten eenen male onvereinigbaar met den Islâm, in verband met het in de vorige bladzijden beschreven buitensporig hooge standpunt, hetwelk de Vorst naar de Inlandsche begrippen inneemt, en de bijna afgodische gehoorzaamheid en eerbiedsbetuiging, welke hem persoonlijk ten deel vallen. Eene dergelijke onderdanigheid van den eenen mensch jegens den andere is immers naar den Islâm nooit te verdedigen, maar heeft allermint z'n tegenover personen, die, wat afkomst betreft, nog beneden den minsten Arabier staan.

Ten slotte zij, als een kenmerkend verschil tusschen de vorstelijke waardigheid naar Inlandsche begrippen, en die van het Orthodox-Mohammedaansche staatsrecht, gewezen op het feit, dat in de Inlandsche staatjes nergens het onderscheid wordt in acht genomen tusschen de staatskas en het particuliere vermogen van den Vorst ².

¹ Vergl. den stamboom als bijlage toegevoegd aan mijn in de vorige noot genoemd werk.

² Alleen bij hooge uitzondering werd door den invloed van het Nederlandsch gezag op dezen regel inbreuk gemaakt, wanneer de finantieele toestand der Inlandsche Vorsten hulp van het Gouvernement vorderde. Zoo werd in 1887 het beheer der finantiën van den Soloschen Pangéran Adipati opgedragen aan eene Commissie, en in het volgende jaar aan een Raad voor de aangelegenheden van het Mangkoe-Nëgaransche Huis, onder voorzitterschap van een Europeesch bestuursambtenaar. Zie Kolonaal Verslag van 1889, p. 6. In 1899 werd aan den Pangéran Adipati het beheer zijner geldmiddelen teruggegeven. Zie Koloniaal Verslag van 1900, p. 2.

In de Mohammedaansche Wet wordt daarentegen de schatkist (bait al-mâl, letterlijk: „geldhuis“) streng onderscheiden van het particuliere vermogen van den Vorst. Hij heeft over de schatkist zeer zeker de administratie; maar die administratie moet zijn in het belang der Muzelmansche gemeente, ten wier behoefte de schatkist bestaat ¹. De Vorst mag daaruit zijne hofhouding bekostigen, en ten definitieve beslist hij zelf, hoeveel hij voor dit doel noodig heeft, zoodat eene vaste post als het Eerste Hoofdstuk onzer Staatsbegrooting niet op een Mohammedaansch budget behoeft voor te komen; maar ten aanzien van hetgeen hij, om zijn stand op te houden, uit de schatkist mag nemen, is de Vorst evenzeer rekenplichtig aan Allâh, als hij aan Dezen hiernamaals verantwoording moet afleggen van zijn geheele bestuur. Het beginsel, dat de schatkist voor de Muzelmannen is, werd door den Mekkaanschen profeet zelf zoozeer gehuldigd, dat hij, wat daarin bij zijn leven gestort werd, liefst zoo spoedig mogelijk onder zijne aanhangers verdeelde. Ook de eerste Chaliefen, wier regelingen thans nog den grondslag vormen van het Mohammedaansche administratieve recht, hielden steeds aan het beginsel vast van scheiding tusschen de staatsfinantiën en hun particulier vermogen. Wanneer door hunne latere opvolgers niet zelden op genoemd beginsel inbreuk werd gemaakt, zoo bleef zulks naar de Orthodoxe leer een misbruik van de ergste soort ². Alleen over de inkomsten van hunne eigene domeinen zijn de Vorsten volgens die leer heer en meester, en dus ook over hetgeen hun door de bewoners dier domeinen wordt opgebracht.

§ 2. De titulatuur.

Het eigenaardige en nationale, althans het weinig Arabische, karakter der vorstelijke waardigheid in den Archipel spiegelt zich ook af in de titulatuur. Volgens den Islâm zouden de Inlandsche Vorsten aldaar slechts de Arabische titels van Soltân (Mal. Jav.

¹ Ten aanzien van het erfrecht van de schatkist is uitdrukkelijk bepaald, dat het vervalt, zoodra die niet overeenkomstig de Wet wordt geadministreerd. Zie Minhâdj at-Tâlibin, dl. II, p. 225.

² Zie, voor verdere bijzonderheden, Von Kremer, t. a. p., dl. I, p. 48 en vv., 159 en vv., 256 en vv., 427 en vv.

Soeltan of Soetan), Amîr, of dergelijken mogen voeren, hetzij zij zich beschouwen als heerschers, die den algemeenen oppervorst van den Islâm, in casu den Sultan van Turkije, als hunnen suzerain erkennen, hetzij zij zich op het standpunt stellen, dat tegenwoordig zoodanige ideale oppervorst over de geloovigen ontbreekt, en dat zij dus elk in hun gebied het souvereine gezag uitoefenen. Geen hunner kan echter beweren, of heeft ooit beweerd, zelf de ideale oppervorst over alle Muzelmannen te zijn. De Arabische titel van Chalîfah (Mal. Jav. Kalipah) kan dus, volgens de Sjarî'ah, ten hunnen aanzien nooit te pas komen. Het desniettegenstaande voeren van dien titel, of van den daarbij behoorenden titel Amîr al-môminîn, d. i. „beheerscher der geloovigen“, kan op grond van een en ander slechts worden aangemerkt als het gebruiken van woorden, waaraan de Inlander geene andere betekenis hecht, dan dat hij daarmede het bijzonder hooge standpunt van den Vorst tegenover de onderdanen wil te kennen geven. Nevens de hiergenoemde Arabische titels is in den Archipel nog in gebruik de titel Sjâh, d. w. z. het Perzische equivalent voor Sultan. De groote meerderheid der vorstelijke titels zijn echter in den Archipel van ouds niet Arabisch of Perzisch, doch nationaal.

Wat Java ¹ betreft, zoo voerden de vroegere Vorsten van Bantam in het eerst den titel van Pangéran; later verwisselden zij dien voor den titel van Pangéran Ratoe, tot dat zij in 1638 den Sultanstitel aannamen. Zoo ook waren de vroegere Cheribonsche Vorsten eerst Pangéran, later Paněmbahan, Pangéran Adipati of Radja, en, sedert het begin der 18e eeuw, Sultan. De Mataramsche Vorsten waren successievelijk Paněmbahan, sedert 1613 Sultan, en sedert 1620, Soesoehoenan. Laatstgenoemde titel is, bij de verdeling van het Mataramsche Rijk in 1755, die der leenvorsten van Soerakarta gebleven. De leenvorsten van Djokjakarta werden, bij bedoelde verdeling, uitdrukkelijk verklaard tot die van Soerakarta te zullen staan in de verhouding van jongeren tot ouderen, dat wil zeggen, naar de Javaansche begrippen, van lageren tot hooger. Van den titel Soesoehoenan zagen de Vorsten

¹ Voor nadere bijzonderheden zie mijne Inlandsche rangen en titels op Java en Madoera, passim. Het verband van dit opstel liet evenwel niet toe daarin de Javaansche toestanden onbesproken te laten, dan wel met eene eenvoudige verwijzing naar bedoeld werk te volstaan.

van Djokjakarta af, en stelden zich met den Sultanstitel tevreden, echter onder bijvoeging van Kalipatoellah¹. Daaruit blijkt dus dat, naar Javaansche begrippen, de vreemde titel van Chalief lager staat dan de nationale van Soesoehoenan; terwijl juist, volgens het dogmatische recht van den Orthodoxen Islâm, geen hooger titel dan die van Chalief denkbaar is, en die titel zelfs veel te hoog zoude zijn voor een Vorst, wiens gezag zich niet verder uitstrekt dan Djokjakarta. De titel Soesoehoenan, d. w. z. „voorwerp van eerbiedige vereering“, doet aan menschvergoding denken, en is dus eene ketterij, en ditzelfde is het geval met de meesten der eerenamen (Arab. laqab, Mal. gëlar, Jav. djëdjoeloek), welke aan de waardigheden van Vorst van Soerakarta en van Vorst van Djokjakarta onafscheidelijk zijn verbonden. Eerstgenoemde potentaat heet namelijk: Pakoe Boewânâ Sênâpati Ingalâgâ Sajidin Ngabdoerrahman Panâtâgâmâ, en laatstgenoemde: Amangkoe Boewânâ Sênâpati Ingalâgâ Sajidin Ngabdoerrahman Panâtâgâmâ. Van deze namen geven slechts Sênâpati Ingalâgâ, d. i. „opperbevelhebber in den oorlog“, en Ngabdoerrahman (Arab. 'Abd ar-Rahmân), d. i. „dienaar des Barmhartigen“, namelijk van Allâh, welke de Soesoehoenan en de Sultan-Chalief gemeen hebben, uit een Orthodox-Mohammedaansch oogpunt beschouwd, geene aanleiding tot opmerkingen. Daarentegen wijzen Panâtâgâmâ, d. i. „regelbaar van den godsdienst“, en Sajidin (Perz. Sjah-i-dîn) d. i. „heer van den godsdienst“, beiden op eene autoriteit in geloofszaken, welke alleen aan den profeet Moḥammad kan worden toegekend. Zij verschillen in karakter absoluut van de daarmede te vergelijken Arabische eerenamen: Sjams ad-dîn, Noer ad-dîn, Saif ad-dîn, enz., d. w. z. „zon van den godsdienst“, „licht van den godsdienst“, „zwaard van den godsdienst“, enz., in andere Mohammedaansche landen van ouds in gebruik. Laatstgenoemde eerenamen immers doelen op de verdiensten, welke de dragers daarvan jegens den Islâm geacht worden te bezitten; maar zij sluiten niet, gelijk Panâtâgâmâ en Sjah-i-dîn, het begrip van gezag over den godsdienst in. De beide hier besproken

¹ Nadere bijzonderheden omtrent de regeling van de verhouding tusschen Soerakarta en Djokjakarta, en omtrent de regeling van de titulatuur der respectieve leenvorsten bij het, in 1755 gesloten, zoogenaamde traktaat van Gianti, vindt men bij Poensen: Mangkubumi, in het vorige deel van deze Bijdragen, p. 238 en vv.

Javaansche eerenamen passen echter geheel bij het in de vorige bladzijden omschreven begrip, dat de Javaan zich van den Vorst en diens waardigheid vormt, evenals trouwens Pakoe Boewânâ, d. i. „spil van het heelal“, en Amangkoe Boewânâ, d. i. „die het heelal op zijnen schoot heeft“. Bepaald ongeoorloofd zouden deze eerenamen nu wel volgens den Islâm niet zijn, maar stellig ongerijmd. Zelfs een Sonnietische Chalief zoude hoogstens „de spil van het rijk“, of iets dergelijks, kunnen heeten.

De beide andere leenvorsten in Soerakarta en Djokjakarta voeren wederom den niet-Arabischen, maar nationalen titel van Pangéran Adipati Ariâ; terwijl als eene verdere afwijking van den Islâm te beschouwen is de titulatuur, welke aan de echtgenooten en afstammelingen der Javaansche Vorsten toekomt. Volgens de Mohammedaansche Wet namelijk zijn de kinderen van den Vorst gewone burgers, die geen anderen, op hunne afstammelingen overgaanden, titel voeren, dan hun zoude toekomen, indien hun vader niet op den troon had gezeten. Hoogstens kunnen zij persoonlijk den titel van „vorstenzoon“ of „vorstendochter“ voeren, gelijk in Turkije thans nog het geval is. En wat de echtgenooten van den Vorst betreft, zij zijn volgens den Islâm eenvoudig: „Mevrouw A of B.“, tenware zij persoonlijk een adellijken titel, b.v. dien van Sjarîfah (Mal. Jav. Sjaripah) mochten voeren. Ofschoon verder onder de Arabieren vóór den Islâm, bij de beantwoording der vraag, of iemand van edele afkomst was, wel degelijk ook op de afstamming van moederskant werd gelet, zoo heeft de Islâm met dit begrip gebroken, en daar tegenover het beginsel gesteld, dat voor een man geen huwelijk beneden zijn stand denkbaar is, en dat zijne kinderen allen gelijk staan, onafhankelijk van de afkomst der moeder, ja zelfs al ware deze eene slavin. Reeds spoedig verkreeg dit beginsel, zelfs aan het hof der zoo aristocratisch-Arabisch gezinde Chaliefen van de Omajjaden-dynastie, burgerrecht. Ofschoon verder de geheele inrichting der hofhouding door de Sjarî'ah aan het gewoonterecht, of aan vorstelijke ordonnantiën wordt overgelaten, zoo mag daardoor toch niet aan bedoeld beginsel worden te kort gedaan, omdat het in onafscheidelijk verband staat met het Mohammedaansche familierecht. De eenige vrouw, die dan ook, b.v. in Turkije, een officieelen rang aan het hof inneemt, is de moeder (Arab. wâlidah) van den regeerenden Sultan, maar wederom onafhankelijk van hare afkomst, of van de vraag, of zij met den vader van den Vorst gehuwd was, dan wel of zij hem vroeger

slechts als slavin heeft toebehoord. Zoo hebben sedert 1647 de Turksche Sultans geene huwelijken meer gesloten met vrouwen van stand, maar hoogstens met vrijgelaten slavinnen. In den regel sluiten de Turksche Sultans zelfs in het geheel geen huwelijk: zij leven met hunne slavinnen krachtens hun recht van eigendom, welke slavinnen, volgens de Mohammedaansche Wet, van rechtswege vrij worden bij den dood van haar Vorst, indien zij hem kinderen hebben geschonken¹. Dat nu in de praktijk dikwijls Sonnetische Vorsten de speelbal waren hunner vrouwen of familieleden, was uitsluitend aan de individueele eigenschappen of zwakheden van de betrokken personen te wijten, doch heeft met het recht niet te maken². Dit gaat zoover, dat over de vrouwen en familieleden van den Vorst in de Arabische rechtsboeken zelfs met geen woord gesproken wordt.

Lijnrecht hiertegenover staat het Javaansche gewoonterecht. De hoofd- of, gelijk men gewoonlijk zegt, de „echte” vrouw van den Vorst is van rechtswege deelgenoot zijner waardigheid, en bijna altijd van zeer hooge geboorte. Zij voert, aan de hoven van den Soesoehoenan en den Sultan, den titel Ratoe, en is als zoodanig de eenige vrouw, die men met het woord: Toewan, d. i. „Mijnheer”, aanspreekt. Aan de hoven der beide Pangéran Adipati's is zij dan alleen Ratoe, indien zij toevallig eene echte dochter van den Soesoehoenan of van den Sultan is, en anders Radèn Ajoe. De morganatische echtgenooten, of, gelijk men gewoonlijk zegt, de zoogenaamde „bijzitten” van den Vorst, behouden daarentegen hare eigene adellijke titels, zoo zij die hebben, en ontvangen anders een persoonlijken adellijken titel van haren gemaal. Zij zijn echter geene deelhebsters in zijne waardigheid, en hare kinderen, gewoonlijk, doch zeer onjuist, „onechte” kinderen genoemd, staan in rang beneden die uit eene echte vrouw gesproten. Deze Javaansche rechtstoestand is zuiver Hindoesch. Naar den Islâm heeft het huwelijk geene verandering van persoonlijken staat ten gevolge. De echtgenooten hebben door het enkele feit van het huwelijk

¹ Zie D'Ohsson: *Tableau général de l'empire Ottoman*, dl. VII, Parijs 1824, p. 12, 62 en vv. De daar uitvoerig beschreven harem-toestanden zijn zelfs tegenwoordig nog niet noemenswaardig veranderd. Zie het artikel van Dorys: *Le harem impérial*, in de *Revue des revues*, afl. van 15 Februari 1901, p. 395 en vv.

² Zie, voor nadere bijzonderheden, Von Kremer, t. a. p., dl. I p. 180 en vv.; dl. II, p. 100 en vv.

slechts physiologische en zedelijke belangen gemeen. Het Hindoe-recht daarentegen beschouwt niet alleen de ongehuwde vrouw als een juridisch mislukt wezen; maar ook de man wordt eerst een zelfstandig persoon, wanneer hij, na zijne leerjaren te hebben voleindigd, in het huwelijk treedt, een eigen haard bezit, in één woord, wanneer hij een huisman is. Zonder een gezin, waarvan hij het hoofd is, en zonder eigen haard, is de man slechts een half mensch ¹. Dit beginsel geldt ook voor den Vorst, wien door het Hindoe-recht uitdrukkelijk gelast wordt eene vrouw te trouwen, en wel eene vrouw van gelijke kaste als hij zelf, afgescheiden van alle andere eigenschappen, welke zij moet bezitten ². Daarnevens kan hij met vrouwen van lagere afkomst gehuwd zijn; doch alleen zijne gelijkgeboortige vrouw is zijne staatsrechtelijke wederhelft ³.

Het Inlandsche equivalent voor ons woord: „Vorst“, is in den geheelen Archipel het Sanskrietsche *râdjâ*, in Midden-Java met de uitspraak *râdjâ* ⁴. Evenals ons woord: „Vorst“, heeft namelijk Radja de generieke beteekenis van „heerscher“, met welken titel ook, en is het bovendien een speciale titel. Zoo spreekt men van de „Vorsten van Europa“, en daarnevens, in specialen zin, van den „Vorst van Lippe-Detmold“. Als speciale titel nu wordt Radja sporadisch gevoerd ter Oostkust van Sumatra, in de Onderhoorigheden van Atjeh, in Borneo's Westerafdeeling, en voorts algemeen in Noord-Celebes, de Molukken en den Timor-Archipel. Overigens vindt men in de Onderhoorigheden van Atjeh de titels: Kêdjoeeroean, Datoeq, en Kadam, waarvan alleen de laatste van het Arabische *qaddâm*, d.i. „voorman“, is afgeleid. Zeer vele hoofden in de Onderhoorigheden van Atjeh noemen zich echter Hoeloebalang ⁵, of vergenoegen zich met hunne persoonlijkke titels van Tongkoe of Toekoe ⁶, dan wel, zoo zij tot

¹ Zie het vorige deel van deze Bijdragen, p. 6, 7.

² Zie Manoe VII: 77.

³ Zie Manoe IX: 85 en vv.

⁴ Dit gebruik van het woord: *radja*, bestond reeds in het begin der 15de eeuw. Vergl. Groeneveldt, t. a. p., p. 99.

⁵ Zie boven, p. 17, 18.

⁶ Beiden verkortingen van het Maleische *toewankoe*, d.i. „mijnheer“, maar in Atjeh onderscheiden, in zooverre Tongkoe aldaar alleen gebruikt wordt voor hen, die eene geestelijke waardigheid bekleeden; terwijl Toekoe uitsluitend eene wereldlijke waardigheid aanduidt. Behoort de persoon in kwestie tot de familie der voormalige Sultans van Atjeh, zoo is de onverkorte vorm, *Toewankoe*, ten zijnen aanzien in gebruik.

eene familie van Sajjid's behooren, van Habîb, letterlijk: „vriend“¹. In Borneo, vooral in de Westerafdeeling, voeren de Vorsten meestal de Javaansche titels Panîmbahan of Pangéran², waarschijnlijk aldaar gebracht door kolonisten van het Madjapahitsche Rijk. Oudtijds voerden ook de Vorsten van Koetei den Javaanschen titel Ratoe, later dien van Adji. De Javaansche titel Soesoehoenan werd door sommigen der vroegere Vorsten van Palembang gevoerd³. In Zuid-Celebes heeft men algemeen den Makassaarschen titel van Karaëng, en den Boegineeschchen titel van Aroeng. In Laiwoë en Boeton voert de Vorst den titel van Lëlaki of Laki⁴; in Loewoe dien van Datoe of, na zijne plechtige kroning, dien van Padjoeng⁵, en in Sawietto dien van Adatoewang. Ook de titels Opoe en Pâta komen hier en daar in Zuid-Celebes voor, doch naar het schijnt, uitsluitend met betrekking tot Vorsten, die het gezag van een anderen Inlandschen Vorst boven zich erkennen. In alle deze streken der Buitenbezittingen heeft dus de titulatuur zoo goed als niets Arabisch. Zelfs de Arabische dynastiën van Pelalawan en Koeboe⁶ vergenoegen zich respectievelijk met de Maleische titels van Tongkoe Bësar en Toewan⁷.

De Sonnietisch-Arabische titel van Sultan wordt op de Buitenbezittingen alleen ter Oostkust van Sumatra algemeen gevoerd, en voorts is die in gebruik in den Lingga-Archipel, in Sambas, Pontianak, ter Oostkust van Borneo, in de residentie Ternate, en op het tot het Gouvernement van Celebes en Onderhoorigheden

¹ Zie meer over het gebruik van dezen Arabischen titel, Le Hadhramout, p. 32.

² De laatste titel echter, hetzij alleen, hetzij met de bijvoeging Ratoe, uitsluitend in de zeer kleine staatjes.

³ Zie b.v. De Sturler: Proeve eener beschrijving van het gebied van Palembang, Groningen 1843, p. 24, 26, 33, 36. In 1899 werd dezelfde titel door het Gouvernement toegekend aan den op zijn verzoek gepensionneerden Sultan van Djambi. Zie Koloniaal Verslag van 1900, p. 29.

⁴ Niet, gelijk men gewoonlijk vindt, Lakina. Zie Ligtvoet: Beschrijving en geschiedenis van Boeton, in deze Bijdragen, 4de-Volgreeks, dl. II (1878), p. 16. De vreemdelingen noemen intusschen den Vorst van Boeton gewoonlijk Sultan, en eveneens handelt het Gouvernement.

⁵ Deze kroning schijnt tegenwoordig slechts zelden meer plaats te hebben.

⁶ Zie boven, p. 19.

⁷ Vergl., voor alle de hiergenoemde titels, de jaarlijks in den Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië gepubliceerde lijst der voornaamste Inlandsche vorsten en hoofden, benevens de speciale litteratuur aan te halen ben. in § 5.

behoorende eiland Soembawa¹. Intusschen worden aan dien titel zeer dikwijls allerlei niet-Arabische aanhangsels toegevoegd, b.v. de Maleische uitdrukkingen: Jang dipërtoewan en Jang dipërtoewan Bësar², of het Perzische Sjâh³. Evenals in Djok-jakarta zijn voorts ook in de Maleische landen Arabische toevoegsels aan den Sultanstitel in gebruik, welke slechts voor den idealen oppervorst van de gemeenschap der Muzelmannen zouden te pas komen. Zoo betitelt de Sultan van het onbeteekenende staatje Sambalioeng zich als Chalîfat Allâh; die van Tidore was vroeger Chalîfat al-Mo'aththam, d. i. „Stedehouder van den Verheerlijkte“⁴; thans is hij Chalîfat al-Mahfoeth, d. i. „Stedehouder van den Onvergetelijke“⁵; die van Boelongan voert de titels Moe-lana (Arabisch mawlânâ) d. w. z. „onze meester“, en Amîr al-Môminîn; terwijl eindelijk die van Koetei en Pasir zich als Chalîfat al-Môminîn betitelen, welke laatste titel naar het Arabische taaleigen inderdaad geen zin heeft, aangezien men moeilijk Chalîfah, d. w. z. „opvolger“ of „stedehouder“, der „geloovigen“ kan zijn. Van alle deze titels geldt wat hierboven⁶ reeds met een enkel woord werd aangestipt, namelijk dat de dragers zich nimmer voor de ideale oppervorsten der geloovigen hebben uitgegeven, en dat die overdreven uitdrukkingen alleen in zooverre iets beteekenen, dat daaruit in het algemeen blijkt van het verheven karakter der vorstelijke waardigheid naar Inlandsche begrippen. Vooral de titels en namen der Sultans van Ternate, Tidore en Batjan bestaan bijna geheel uit blijkbaar onbegrepen Arabische klanken. Volgens den Regeeringsalmanak van 1900 heette de vorige Sultan van Ternate⁷: Assoelthan Tadjoeel Mahsoel Binajatillahilhanan Siradjoel Moelki

¹ De Mohammedaansche Vorst van het sultanaat Soembawa wordt intusschen door zijne onderdanen aangesproken met Déwa, op Bali de titel van de kaste der Ksatria's. Zie Ligtvoet: Aanteekeningen betreffende den economischen toestand en de ethnographie van het rijk Sumbawa, in het Tijdschrift voor de Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXIII (1876), p. 556.

² Letterlijk: „die als heer (toewan) wordt erkend“, en: „die als groote heer (toewan bësar) wordt erkend.“

³ Zie boven, p. 22.

⁴ D. w. z. van Allâh, ten minste dit onderstel ik; want Mo'aththam behoort niet tot de gewone bijnamen van Allâh.

⁵ Als voren.

⁶ Zie p. 22.

⁷ De troon van dit leenrijk is, volgens den Regeeringsalmanak van 1901, thans onbezet.

Amiroeddin Iskandar Moenawaroessadik Wahoewaminaladilin Sjah Poetra Ajanhar. Naar ik onderstel, moeten deze woorden geschreven worden: *as-Solṭān Tād̲j al-mah̲ṣoel bi'inājat Allāh al-Hannān Sirād̲j al-molk Amīr ad-dīn Iskandar monawwar aḡ-Ḡādiq wahowa min al-'ādilīn Sjah, Poetra Ajanhar.* Dit zoude dan beteekenen: „De Sultan, de Kroon van hetgeen verkregen is door de hulp van Allāh, den Genadige, de Lamp van het Rijk, het Hoofd van den godsdienst, Alexander, die verlicht is door den Oprechte (namel. door Allāh), en hij is de Vorst der rechtvaardigen, Prins Ajanhar“. Volgens den Regeeringsalmanak van 1901 heet de tegenwoordige Sultan van Tidore: Halifatoel Mafael Daiman Bisawab Bifadlilil Raboel Alamin Wahoewa Said Idil Anwar Halifoel Moelki Iskandar Sahadjoean Noer Amal Ketjil Djaoehar Moelki. Ook deze woorden zijn grootendeels op zonderlinge wijze vervormd en verkeerd afgebroken. Voor zooverre er uit wijs te worden is, schijnen zij te moeten luiden: *Chalīfat al-Mah̲foeth dāīman biḡ-ḡawāb bifadhl Allāh Rabb al-'Ālamīn wahowa Sajjid 'īd al-anwār Halīf al-molk Iskandar Sahadjoean Noer al-amal Kaitjil Djawhar al-molk.* Dit zoude dan beteekenen: „De Stedehouder van den Onvergetelijke (namel. van Allāh), volhardende in rechtvaardigheid door de gunst van Allāh, den Meester der werelden, en hij is de Heer van het feest der lichten, de Bondgenoot des Rijks, Iskandar Sahadjoean, het Licht der hoop, de Prins, het Juweel des Rijks“. Eindelijk heet de in 1899 aangestelde Sultan van Batjan: Assoelthan Ibnoessoelthan Almahfoedl Bifadlillahil Malikil Wahab Siradjoelmoelki Amiroedini Wahoewa Poetra Mohamad Oesman Sjah. Ik lees hieruit: *as-Solṭān ibn as-Solṭān al-mah̲foeth bifadhl Allāh al-Malik al-Wahhāb Sirād̲j al-molk Amīr ad-dīn wahowa Poetra Moḥammad 'Othmān Sjah,* hetgeen dan zoude beteekenen: „De Sultan, zoon van den Sultan, die beschermd wordt door de gunst van Allāh, den Koning, den Gever, de Lamp van het Rijk, het Hoofd van den godsdienst, en hij is prins Moḥammad 'Othmān, de Vorst.“

Van eene bepaalde titulatuur der echtgenooten van den Vorst, als op Java, vindt men in de Maleische landen geen spoor. Wel daarentegen bevat de Kroon der Koningen het voorschrift, dat de Vorst een welvoorzien harem behoort te bezitten, ja, wat meer zegt, dat de zorg daarvoor evengoed tot zijne plichten behoort,

als die voor eene welvoorzien e schatkist ¹. Slechts in sommige staatjes van Borneo ², oorspronkelijk nederzettingen van Javaansche kolonisten uit Madjapahit, en in de Maleische sultanaten in de Molukken ³, wordt, als op Java, onderscheid gemaakt tusschen hoog- en laaggeboren echtgenooten der Vorsten, en tusschen de uit de eene of andere categorie van vrouwen gesproten kinderen. Ook bij de Makassaren en Boegineezen ⁴, gelijk mede in het sultanaat Soembawa ⁵, bestaat dit onderscheid, doch hebben 's Vorsten echtgenooten evenmin eene bepaalde titulatuur.

§ 3. De erfelijkheid.

Terwijl de Orthodoxe Islâm voor het Chaliefaat geen recht tot troonopvolging erkent, ontleend aan familiebetrekking met den vorigen Vorst, en nog veel minder eene troonopvolging krachtens recht van eerstgeboorte, zoo wordt dit punt in het midden gelaten, wat het Sultanaat, d. w. z. de locale Vorsten, betreft. Bij dezen kan dus de erfelijkheid op zich zelf evengoed met de Sjarî'ah in overeenstemming worden gebracht, als ten hunnen aanzien toelaatbaar zijn de wijzen, waarop ook het Chaliefaat behoort over te gaan, namelijk designatie door den vorigen titularis, verkiezing door de notabelen des Rijks, en het recht van den sterkste. Intusschen geldt dit alles slechts voor de Sultans, die een anderen Vorst erkennen als den oppervorst aller Muzelmannen, omdat alsdan de formeele voorwaarde voor de wettigheid van hun gezag toch gelegen is in de investituur, welke zij van dien oppervorst, als hun suzerain, ontvangen. Dit staatsrechtelijke beginsel blijft in zijn geheel, ook indien de alge-

¹ Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 118, 119; Marre, t. a. p., p. 192, 193.

² B. v. Koetei. Zie Tromp: Uit de Salasila van Koetei, in deze Bijdragen, 5de Volgreeks, dl. III (1888), p. 5, 85, en de daarbij behoorende geslachtslijst van Koetei's vorstenhuis, benevens het Koloniaal Verslag van 1900, p. 35.

³ Zie, voor Ternate, De Clercq, Bijdragen tot de kennis der residentie Ternate, Leiden 1890, p. 236, 239; voor Tidore, de Nota van toelichting op de akten van verband en bevestiging van 1894, te vinden in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1895—1896, N° 110, en voor Batjan, het Koloniaal Verslag van 1900, p. 45.

⁴ Zie Matthes, t. a. p., p. 154, 157, 163, 164; Wilken: Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras, Amsterdam 1883, p. 68, en de litteratuur over de afzonderlijke Makassaarsche en Boegineesche staatjes, aan te halen ben. in § 5.

⁵ Zie Ligtvoet, Sumbawa, t. a. p., p. 556, 557.

meene oppervorst, gelijk de Chaliefen van Bagdád in de laatste drie eeuwen van hun bestaan, de investituur geeft aan elken lokalen Vorst, die er om vraagt, en die feitelijk het gezag in zijn land uitoefent. Het beginsel verstaat zich ook met het standpunt, dat de suzerein de investituur alleen aan locale Vorsten verleent, die door de instellingen van hun land als zoodanig worden aangewezen, en dan kunnen deze instellingen evengoed aanwijzing door erfrecht, als aanwijzing langs anderen weg medebrengen. Zooveel is intusschen zeker, dat Vorsten, die zelf op het Chaliefaat aanspraak maken, of die zelf voor hun land in het klein het middelpunt wenschen te vormen, dat de Islâm, in zijn geheel beschouwd, door de tijdsomstandigheden verloren heeft, — dat zoodanige Vorsten ook de Sjarî'ah zooveel mogelijk, wat de troonopvolging betreft, moeten in acht nemen, en dat bij hen, naar het Sonnietische staatsrecht, van erfelijkheid geen sprake kan zijn.

Desniettenstaande vinden wij van ouds in den Indischen Archipel het beginsel van erfelijkheid van den troon overal gehuldigd, zelfs waar aan de Rijksgrooten een recht van verkiezing werd, of nog wordt, toegekend. In geval van verkiezing wordt immers wel degelijk gelet op afstamming van, of verwantschap met den vorigen Vorst, althans wanneer geene buitengewone omstandigheden dynastieverwisseling veroorzaken. Wanneer, bij eene gewone verkiezing, niet de oudste afstammeling of de naaste bloedverwant van den vorigen Vorst gekozen wordt, is dit meer als het uitstooten van een ongewenscht persoon te beschouwen, dan als de vrije keuze uit eene zekere categorie van gelijkelijk bevoegden. Met andere woorden: de verkiezing heeft alsdan het karakter eener eliminatie van het ongeschikte element, door het erfrecht aangewezen, en niet van hetgeen de verkiezing van een Vorst naar het Sonnietische staatsrecht behoort te zijn, namelijk het op den troon brengen van den meest geschikten persoon, onafhankelijk van zijne betrekking tot den vorigen Vorst. Zelfs waar de Rijksgrooten naar de landsinstellingen zoo vrij zijn in hunne keuze, dat men wel eens van „kiesrijken” spreekt, kan daardoor toch in den regel geene dynastieverwisseling plaats hebben. Zoodanige verwisseling is en blijft, naar de Inlandsche begrippen, eene afwijking van den normalen rechtstoestand, waartoe men slechts noodgedrongen besluiten mag. Intusschen valt niet te ontkennen, dat door de bevoegdheid tot eliminatie, aan de Rijksgrooten door het Inlandsche gewoonterecht toegekend, de erfelijkheid zeer getemperd wordt. Men zoude veeleer

kunnen zeggen, dat de betrokken persoon eene zekere aanspraak op den troon heeft dan een bepaald recht, met het burgerlijke erfrecht, of dat van de vroegere patrimoniale staten in Europa te vergelijken. De beperking der erfelijkheid door het kiesrecht der Rijksgrooten treedt vooral bij de Makassaren en Boegineezen sterk op den voorgrond; maar die beperking bestaat toch ook in meerdere of mindere mate in de Maleische staatjes. Alleen op Java bestaat de beperking niet, en heeft men dus, naar de Inlandsche opvatting, geen ander correctief tegen de erfelijkheid dan dat de regeerende Vorst nog bij zijn leven, krachtens zijne onbegrensde regeeringsmacht, de orde der troonopvolging kan veranderen. Bovendien heeft natuurlijk het Gouvernement, als leenheer, de bevoegdheid in de Javaansche Vorstenlanden *ex plenitudine potestatis* te bepalen, wie troonopvolger zal zijn, ja zelfs den erkenden troonopvolger later als zoodanig af te zetten ¹. Het beginsel van de erfelijkheid van den troon vindt men gehuldigd zoowel in het Hindoe-recht ², als in dat der Sji'ietische Muzelmannen. Gelijk men weet, vormt juist de legitimiteit het zwaartepunt van de staatsleer van laatstgenoemden. In hoeverre intusschen de erfelijkheid door het Hindoeïsme en, wat de Maleiers betreft, door Perzischen invloed in den Indischen Archipel burgerrecht heeft verkregen, kan ik niet nagaan.

De erfelijkheid van den troon regelt zich nergens in den Indischen Archipel naar het burgerlijke erfrecht der Mohammedaansche Wet. Vooreerst wordt namelijk de troon als een ondeelbaar goed beschouwd, hetwelk in zijn geheel aan den naasten erfgenaam toekomt, al zoude deze verplicht zijn den boedel van den overleden Vorst met anderen te deelen. De eerstgeroepen erfgenaam van den troon is overal de naaste agnaat, en wel in de nederdalende linie, met inachtneming van het recht van eerstgeboorte en van den voorrang der kinderen uit volle boven die uit morganatische huwelijken, zelfs vroeger, geboren, in de streken, waar verschil tusschen hen

¹ In de Vorstenlanden op Java kan, volgens de contracten, geen door de landsinstellingen aangewezen troonopvolger zich op zijne rechten als zoodanig tegenover het Gouvernement beroepen. Alleen het Mangkoe-Nġgaransche gebied is namelijk thans nog een erfelijk leen; maar het Gouvernement is geheel vrij in de keuze van een opvolger, mits niet buiten het stamhuis gaande. Zie Inlandsche rangen en titels, p. 77, 78, 82; Filet: De verhouding der Inlandsche Vorsten op Java tot de Nederlandsch-Indische Regeering, 's-Gravenhage 1895, p. 72, 75, 112, 235, 237 en vv., 249, 290, 306 en v.

² Vergl. Manoe VII: 8.

wordt aangenomen ¹. Na de nederdalende linie komt de zijddinie in aanmerking. Van de opgaande linie zoude uit den aard der zaak alleen sprake kunnen zijn, indien de Vorst de eerste zijner dynastie was. Gevallen daarvan zijn mij niet bekend, evenmin als gevallen van opvolging bij representatie in de nederdalende of de zijddinie. In overeenstemming met den Islâm zijn zekere ziels- of lichaamsgebreken overal eene reden tot onbevoegdheid om den troon te beklimmen, al zoude men daartoe krachtens erfrecht geroepen zijn; maar hetzelfde is niet het geval met den eveneens in den Islâm voor het verkrijgen der vorstelijke waardigheid gestelden eisch van meerderjarigheid. In alle staatjes erkent men namelijk de bevoegdheid van minderjarigen om op te volgen, en onder voogdij van anderen te regeeren. Het Sonnietische staatsrecht verbiedt zulks uitdrukkelijk voor de locale Vorsten, die van den Chalief de investituur ontvangen, en zoude het in theorie alleen toelaten bij Chaliefen krachtens het recht van den sterkste. Intusschen zal zich de minderjarigheid juist bij deze soort van Chaliefen in de praktijk wel nooit voordoen, vooral niet indien men daarbij in aanmerking neemt, dat minderjarigen volgens den Islâm personen zijn, in geen geval ouder dan 15 jaar. Dat nu zoo iemand zich door geweld van het hoogste gezag zoude meester kunnen maken, en zich daarin zoude weten te handhaven, is bijna ondenkbaar.

In de Indische geschiedenis vinden wij van ouds onderscheidene gevallen van minderjarige Vorsten. Toen Houtman in 1596 Bantam bezocht, regeerde aldaar een minderjarige onder voogdij van den Rijksbestuurder, die de vader was, niet van 's Vorsten moeder, maar van eene andere vrouw van den vorigen Vorst ². In 1791 stierf Sultan Sëpoeh van Cheribon, en werd opgevolgd door zijn minderjarigen zoon onder voogdij van zijn oudoom. De zoon was reeds vijf jaren te voren tot troonopvolger benoemd. Evenzoo had, in 1853 en 1871, in Cheribon eene erkenning plaats van de bevoegdheid van minderjarigen tot latere opvolging in den vorstelijken titel ten aanzien van de destijds trouwens al lang gemediatiseerde Sultans-familiën ³. In Djokjakarta volgde in 1814 de minderjarige

¹ Zie boven, p. 25, 30.

² Zie Veth: Java, 2de druk door Snelleman en Niermeijer, Haarlem 1896—1898, dl. I, p. 318, 319, 325.

³ Zie De Jonge: De opkomst van het Nederlandsch gezag op Java, dl. IX, 's-Gravenhage 1884, door Van Deventer, p. 277; Inlandsche rangen en titels, p. 70, 71.

6e Volgr. IX.

Amangkoe Boewânâ IV zijn vader als Sultan op, onder voogdij van den tweeden, in die residentie gevestigden, leenvorst, Pangéran Adipati Ariâ Pakoe Alam. Hij had een ouderen, reeds meerderjarigen, maar uit eene morganatische echtgenoot gesproten broeder, Pangéran Dipâ Nêgârâ. De verheffing van den jongen Vorst strookte met het Javaansche rechtsbegrip, dat de zoogenaamde echte geboorte, geheel in strijd met den Islâm, niet alleen caeteris paribus voorgaat boven de zoogenaamde onechte, maar dat dit zelfs het geval is, wanneer de echte zoon volgens den Islâm wegens zijne minderjarigheid onbevoegd zoude zijn ¹. In 1822 overleed Amangkoe Boewânâ IV, wederom een minderjarigen zoon nalatende, die als Amangkoe Boewânâ V den troon beklom, onder voogdij zijner grootmoeder, zijner moeder en van twee zijner ooms. Reeds een jaar te voren was hij door het Gouvernement als troonopvolger erkend ².

Tegenwoordig heeft het Gouvernement voor de Javaansche Vorstenlanden als beginsel aangenomen den oudsten echten zoon van den Soesoehoenan of van den Sultan eerst als vermoedelijken troonopvolger te erkennen, en met den aan die waardigheid verbonden titel van Pangéran Adipati Anom te vereeren bij het bereiken zijner meerderjarigheid. Mocht evenwel de troon vóór het bereiken zijner meerderjarigheid open vallen, zoo zoude hij toch stellig, althans onder gewone omstandigheden, door het Gouvernement als Vorst worden erkend, zij het onder voogdij. Bij het ontbreken van echte zoons zoude de oudste onechte als troonopvolger in aanmerking komen; doch in dat geval zoude zijne moeder, zoo zij nog leeft, naar de Javaansche begrippen tevens tot echte vrouw moeten worden verheven ³. Ook in de beide leenrijken der Pangéran Adipati's worden door het Gouvernement slechts meer-

¹ Dat de minderjarige en jongere echte zoon voorgaat boven zijn ouderen onechten broeder is een beginsel, in de Vorstenlanden van Java ook van toepassing bij de opvolging in een ambt. Zie daarover Winter: Instellingen, gewoonten en gebruiken der Javanen te Soerakarta, in het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, Jaargang 1843, dl. I, p. 729 en vv.; Dezelfde: Javaansche zamenspraken, 2de druk, Amsterdam 1862, p. 13 en v. Ook de erfelijkheid van ambten, althans der hoogsten, is Hindoesch. Vergl. Manoe VII: 54.

² Zie Veth, t. a. p., dl. II, p. 308, 358, 360. Het contract van 1830 werd echter met drie mannelijke voogden van den Sultan gesloten. Zie Filet, t. a. p., p. 289.

³ Zie Inlandsche rangen en titels, p. 79.

derjarigen officieel als troonopvolger erkend, zonder dat hun titel daardoor echter verandert ¹.

Wat de Buitenbezittingen betreft, ook aldaar zijn de gevallen niet zeldzaam van minderjarigen, die in de vorstelijke waardigheid opvolgden. De Regeeringsalmanak van 1901 vermeldt nog twee minderjarige Vorsten in de Onderhoorigheden van Atjeh ². In onderscheidene contracten is zelfs uitdrukkelijk het geval voorzien, dat een minderjarige troonopvolger de regeering zoude moeten aanvaarden, in welk geval een regentschap zal worden ingesteld ³. In 1850 werd een contract gesloten met een drietal Rijksgrooten van Koetei, als voogden van den toenmaligen minderjarigen Sultan, en handelende in bedoelde hoedanigheid „in naam en van wege dien Vorst“ ⁴. In 1844, 1874 en 1883 traden, wegens de minderjarigheid van den toenmaligen troonopvolger in Landak, de destijds respectievelijk als waarnemende Vorsten fungeerende Rijksbestuurders als contracteerende partijen tegenover het Gouvernement op ⁵, en in 1882 werd, wegens de minderjarigheid van den troonopvolger, in Silat, met eene commissie uit de Rijksgrooten een contract gesloten ⁶. Deze voorbeelden zouden nog met anderen zijn te vermeerderen.

In de Maleische staatjes is de troonopvolger in den regel, na het bereiken zijner meerderjarigheid, tevens Rijksbestuurder, en voert dan den aan bedoeld ambt verbonden titel, waarover later gehandeld zal worden. In de Maleische staatjes, waar de troonopvolger niet tevens Rijksbestuurder is, beschouwt men hem toch als één der Rijksgrooten, en voert hij een daarmede verbandhoudenden titel. In de Makassaarsche en Boegineesche staatjes zijn de functiën van troonopvolger en Rijksbestuurder principieel gescheiden, en neemt eerstgenoemde zelfs veelal niet aan het

¹ Zie Filet, t. a. p., p. 121, 239; Inlandsche rangen en titels, p. 82.

² Intusschen vordert de Kroon der Koningen de meerderjarigheid. Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 62; Marre, t. a. p., p. 102.

³ Zie o. a. het contract met Sanggau van 1882, te vinden in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1883—1884, N° 113; dat met Landak van 1883, t. a. p., Zitting 1884—1885, N° 76; dat met Siak van 1890, t. a. p., Zitting 1893—1894, N° 127.

⁴ Zie Boek: Reis in Oost- en Zuid-Borneo, 's-Gravenhage 1887, Inleiding, door Tromp, p. LXVI.

⁵ Zie de Nota van toelichting op het in 1883 gesloten contract, in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1884—1885, N° 76.

⁶ Zie Ibid. Zitting 1882—1883, N° 140.

bestuur deel, tenzij in bijzondere gevallen als vervanger van den Vorst ¹.

§ 4. De vrouwenregeeringen ².

Het beginsel, dat de afstammelingen of andere bloedverwanten van den Vorst, bij zijn overlijden of aftreden, aanspraak hebben hem op te volgen, wordt in de Makassaarsche en Boegineesche staatjes zoover doorgevoerd, dat men die aanspraak ook aan vrouwen toekent ³. Alleen in Gowa, Boeton en Bima zijn de vrouwen onvoorwaardelijk van den troon uitgesloten ⁴. Volgens den Islâm kan eene vrouw slechts regeeren krachtens het recht van den sterkste, en kan de oppervorst aller Moslims aan haar, evenmin als aan minderjarigen, de investituur verleenen als locale Vorstin. Vroeger kwamen vrouwenregeeringen niet slechts voor bij de Makassaren en Boegineezen, maar ook bij de Javanen en Maleiers, en wel in tweeërlei vorm, namelijk nu eens als regelmatige uitoefening der heerschappij, dan weder als uitoefening der heerschappij bij wege van usurpatie.

Om met de Javanen te beginnen, zoo regeerde, volgens een Chineesch bericht, in 674 eene vrouw, Sima genaamd, over Java ⁵. Ook in de Pararaton vinden wij uit het Hindoe-tijdvak tal van vrouwenregeeringen vermeld ⁶, iets dat daarom zeer opvallend is, dewijl volgens het theoretische Hindoe-recht de Vorst positief tot het mannelijke geslacht moet behooren ⁷. In de tweede helft der 16^e eeuw vinden wij gewag gemaakt van Vorstinnen te Japara en te Grisse ⁸. Het laatst bekende geval eener vrouwenregeering op

¹ Zie, voor nadere bijzonderheden en voor de bewijspplaatsen, ben. § 5.

² Vergl. Veth: Vrouwenregeeringen in den Indischen Archipel, in het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, Jaargang 1870, dl. II, p. 354 en vv.

³ Zie Wilken, t. a. p., p. 73.

⁴ Zie Eerdmans: Het landschap Gowa, in dl. L (1897) der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, p. 58; Ligtoet: Boeton, t. a. p., p. 16; Van Braam Morris: Nota van toelichting behorende bij het contract gesloten met het landschap Bima, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXXIV (1891), p. 213.

⁵ Zie Groeneveldt, t. a. p., p. 14.

⁶ Zie Brandes: Pararaton (Ken Arok) of het boek der koningen van Tumapël en Madjapahit, in dl. XLIX (1897) der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, p. 118, 151, 162.

⁷ Zie Manoe VII: 1 en vv.

⁸ Zie Veth, t. a. p., p. 363.

Java betreft Ratoe Sjarîfah Fâtimah, echtgenoot van den Bantamschen Sultan Zain al-'Ârifin. In 1748 wist zij, met behulp der Oost-Indische Compagnie, haren echtgenoot van den troon te stooten, en zich als Regentes van het Rijk te doen erkennen. In 1750 werd zij echter door de Compagnie afgezet, en op het eiland Edam geïnterneerd ¹. De bevoegdheid van vrouwen om in de regeering op te volgen, schijnt dan ook reeds lang uit het Javaansche rechtsbewustzijn verdwenen. Althans in de Woelang-Rèh lees ik: „de vrouw zal niet heerschen, de man is het die beveelt“, op welke uitspraak dan verder eene lange verhandeling volgt over de aan vrouwen passende onderdanigheid ².

Anders staat de zaak bij de Maleiers. Wel is waar stelt de Kroon der Koningen op den voorgrond, dat de Vorst een man moet zijn, en dat op dezen regel slechts eene uitzondering kan worden toegelaten in buitengewone omstandigheden; maar hetgeen dan volgt, doet het in dezen regel nedergelegde beginsel, omtrent het buitengewone der omstandigheden, wederom grootendeels te niet. „Indien namelijk“, zoo gaat de schrijver voort, „in zeker land de Vorst sterft zonder een zoon, een kleinzoon of een verder mannelijk familielid achter te laten, maar van zijn geheele geslacht slechts eene vrouw is overgebleven, kan dan zoodanige vrouw al dan niet den troon beklimmen? Het antwoord is bevestigend wegens de moeilijke omstandigheden, waarin zich alsdan de Muzelmannen in zoodanig land bevinden, teneinde aldaar opstanden onder de bevolking te voorkomen en de onderdanen voor ondergang te behoeden“ ³. In deze woorden ligt mijns inziens opgesloten, dat het erfrecht de troonopvolging beheerscht, dat de mannen daarbij voorgaan, maar dat, bij geheel ontbreken van mannelijk oir, zelfs in een verwijderden staak, de naaste vrouw den troon erft, met absolute uitsluiting van vreemde mannen. De schrijver behandelt dan verder de wijze, waarop eene vrouw het hoogste gezag kan uitoefenen, zonder te kort te doen aan de verplichtingen, welke de Moham-medaansche Wet aan hare sekse oplegt, in het bijzonder wat het zich vertoonen aan vreemde mannen betreft. Alleen een nader onderzoek der bronnen, waaruit de Kroon der Koningen geput is ⁴, zoude volledige opheldering kunnen geven omtrent den

¹ Zie Veth: Java, 2de druk, dl. II, p. 186 en vv.

² Zie Poensen's vertaling, t. a. p., p. 282 en vv.

³ Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 63, 64; Marre, t. a. p., p. 104, 105.

⁴ Vergl. boven, p. 16.

oorsprong van het hier vermelde, voor de vrouwen zoo gunstige, rechtsbeginsel. Zooveel is zeker dat het Sji'ietische staatsrecht, niet minder dan het Sonnietische, vrouwen onbevoegd verklaard tot de vorstelijke waardigheid, en dat dus aan Perzischen invloed ten deze moeilijk te denken valt.

Wat hier intusschen van zij, vrouwenregeeringen komen in de Maleische staatjes van ouds dikwijls voor, zelfs in den tijd toen die op Java reeds in onbruik waren geraakt. In de eerste jaren der 17de eeuw regeerde eene vorstin te Patani ¹. Ratoe Sinoehoen, de begaafde echtgenoot van den zwakken Palembangischen Vorst Pangéran Sindang Kinajang, voerde van 1616 tot 1627 ² feitelijk de regeering, en haar aandenken leeft zelfs thans nog in het land voort als van iemand, die veel heeft gedaan om in het bestuur regelmaat te brengen, en die, speciaal aan de bewoners de Bovenlanden, tal van wetten heeft gegeven, welke tot op onzen tijd in het rechtsbewustzijn der bevolking, als gewoonterecht, zijn blijven voortleven. Haar graf te Palembang is één der meest vereerde heiligdommen dier plaats ³. In 1627 beweerde de Kroonprins van Djambi, dat hem, na het overlijden van Pangéran Sindang Kinajang, de troon van Palembang toekwam, omdat hij met diens eenige dochter was gehuwd; doch de bovendrijvende partij in het land plaatste een neef van genoemden Pangéran op den troon ⁴. In 1641 overleed de Atjehsche Sultan Moghol of Iskandar Thâni ⁵, de pleeg- en tevens schoonzoon van den in 1636 overleden Sultan Iskandar Moeda ⁶. Daar hij geene afstammelingen naliet, werd door de Rijksgrooten zijne weduwe, de dochter van Iskandar Moeda, onder den naam van Tâdj al-'Âlam Caffjat ad-din tot Sultan ⁷ verheven. Zij regeerde tot 1675. Na haar dood werd opnieuw eene vrouw tot Sultan uitgeroepen onder den naam van Noer al-'Âlam, en, na het overlijden van deze in 1677, eene derde vrouw, 'Inâjat-

¹ Zie Veth: Vrouwenregeeringen, enz., t. a. p., p. 364.

² Gewoonlijk wordt dit laatste jaartal op 1628 gesteld, doch minder juist. Vergl. Tiele: Bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederlanders in den Indischen Archipel, dl. II, 's-Gravenhage 1890, door Heeres, p. XXVII.

³ Zie Veth, t. a. p., p. 365.

⁴ Zie Heeres, t. a. p., p. XXVII, en de Schetsen uit Palembang, opgenomen in het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, Jaargang 1846, dl. III, p. 324, 356, 357, 375.

⁵ Letterlijk: „de tweede”.

⁶ Letterlijk: „de jonge”.

⁷ Niet tot „sultane”, gelijk men wel eens zegt.

Sjâh. Bij haar dood in 1688 werd wel eene vierde vrouw, Kamâlat-Sjâh, met de vorstelijke waardigheid bekleed, maar niet dan onder krachtig verzet van een deel der Rijksgrooten, en in 1699 werd zij afgezet, toen de haar vijandige partij voor den dag kwam met een schrijven van den toenmaligen Qâdhî van Mekka, waarin aan de hoofden en het volk van Atjeh werd te kennen gegeven, dat de uitoefening van het opperste gezag door eene vrouw in strijd was met de Sjarî'ah ¹. In Ternate regeerde van 1522 tot 1529 Niahî Tjili, weduwe van den overleden Sultan Kaitjil Liliatoc, en in 1825 volgde te Toboengkoe, na het overlijden van Radja Papa, zijne weduwe hem naar landsgebruik op ². Zoo ook volgde in 1790 de weduwe van den overleden Vorst van Mampawa hem op; doch in haar naam werd het bestuur gevoerd door twee zoons van den Vorst in quaestie ³. Het laatste voorbeeld eener vrouwenregeering bij de Maleiers is, voor zooverre ik kan nagaan, dat van Adjî Sitti, gescheiden echtgenoot van den toenmaligen Vorst van Koetei. Zij vestigde zich in 1847 te Kota Bangoen aan de Koetei-rivier, en wist zich aldaar te handhaven in het gezag. Zij had een harem van mannen, en strafte ontrouw met den dood ⁴.

Het in onbruik geraken der vrouwenregeeringen bij de Javanen en Maleiers zal wel verband houden met de intensieve en extensieve verbreiding van den Islâm onder bedoelde volken. Bij de Makassaren en Boegineezen heeft zich evenwel de instelling der vrouwenregeeringen tot in onzen tijd gehandhaafd. Volgens den Regeeringsalmanak van 1901 heeft men thans in Zuid-Celebes niet minder dan vijf regeerende Vorstinnen. Het schijnt, dat naar de instellingen der meeste staatjes van Zuid-Celebes, op grond van het geslacht, zelfs geene voorkeur aan mannen boven vrouwen gegeven wordt, wat de erfelijkheid van den troon betreft, en dat evenmin de Rijksgrooten in hare sekse een bezwaar zien tegen de verkiezing eener Vorstin ⁵. Wanneer men bedenkt, dat, blijkens het

¹ Vergl., voor een en ander Veth: Atchin en zijne betrekkingen tot Nederland, Leiden 1873, p. 76 en vv., en Dezelfde: Vrouwenregeeringen, enz., t. a. p., p. 367 en vv.

² Zie De Clercq, t. a. p., p. 151 en 174, en vergl. Ibid. p. 144.

³ Zie Veth: Vrouwenregeeringen, enz., t. a. p., p. 364.

⁴ Zie Ibid. p. 361. Volgens den Regeeringsalmanak van 1901 bestaat er nog eene waarnemende Vorstin van Kertoë; doch vermoedelijk heeft men hier aan eene voorgdij te denken over een minderjarigen Vorst.

⁵ Zoo lees ik in het Koloniaal Verslag van 1900 op p. 37, dat in 1898 in het rijkje Loewoe tot opvolgster van den overleden Vorst werd gekozen, niet

boven aangevoerde, de instelling der vrouwenregeeringen in den Indischen Archipel noch aan Hindoeschen, noch aan Perzischen invloed kan worden toegeschreven, en dat die instelling zich, wat de Mohammedaansche staatjes betreft, tot dusverre alleen heeft weten staande te houden in Zuid-Celebes, d. w. z. in één der minst door vreemde invloeden aangedane streken van Nederlandsch-Indië, zoo ligt het vermoeden voor de hand, dat men ten deze eene specifiek Polynesische instelling voor zich heeft. Dit wordt zelfs zeer waarschijnlijk gemaakt door de instellingen, welke men thans nog aantreft in de niet geïslamiseerde gedeelten van Celebes, bij de Dajaks op Borneo, en bij sommige Alfoersche stammen in de Molukken ¹.

§ 5. De rijksraden en de rijksgrooten.

Volgens den Orthodoxen Islâm is de Vorst alleenheerscher. Wel is waar hebben de notabelen des Rijks, onder de in de Sjarî'ah omschreven voorwaarden en omstandigheden, de bevoegdheid den Vorst te kiezen; maar zoodra eene wettige verkiezing heeft plaats gehad, en de Vorst is geïnstalleerd, houden hunne bemoeienissen op. De notabelen, of zooals zij in het Arabisch heeten, „de personen die mogen ontbinden en binden“ (ahl al-hall wal-'aqd) zijn volgens de Sjarî'ah de voornaamste geleerden, krijgsoversten, stamhoofden en andere aanzienlijken, maar geene vaste autoriteiten in den Staat. De Sjarî'ah kent verder een Staatsraad, doch alleen als adviseerend lichaam. De Vorst is de eenige persoon, die beslist, en die voor zijne beschikkingen aansprakelijk blijft jegens Allâh. Een recht tot afzetten van den eens gekozen Vorst bestaat alleen in de gevallen in de Wet omschreven, en die gevallen betreffen evengoed een Vorst, die door zijn voorganger werd gedesigneerd, of die krachtens het recht van den sterkste

de vroeger tot troonopvolger bestemde groote, maar diens echtgenoot, omdat laatstgenoemde geacht werd meer recht op den troon te hebben dan haar man.

¹ Zie o. a. Van Hoëvell: Todjo, Posso en Saoesoe, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXXV (1893), p. 9, 29, 44; Wilken, t. a. p., p. 87 en vv.; Spaan: Landreis van Berouw naar Samarinda, in het Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, 2de Serie, dl. XVIII (1901), p. 205, 214, 217; Riedel: De sluik- en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua, 's Gravenhage 1886, p. 47, 101, 155 en 294.

de regeering heeft vermeersterd. In bedoelde gevallen behoort bovendien de afzetting niet tot de bevoegdheid van een speciaal regeeringslichaam, maar zijn alle onderdanen van rechtswege ontslagen van de verplichting den Vorst te gehoorzamen en hem bijstand te verleen¹.

Een dergelijken adviseerenden staatsraad vindt men in Nederlandsch-Indië alleen in de tegenwoordige Vorstenlanden op Java. Aldaar namelijk vormen bij den Soesoehoenan en den Sultan de zoogenaamde Boepati Najakå, onder voorzitterschap van den straks te noemen Rijksbestuurder, een raadgevend college, tevens met rechtspraak belast². In het gebied van elk der beide kleinere leenvorsten wordt wel een gelijksoortig rechtsprekend college aange troffen; maar nergens vind ik vermeld, dat dit college tevens een staatsraad is³. Eene vergadering van notabelen ter eventueele verkiezing van den Vorst is op Java totaal onbekend. Bedoelde vergadering zoude bovendien onbestaanbaar zijn met de Javaansche opvatting van de erfelijkheid⁴ der vorstelijke waardigheid. Het karakter dier waardigheid op Java sluit evenzeer een recht van opstand bij de onderdanen uit⁵. In verband met deze principieele afwijkingen, meen ik de overeenkomst van den adviseerenden staatsraad in de tegenwoordige Vorstenlanden met den Staatsraad van de Sjarifah als zuiver toevallig te moeten aanmerken, en eerstgenoemde veeleer met het Hindoeïsme te moeten in verband brengen. De verhouding van den Javaanschen Vorst tot zijne staatsdienaars dwingt tot deze gevolgtrekking. Immers heeft die verhouding, gelijk wij haar in de ethisch-politieke geschriften der Javanen beschreven vinden, niets gemeen met de scherp belijnde afbakening van onderlinge bevoegdheden, als b.v. Mawardi voor den Orthodoxen Islâm aangeeft. De plichten, ook van de hoogste ambtenaren, zijn, naar de beschrijving in de Niti-Pradjå⁶ en de Woelang-Rèh⁷, veeleer die van ondergeschikten in den persoonlijken dienst van hun heer en meester. Diens wenschen zelfs moeten voor hen bevelen zijn, zonder eenige beperking tot bepaalde ambtelijke functiën, en naar de persoonlijke

¹ Vergl. boven, p. 14 noot 1.

² Zie Inlandsche rangen en titels, p. 53, 57.

³ Zie Ibid. p. 56, 59.

⁴ Zie boven, p. 32.

⁵ Zie boven, p. 6 en 9.

⁶ Zie Raffles, t. a. p., p. 306 en vv.

⁷ Zie Poensen's vertaling, t. a. p., p. 269 en v., 274 en v.

gunst van dien meester behooren zij te streven. Nog verder gaat ten deze de *Séwákā*, die ongeveer geheel aan de plichten der Boepati's en Mantri's¹ is gewijd, en die speciaal de verhouding van eerstgenoemden tot den Vorst vergelijkt met de mystieke verhouding, welke, naar de ook thans nog op Java voortlevende Hindoe-begrippen, tusschen een leerling en zijn onderwijzer in de godsdienstleer moet bestaan². In verband met dit alles en met den Sanskrietschen oorsprong van het woord *najākā*, schijnt de Javaansche staatsraad een overblijfsel te zijn van het gelijksoortige college, dat het Hindoe-recht kent³. Zelfs van het overdragen der behandeling van de regeeringszaken aan den Rijksbestuurder, gelijk men dat aan de hoven van den Soesoehoenan en den Sultan aantreft, maakt het Hindoe-recht melding⁴, zoodat men ook hier niet aan den onbeperkten vizier van den Islām heeft te denken. Dit blijkt o.a. daaruit, dat het Arabische woord *wazīr*, in den vorm *wadjir*, wel in het Javaansch is overgegaan, doch in die taal alleen gebezigd wordt om de viziers van vreemde Mohammedaansche Vorsten aan te duiden. In het Javaansch is tegenwoordig de ambtstitel van den Rijksbestuurder het aan het Sanskriet ontleende woord *Patih*, hetwelk evengoed voor de helpers van andere hoofden en ambtenaren gebezigd wordt, en dus ons begrip van „adjunct” in het algemeen teruggeeft. De *Patih* van den Soesoehoenan en die van den Sultan hebben, als een aan hun ambt speciaal verbonden praedicaat, *Adipati*, een woord eveneens aan het Sanskriet ontleend; terwijl het ambtelijke praedicaat van de *Patih*'s der beide andere leenvorsten, het één trap lagere *Toeměnggoeng* is⁵.

¹ In dit werk wordt het woord *Boepati* niet gebezigd in den specialen zin, welken het thans in de Vorstenlanden heeft; maar in de vertaling wordt het door het Hollandsche woord „minister” teruggegeven. Zoo ook wordt *Mantri* door „Rijksbestuurder” vertaald, een gebruik zeer afwijkende van het tegenwoordige op Java. Vergl. *Inl. rangen en titels*, p. 53 en vv.

² Zie Wilkens' vertaling van de *Séwákā*, t. a. p., p. 465, en vergl. *Manoe II*: 148 en vv., 194 en vv., 233; *XII*: 83.

³ Vergl. *Manoe VII*: 54 en vv., 146 en vv.

⁴ Vergl. *Manoe VII*: 141. Het is van algemeene bekendheid, dat de Nederlandsche Residenten aan die hoven de zaken behandelen met de respectieve Rijksbestuurders, en alleen bij uitzondering met de Vorsten zelve. In de rijkjes, aan wier hoofd een *Pangéran Adipati* staat, is zulks anders.

⁵ Vergl. *Inlandsche rangen en titels*, p. 53, 56, 57, 59. Ook de Rijksbestuurders der voormalige Cheribonsche Sultans waren *Toeměnggoeng*.

Een geheel ander karakter heeft de zoogenaamde Rijksraad in de Maleische, Makassaarsche en Boegineesche staatjes. Aldaar is die raad een, noch in het Mohammedaansche, noch in het Hindoe-recht bekend mederegeerend, en op den Vorst contrôle uitoefenend lichaam, tevens de hoogste rechtbank. Zelfs waar de erfelijkheid der vorstelijke waardigheid op den voorgrond staat, kan de daardoor aangewezen troonopvolger niet als Vorst optreden zonder de medewerking van dit lichaam¹, evenmin als hij zonder die medewerking officieel als troonopvolger had kunnen worden geproclameerd. Waar de afzetting van een Vorst noodig blijkt, is het wederom de Rijksraad, welke daartoe overgaat; terwijl eindelijk ook de Rijksraad het bestuur waarneemt, ingeval de troon tijdelijk onbezet is, gelijk mede ingeval van minderjarigheid van den Vorst. De leden van den Rijksraad worden, in de Indische administratieve taal, gewoonlijk Rijksgrooten genoemd, en zijn in de verschillende staatjes zeer uiteenlopende waardigheids-bekleeders. Hier zijn het 's Vorsten naaste familieleden, elders ambtenaren ter hoofdplaats resideerende, en wederom elders hoofden over bepaalde gedeelten van het staatje, dan wel leenmannen. Ook hun maatschappelijk standpunt is zeer verschillend, naarmate van den economischen toestand en de beschaving, welke in hun land wordt aangetroffen. Sommigen staan inderdaad op geen hooger standpunt dan een koelie-hoofd te Batavia, en de uitdrukking »grooten» is dus ten aanzien van dezen al even misplaatst als het woord »rijksraad» ten aanzien van het college, ja zelfs als het woord »rijk», dat men voor hun landje bezigt. Ten einde evenwel geene inbreuk te maken op het gevestigde Indische officieele spraakgebruik, zal ik mij verder aan de geijkte terminologie ten aanzien van dit onderwerp houden. Dat spraakgebruik is evenwel nog in een ander, meer belangrijk opzicht onjuist, namelijk dat de begrippen: »leden van den rijksraad», en »rijksgrooten», niet altijd identiek zijn. Er bestaan namelijk, gelijk straks blijken zal, staatjes, waar sommige zeer invloedrijke Rijksgrooten geen lid van den Rijksraad zijn, en anderen, waar de Rijksgrooten geen eigenlijk gezegd college vormen, doch slechts accidenteel vergaderen, indien zij door of namens den Vorst of het Europeesche bestuur worden

Ibid. p. 45, 46. In het voormalige Bantamsche Rijk was de titel van den Rijksbestuurder van ouds Mangkoe Boemi. Zie Veth: Java, 2de druk, dl. I, p. 319.

¹ Vergl. het voorbeeld aangehaald, hierboven, p. 39 noot 5.

bijeengeroepen. Overigens oefent in zoodanig staatje elke Rijksgröote op zich zelf zijn invloed op den Vorst en diens bestuur uit.

De omvang van de hieromschreven, op Java geheel onbekende, functiën der Rijksraden of Rijksgröoten is in de verschillende staatjes der Buitenbezittingen lang niet dezelfde, evenmin als hun invloed in hetzelfde staatje altijd constant blijft. Persoonlijke eigenschappen en verhoudingen komen daarbij in aanmerking, gelijk trouwens bij onbeschreven gewoonterecht, als het hier geldt, niet anders dan natuurlijk is. De vroegere Vorsten van Menangkabau en Atjeh waren in den laatsten tijd van hun bestaan, ondanks het overdreven huldebetoen, dat hun van den kant van hun volk ten deel viel, bijna volslagen speelballen van hunne Rijksgröoten¹, en dit zelfde is tegenwoordig nog in onderscheidene staatjes van Zuid-Celebes het geval. Hieraan is het voor een deel ook toe te schrijven, dat in laatstgemelde staatjes zoo dikwijls eene vrouw op den troon wordt geplaatst. De Rijksgröoten hebben immers van haar minder een persoonlijk bestuur en een centraliseerend streven te vreezen, dan van een man². Over het algemeen is tegenwoordig de invloed der Rijksraden of Rijksgröoten overwegend bij de Makassaren en Boegineezen, en van geringe beteekenis in de Maleische staatjes met Arabische dynastieën. Nergens echter in de Buitenbezittingen ontbreekt de invloed der Rijksraden of Rijksgröoten geheel. Die invloed doet overigens, gelijk vroeger reeds werd opgemerkt³, niet te kort aan het overdreven hooge standpunt van den Vorst tegenover zijne gewone onderdanen, en aan het toelaten van zoo goed als onbegrensde vorstelijke willekeur tegenover laatstgenoemden. Ofschoon het steeds gevaarlijk is, woorden, die in het Europeesche recht eene bepaalde beteekenis hebben, ten opzichte van Oostersche rechtstoestanden te bezigen, zoude men toch tot op zekere hoogte de Orthodox-Mohammedaansche opvatting van de vorstelijke waardigheid kunnen qualificeeren als een caesarisme, de Javaansche als een legitimisme, en de Maleische, Makassaarsche

¹ Vergl. Kielstra: Onze kennis van Sumatra's Westkust omstreeks de helft der achttiende eeuw, in deze Bijdragen, 5de Volgreeks, dl. II (1887), p. 499 en vv.; De Haan: Naar Midden-Sumatra in 1684, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXXIX (1897), p. 327 en vv.; Van Langen: Het Atjehsche staatsbestuur, t. a. p., p. 394 en vv.

² Zie Niemann: De Boegineezen en Makassaren, in deze Bijdragen, 5de Volgreeks, dl. IV (1889), p. 282 en vv.

³ Zie boven, p. 17.

of Boegineesche als een aristocratisch despotisme, met alle schakeeringen waarvoor laatstgenoemd complex begrip vatbaar is. Dit verschillend karakter der vorstelijke waardigheid beheerscht ook de beteekenis van de Rijksraden of Rijksgrooten in Nederlandsch-Indië.

In het Maleisch bestaat geene uitdrukking voor den Rijksraad als college. In sommige staatjes spreekt men van Rapat of Karapatan, d. w. z. „bijeenkomst“; elders bezigt men daarvoor het Arabische woord Madjlis, d. w. z. „zitting“; doch in de meeste streken worden uitdrukkingen gebezigd als: „de Ministers“ of „s'Vorsten Ministers“ (Mantri of Mantri Radja), „de Hofgrooten“ (Orang Bësar Dalam), „de Rijken“ (Orang Kaja), enz. De Kroon der Koningen wijdt een geheel hoofdstuk, het Tiende, aan de Mantri's, welk woord echter in bedoeld werk in den specialen zin van „Rijksbestuurder“ wordt gebezigd, en niet in dien van „Minister“ of „Rijksgroute“ in het algemeen¹. „Zonder een kundig en wijs Rijksbestuurder“, heet het daar „is de vorstelijke waardigheid onvolledig“, eene uitspraak iets later in den eenigszins anderen vorm herhaald, dat „zonder den raad van een kundig Rijksbestuurder het ambt des Vorsten niet volmaakt kan zijn“. Nog iets verder in hetzelfde hoofdstuk leest men, dat de vorstelijke waardigheid is „als een groot gebouw, hetwelk op vier pilaren rust, en noodwendig moet instorten, zoodra één dier pilaren wegvalt.“ Deze vier pilaren dan zijn: de Mantri of Rijksbestuurder, de Panglima of Legerbevelhebber, de Bandahara of Schatbewaarder en Rentmeester, en de Mochbir of berichtgever van alles wat in het Rijk omgaat. Elders in hetzelfde werk worden als de vier voornaamste Rijksgrooten aangegeven: de Mantri, de Bandahara, de Pasoeroeh of Afgezant, en de Tawlan of Adjudant². Ook in de Oendang-Oendang Malajoe vindt men den Mantri en den Bandahara als Rijksgrooten vermeld³, maar bovendien nog andere personen. Onder dezen komt in de eerste plaats

¹ Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 113 en vv.; Marre, t. a. p., p. 185 en vv.

² Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 115, 119 en 146 en vv.; Marre, t. a. p., p. 187, 188, 193 en 234 en vv. De moebir is een ambtenaar, die, althans onder bedoelden Arabischen titel, tegenwoordig in de Maleische landen onbekend schijnt. Het woord tawlan beteekent letterlijk: „vriend“, „makker“.

³ Zie Oendang-Oendang Malajoe, t. a. p., artt. 17, 30, 35, 48, 52, 68, en de Slotbepalingen.

in aanmerking de Sjahbandar, letterlijk „de Havenmeester” ¹, doch wiens functiën zich verder uitstrekken dan zoodanige Hollandsche vertaling van het woord op zich zelf zoude doen vermoeden. Hij is namelijk de autoriteit, die tevens de in- en uitgaande rechten int, en de vorstelijke monopolien of andere handelsprivilegiën exploiteert. Alle scheepsgezagvoerders, schepelingen en in de havenplaats gevestigde vreemdelingen staan onder zijn bestuur en zijne jurisdictie. Voorts vermeldt dezelfde bron den Laqsamana, ook Datoeq Kapitan geheeten, of Vlootvoogd ², den Toemëngoeng of Regent ³, en den Pagawai of Distriktshoofd ⁴. Alle Rijks grooten moeten, volgens de Kroon der Koningen, lieden van aanzienlijke geboorte zijn. Laaggeborenen tot hooge waardigheden te verheffen, acht de schrijver zelfs afkeurenswaardig, tenzij dergelijke personen zeer langzaam in den dienst van hun Vorst opklimmen, en aldus op elke sport van de ambtelijke ladder overtuigende bewijzen van geschiktheid en toewijding kunnen geven ⁵. De Rijks grooten wijken ten deze in karakter af van de volkshoofden, als de Toewa-Toewa of Oudsten ⁶ en den Panghoeloe of het

¹ Zie Ibid. artt. 27, 47, 79. De Sjahbandar was vroeger ook op Java, speciaal in het Bantamsche Rijk, één der Rijks grooten. Verg. Veth: Java, 2de druk, dl. I, p. 319.

² Zie Oendang-Oendang Malajoe, t. a. p., art. 35, en de Slotbepalingen. In de Moluksche Sultanaten is zijn titel Kapitèn Laoet. Zie De Clercq, t. a. p., p. 324. Ook in het voormalige Bantamsche Rijk op Java was de Laksamana één der Rijks grooten. Vergl. Veth, t. a. p., dl. I, p. 319.

³ Zie Oendang-Oendang Malajoe, t. a. p., art. 30, en de Slotbepalingen.

⁴ Zie Ibid. art. 31.

⁵ Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 123; Marre, t. a. p., p. 199.

⁶ Zie Oendang-Oendang Malajoe, t. a. p., artt. 31, 33, 35. Elders vind ik de Oudsten Toeha-Toeha, Tētoeha, Kētoeha, Pētoeha of Pētoeha genoemd. Soms zijn de Oudsten zelven de hoofden der Inlandsche gemeenten. Zoo is b.v. de Atjehsche titel der gemeentehoofden, Kētjihik, van tjihik, d. w. z. „oud”, afgeleid. Zie Oendang-Oendang Djambi Inleiding, art. 29 en Titel III, in mijne uitgave en vertaling der Rechtsbronnen van Zuid-Sumatra, in deze Bijdragen, 5de Volgreeks, dl. IX (1894), p. 155, 166 en 173; Oendang-Oendang Bandjarmasin, uitgegeven en vertaald door Joeke, in de Indische Gids, Jaargang 1881, dl. II, p. 149 en vv., artt. 2 en 3; Âdat Makota Âlam, t. a. p., Titel I, art. 7; Van Langen, Het Atjehsche staatsbestuur, t. a. p., p. 390, 400; Dezelfde: Atjeh's Westkust, in het Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, 2de Serie, dl. V (1888), Afdeeling: Uitgebreide Artikelen, p. 469, 470.

Hoofd eener Inlandsche gemeente ¹. Evenmin worden, in de Maleische rechtsbronnen, de hoofden der geestelijkheid tot de Rijks-grooten gerekend. Ook tegenwoordig worden, gelijk straks blijken zal, deze beginselen nog in de overgrootste meerderheid der Maleische staatjes streng doorgevoerd. Alleen in de Onderhoorigheden van Atjeh en in enkelen der kleinere staatjes van Borneo vindt men volkshoofden, die een invloed op het bestuur uitoefenen, met dien der Rijks-grooten elders te vergelijken. Tot de organisatie van den Maleischen Staat behoort ook de Secretaris van den Vorst, een ambt, eveneens in de Kroon der Koningen uitvoerig behandeld ². Ik lees daar de uitspraken, dat „de zaken dezer wereld berusten op twee dingen: het zwaard en de schrijfstift“, en eenige regels verder dat „bij regeeringszaken de schrijfstift nog meer gewicht in de schaal legt dan het zwaard, aangezien de schrijfstift wel alles kan doen wat het zwaard doet, maar niet het zwaard alles wat de schrijfstift doet“ ³. De auteur van de Kroon der Koningen ofschoon zich van het woord *Pänjoerat* voor „Secretaris“ bedienende, welk woord tevens „klerk“ beteekent, zegt uitdrukkelijk, dat hij met dit woord hier geen klerk, maar den redacteur en vertrouwden bewaarder van de staatsgeheimen bedoelt ⁴.

Zeër afwijkend van deze rechtsbronnen is, ten aanzien van de Rijks-grooten, het Atjehsche wetboek 'Âdat Makota 'Âlam. Wij vinden daar als zoodanig vermeld: de Panglima of Hoofd eener

¹ Zie Oendang-Oendang Malajoe, t. a. p., artt. 31, 33, 35, 58, 61. Een niet minder voorkomende titel voor het hoofd eener Inlandsche gemeente bij de cosmopolietische Maleiers, speciaal op Sumatra, is *Batin*. Bij de Menangkabausche Maleiers is daarentegen *Panghoeloe* oorspronkelijk slechts de titel van een geslachts- of familie-hoofd, dat als zoodanig zitting heeft in het federatieve gemeentebestuur. De gemeentehoofden, *Panghoeloe Kapala* of *Panghoeloe Rodi* geheeten, zijn door ons in Midden-Sumatra ingevoerd. Zie *Resumé van het onderzoek naar de rechten, welke in de Gouvernementslanden op Sumatra op de onbebouwde gronden worden uitgeoefend*, Batavia 1872, p. 5, 6; *Verkerk Pistorius: Studiën over de Inlandsche huishouding in de Padangsche Bovenlanden*, Zalt-Bommel 1871, p. 96.

² Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 143 en vv.; Marre, t. a. p., p. 229 en vv.

³ Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 144; Marre, t. a. p., p. 230.

⁴ Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 145; Marre, t. a. p., p. 231. De eenige streken, alwaar de Secretaris thans nog een man van beteekenis schijnt, zijn de Onderhoorigheden van Atjeh en de Sultanaten van Ternate, Tidore en Batjan. In eerstgenoemde staatjes is echter voor dit ambt het Hindostansche woord *Krani* in gebruik, en in drie laatstgenoemden het Hollandsche woord „Secretaris“. Het Maleische *Djoeroetoelis* beteekent aldaar meer een klerk. Zie de straks voor bedoelde streken aan te halen bronnen.

Sagi, de Hoeloebalang¹ of Regent, de Orang Kaja, de Sri Maharadja Laila of Hoofd der politie, de Laqsamana, de Hoeloebalang Rama Sëtia of Hoofd der lijfwacht, de Qâdhî Malik al-'Âdil² of Opperrechter, de Panglima Masdjid Raja of Hoofd van het Kraton-gebied, de Radja Oedah na Laila of Schatbewaarder en Rentmeester, en de Panglima Padoeka Sinara of Administrateur der domeinen (nëgëri wakap, v. h. Arab. waqf, dus eigenlijk: „landen in de doode hand“) ³. Ofschoon niet in het Wetboek vermeld, zijn daarbij later nog gekomen de Kërkoen Kâtib al-Moloeuk⁴ of Staatssecretaris, en de Sjâhbandar; doch daarentegen kwamen in den laatsten tijd van het Atjehsche Sultansbestuur sommigen der genoemde, meerendeels erfelijke, staatsambten niet meer voor, omdat de familiën, aan wie zij toebehoorden, waren uitgestorven ⁵. Lagere hoofden dan de Hoeloebalang's, b.v. de Imâm's of hoofden der Moekim's, werden onder het Sultansbestuur niet tot de Rijks-grooten gerekend. Van de Panglima's der Sagi's was die van de Sagi der XXII Moekim's de voornaamste. Hij fungeerde als Rijksbestuurder (Mantri jang tẽroetama bẽsar), en nam bij overlijden van den Vorst, tot op de verheffing van een opvolger, de regeering waar ⁶. In de Sërkata of Regeling van het rechtswezen van den Atjehschen Sultan Sjams al-'Âlam (1723), wordt de uitdrukking Orang Kaja gebezigd in de beteekenis van „Rijks-grooten“ in het algemeen, waarvoor in de 'Âdat Makota 'Âlam de uit-

¹ Letterlijk: „voorvechter“, „officier“. In dien zin wordt het woord ook in de Kroon der Koningen gebezigd. Zie Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 119; Marre, t. a. p., p. 188. Bij de Menangkabausche Maleiers is het woord, in den vorm Doebalang, de titel geworden van een Soekoe-beampte met de handhaving der politie belast. Zie Resumé, enz. p. 5.

² Letterlijk: „de rechter van den rechtvaardigen koning“.

³ Zie 'Âdat Makota 'Âlam, t. a. p., Titel I, artt. 1, 3, 5, 8, 9, 42; Titel II, artt. 1, 2, 3; Titel III, artt. 2, 4, 10, 12; Titel IV, art. 8, en vergl. Van Langen: Het Atjehsche staatsbestuur, t. a. p., p. 404 en vv. In laatstgenoemd geschrift wordt, op p. 395, uit de tweede helft der 18de eeuw een Padoeka Sinara als Rijksbestuurder genoemd.

⁴ Letterlijk: „de Secretaris der koningen“. In het door mij indertijd gepubliceerde bevelschrift van den in 1870 overleden Sultan 'Alâ ad-din Mançoer Sjâh, staat: Kâtib al-Malik, d. i. „Secretaris des konings“. Zie Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXIII (1876), p. 116.

⁵ Zie Van Langen: Het Atjehsche staatsbestuur, t. a. p., p. 402, 404, 406, 424, 425.

⁶ Zie 'Âdat Makota 'Âlam, Titel IV, artt. 1 en 2.

drukking Orang Bësar gebruikelijk is ¹. Daar Bocharî zijne Kroon der Koningen schreef in 1603, en de 'Âdat Makota 'Âlam wordt toegeschreven aan den Atjehschen Sultan Iskandar Moeda (1608—1636), zoo is het verschil tusschen de, in beide ongeveer gelijktijdige rechtsbronnen genoemde, Rijksgrooten zeer opvallend. Het verschil is zelfs des te meer opvallend, omdat in de zooveel oudere Oendang-Oendang Malajoe ² de titels der Rijksgrooten in hoofdzaak met die van de Kroon der Koningen en met de tegenwoordigen overeenkomen, al zij het dat bedoelde titels, gelijk straks blijken zal, lang niet meer altijd en overal dezelfde functiën aanduiden. Slechts in een tweetal Maleische rechtsbronnen der 19^e eeuw is een sterk verloop der oude titels merkbaar. In de Oendang-Oendang Djambi van het jaar 1866 wordt namelijk het woord Mantri gebezigd in den zin van een „staatsdienaar“ in het algemeen ³. De Rijksbestuurder wordt in diezelfde rechtsbron aangeduid met de aan het Javaansch ontleende uitdrukking: Papatih Dalam; terwijl aan zijn ambt de eveneens aan het Javaansch ontleende titel van Pangéran Ratoe verbonden is ⁴. Eindelijk vindt men in de Djambische Oendang-Oendang vermeld de Djoeroetoelis of Secretaris, de Djaksa of Fiskaal, en de Pasirah of Distriktshoofd ⁵. In de Oendang-Oendang Bandjarmasin van het jaar 1835 is Mantri de generieke benaming voor alle personen van aanzien, die niet van vorstelijke afkomst zijn, maar aan den anderen kant boven de dorpshoofden (Pëmbëkël) staan; terwijl de Distriktshoofden in die rechtsbron Lëlawangan, en de Onderdistriktshoofden Loerah heeten ⁶. De Rijksbestuurder droeg in het voormalige Bandjar-

¹ Zie de vertaling der Sërkata van Sultan Sjams al-'Âlam bij Van Langen: Het Atjehsche staatsbestuur, t. a. p., p. 467 en vv., en vergl. 'Âdat Makota 'Âlam, Titel II, art. 10.

² De hoofdbepalingen der Oendang-Oendang Malajoe zouden, volgens de Maleische overlevering, opklimmen tot de stichting van Malakka, d. w. z. tot de 13de eeuw. Die bepalingen zijn echter, ook volgens bedoelde overlevering, sedert herhaaldelijk gewijzigd en aangevuld. De redactie in de thans bestaande handschriften is natuurlijk veel jonger.

³ Zie Oendang-Oendang Djambi, t. a. p., artt. 8, 10, 11, 14, 15, 16, 18, 19, 24, 29. Bij de Menangkabause Maleiers is Mantri, tot Manti verkort, de titel geworden van een Soekoe-beambte, het best te vergelijken met den Javaanschen Djaksa of Fiskaal. Zie Resumé, enz. p. 5.

⁴ Zie Oendang-Oendang Djambi, t. a. p., Inleiding en artt. 14, 19, 21, 25.

⁵ Zie Ibid. artt. 9, 10, 14.

⁶ Zie de vertaling van Joeke, t. a. p., artt. 9, 10, 31, en de toelichting daarop.

masinsche Sultanaat den titel van Mangkoe Boemi, en stond tot den Vorst in de verhouding van een jongeren broeder tot een ouderen ¹.

De Rijksbestuurder is in de Maleische staatjes in den regel de machtigste en aanzienlijkste der Rijksgrooten. Slechts de vermoedelijke troonopvolger kan, wanneer hij niet tevens Rijksbestuurder is, boven dezen staan. Wij zagen, dat de Rijksbestuurder in de Kroon der Koningen «de Mantri» bij uitnemendheid genoemd wordt, en wanneer wij zijne functiën nagaan, gelijk die in het Tiende Hoofdstuk van bedoeld werk omschreven zijn, zoo had de auteur met den Mantri stellig den Vizier (Arab. Wazîr) van het Mohammedaansche staatsrecht op het oog. Dit blijkt ook daaruit, dat hij op den Rijksbestuurder allerlei, aan Perzische werken ontleende, voorschriften toepast, welke in die werken, gedeeltelijk alleen reeds wegens de titels daarvan, op de viziers slaan. De vergelijking van de Maleische Rijksbestuurders met de Arabische viziers verder doortrekkende, valt op te merken, dat beiden van tweeërlei aard kunnen zijn, namelijk òf personen, aan wie de geheele feitelijke uitoefening van het gezag is overgedragen, en die naar eigen inzicht het bestuur voeren, zoodat de Vorst niet veel meer dan de theoretische bron van het gezag is gebleven, òf gewone ministers, die onder de bevelen van den Vorst, en binnen de grenzen hunner instructie, werkzaam zijn. Van de eerste soort kan de Vorst slechts één hebben; van de laatste soort kunnen er zoowel één als meerderen zijn, elk voor een bepaalden diensttak, en wel zoodanig dat zij, òf allen in gelijke ambtsverhouding tot den Vorst staan, òf één hunner, de Groot-Vizier, het hoofd der anderen is, d. w. z. wat tegenwoordig in sommige Europeesche staten de Rijkskanselier heet. Intusschen zijn de Inlandsche begrippen ten deze zwevend. In het systeem van den schrijver van de Kroon der Koningen, had hij ook den Bandahara een Mantri moeten noemen, en zullen veelal eveneens de andere, door hem en in de Oendang-Oendang Malajoe genoemde, Rijksgrooten als Mantri's te beschouwen zijn. Dit gebruik wordt dan ook tegenwoordig in sommige Maleische staatjes gevolgd, alwaar alle Rijksgrooten onder den generieken naam van Mantri worden begrepen ². De Mantri van de Kroon der Koningen, d. w. z. de Rijksbestuurder, wordt dan met een

¹ Zie *ibid.* artt. 11 en 12, met de toelichting.

² Zie boven, p. 45.

anderen titel aangeduid, welke eene enkele maal eene modificatie van den mantri-titel is, als Përdana Mantri, d. w. z. „Hoofd der mantri's“. Uit dit alles blijkt m. i., dat eene algeheele assimilatie van het Inlandsche ambt van Rijksbestuurder aan het ambt van Vizier volgens den Islâm, toch niet juist zoude zijn, en dat, wanneer ook in het Maleisch ¹ het Arabische woord wazîr, in den vorm wadjir, slechts voor Rijksbestuurders van niet-Inlandsche Vorsten wordt gebezigd, dit een dieperen grond heeft dan men misschien oppervlakkig zoude vermoeden ². Aangezien bovendien het woord „Rijksbestuurder“ in het Hollandsch eenmaal burgerrecht heeft verkregen, en het woord „Minister“ tot minder juiste vergelijkingen met dezelfde titularissen in Europa, speciaal in Nederland, aanleiding zoude kunnen geven, is het beter zich aan het aangenomen administratieve spraakgebruik te houden, ofschoon, blijkens het bovenstaande, het woord Mantri eene ruimere betekenis kan hebben dan die van Rijksbestuurder, en ook inderdaad niet zelden heeft.

In enkele Maleische staatjes is het ambt van Rijksbestuurder erfelijk. De meest bekende dezer erfelijke Rijksbestuurders is, of liever was tot voor zeer korten tijd, die van Lingga, in de Indische administratieve taal gewoonlijk de „Onderkoning van Riouw“ genoemd, doch in het Maleisch als Jang dipërtoewan Moeda of Radja Moeda betiteld. Hij was namelijk niet slechts erfelijk Rijksbestuurder over het geheele gebied van Lingga, doch tevens erfelijk leenman van den Sultan van dat Rijk, over de, ten Noorden van Straat Dempoe gelegen, eilanden van den Riouw-Lingga-Archipel. Hij resideerde daarom ook niet bij den Sultan op Lingga, maar op het eilandje Penjingat, gelegen tegenover de havenplaats Tandjoeng Pinang op het eiland Bintang of Riouw. Dit verklaart tevens, waarom de Nederlandsche Resident evenmin te Lingga bij den Sultan, doch te Tandjoeng Pinang bij den Rijksbestuurder was gevestigd, met wien de gewichtigste bestuursaangelegenheden behandeld werden. Met den Sultan zelf kwam het Gouvernement betrekkelijk weinig in aanraking. De oorsprong dezer zonderlinge verhouding is gelegen in de politieke gebeurtenissen in de 18de en het begin der 19de eeuw. Eenige Boegineesche zwervers, die zich destijds toevallig in de zeeën ten Oosten van Sumatra

¹ Even als in het Javaansch. Zie boven, p. 42.

² Alleen in de zoogenaamde Berousche staatjes op Borneo schijnt men de Rijks grooten wadjir en niet mantri te noemen. Zie beneden, p. 62.

schijnen bevonden te hebben, hadden hunne hulp aangeboden aan zekeren pretendent op den troon van Djohor, die in 1717 de hoofdplaats van dat Rijk in bezit nam. Hij deed zich aldaar, onder den naam van 'Abd al-Djalîl Rahmat-Sjâh, alias Radja Kêtjil, tot Sultan uitroepen, doch bracht kort daarna den zetel des Rijks naar Riouw over. De afspraak was geweest, dat hij, bij het slagen zijner onderneming, het hoofd der Boegineezen, Daëng Parani, tot Rijksbestuurder zoude aanstellen, en, met het oog daarop, had deze een aantal zijner landgenooten doen overkomen om zich onder zijn vaandel te scharen. Radja Kêtjil, die intuschen zijn doel had bereikt, vóór dat de Boegineesche hulp gereed was, meende om die reden niet meer gehouden te zijn aan de gemaakte afspraak, en, om zich te wreken, verbonden de Boegineezen zich nu met Solaimân, één der zoons van den door Radja Kêtjil onttroonden Sultan van Djohor. In 1722 gelukte het hun, onder aanvoering van Daëng Parani en diens beide broeders Daëng Maréwa en Daëng Pali, Radja Kêtjil uit het Rijk te verdrijven, en hun pretendent op den troon te plaatsen. Een verbond van verbroedering kwam tusschen de Maleiers en de Boegineezen in het Djohorsche Rijk tot stand; terwijl één der Boegineesche hoofden, Daëng Maréwa, Rijksbestuurder werd. Sedert bleven de Boegineezen eene groote rol spelen in de onlusten, waaraan het Djohorsche Rijk in de 18de eeuw bijna voortdurend ten prooi was, en zij wisten zich in het ambt van Rijksbestuurder naast den Sultan, te Riouw, doorgaans te handhaven. Wat meer zegt, niet-tegenstaande het verzet des Sultans en der Maleische Rijksgrooten, trokken zij het bestuur bijna geheel aan zich, en brachten zij de gewichtigste posten in handen van hunne landgenooten. Vooral was dit het geval onder den Rijksbestuurder Daëng Kambodja, een zoon van Daëng Parani, en de derde der Boegineesche Rijksbestuurders. Hij had zich van het ambt meester gemaakt, toen de tweede der Boegineesche Rijksbestuurders, Daëng Pali, met nalating van een minderjarigen opvolger overleden was. Daëng Kambodja stierf in 1777, en werd aanvankelijk opgevolgd door zijn zoon, Radja 'Alî, die echter later op zijne beurt werd vervangen door den evenbedoelden zoon van Daëng Pali. Deze, Radja Hadji genaamd, was een tegenstander der Oost-Indische Compagnie. Hij sneuvelde in den strijd tegen haar in 1784; doch de Boegineezen zetten, onder zijn neef en vroegeren mededinger Radja 'Alî, den strijd voort. Na eenige maanden moest intusschen

laatstgenoemde met zijne Boegineezen tegenover de Compagnie het veld ruimen, en Riouw verlaten. Na vele omzwervingen, en na langdurige onderhandelingen met de Compagnie, wist hij echter op nieuw in het Rijk invloed te verkrijgen, en eindelijk kwam, in 1804, tusschen hem en den toenmaligen Djohorschen Sul'an Mahmoed eene overeenkomst tot stand, waarbij hij wederom tot Rijksbestuurder op den ouden voet werd aangesteld. De Sultan zelf vestigde nu voor goed zijne residentie te Lingga, alwaar hij reeds sedert 1788 verblijf had gehouden, omdat hij Riouw niet meer als eene veilige plaats voor zich beschouwde. Door het definitief overbrengen van den rijkszetel naar Lingga werd het te voren reeds lang bestaan hebbende gebruik geconsolideerd, dat de Rijksbestuurder tevens persoonlijk bestuur voerde over het Noordelijke gedeelte des Rijks; terwijl in de overige gedeelten daarvan het bestuur door andere ambtenaren of leenmannen van den Sultan werd uitgeoefend. Radja 'Alî overleed in 1805, en werd opgevolgd door Radja Dja'far, een zoon van Radja Hadji, in wiens geslacht verder het ambt van Rijksbestuurder erfelijk is gebleven ¹. Het Gouvernement heeft later niet alleen zijnen vroegeren afkeer van den Boegineeschen invloed in het Rijk ter zijde gesteld, maar zelfs omgekeerd dien invloed voortdurend gehandhaafd tegen den wensch van het Maleische Vorstenhuis in. Men zag blijkbaar in den Boegineeschen invloed een tegenwicht tegen een mogelijk streven naar onafhankelijkheid bij de Maleiers. Zoo werd, in art. 7 van het in 1830 met den Sultan van Lingga gesloten contract, uitdrukkelijk bedongen, dat de Onderkoning van Riouw het bewind over het Rijk zoude voeren, onder den Sultan, dat bij overlijden van den Onderkoning, de Sultan een opvolger zoude benoemen onder goedkeuring van het Gouvernement, en dat die opvolger zooveel mogelijk zoude worden gekozen uit het geslacht van Radja Dja'far. In 1844 wilde de Sultan van Lingga van het overlijden van den toenmalige Onderkoning gebruik maken, om diens waardigheid af te schaffen, en de daaraan verbonden inkomsten tot zich trekken; doch het Gouvernement vorderde de instandhouding daarvan, en deed den Sultan in 1845 nogmaals de uitdrukkelijke verklaring afleggen, dat zijn

¹ Zie Van der Lith: *Nederlandsch Oost-Indië*, 2de druk, Leiden 1893—1894, dl. I, p. 506 en vv., en, voor nadere bijzonderheden, Netscher: *De Nederlanders in Djohor en Siak*, opgenomen in dl. XXXV (1870) der *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, p. 49 en vv., 67 en vv., 190 en vv., 209 en vv., 233 en vv., 290 en vv.

Rijk door een Boegineeschen Onderkoning zoude worden bestuurd. Ook in 1857 werd door het Gouvernement de handhaving van het Onderkoningschap, tegen den wensch van den Sultan, gewaarborgd, en nog in het laatst gesloten contract van 1888 werd aan den Sultan slechts het opperbestuur van het Rijk, maar aan den Onderkoning het bestuur zelf toegekend. Ondertusschen was in 1883 de laatste Sultan van Lingga uit het Djohorsche huis overleden, en was in 1885 de oudste zoon van den Onderkoning van Riouw, van moederszijde een kleinzoon van den in 1858 vervallen verklaarden Sultan, tot Sultan van Lingga verheven. De Sultan was dus nu een zoon, en, naar Inlandsche begrippen, de mindere van zijn eigen Onderkoning, en met hem had de Boegineesche dynastie ook den troon van Lingga beklommen. Toen nu echter in 1899 zijn vader overleed, deed de Sultan op nieuw stappen om het Onderkoningschap te doen opheffen, voor de handhaving van welk ambt thans geene aanleiding meer kan bestaan. Bovendien zoude het op den duur tot scheeve verhoudingen aanleiding moeten geven, indien hetzij de Sultan tot de lagere waardigheid van Onderkoning werd benoemd, hetzij die lagere, maar inderdaad meer gewichtige waardigheid aan één zijner jongere familieleden werd opgedragen. Eene contractswijziging zal dan ook waarschijnlijk spoedig tot stand komen, en Riouw weder de zetel van den Sultan van het voormalige Djohorsche Rijk worden ¹. Vazal-staatjes van Lingga zijn verder Indragiri en Reteh. In eerstgenoemde onderhoorigheid heeft de leenvorst, die eveneens den sultantitel voert, op zijne beurt wederom twee erfelijke Rijksbestuurders, den Soetan Moeda voor de zaken der Bovenlanden, en den Radja Moeda voor de zaken der Benedenlanden ². Reteh wordt namens den Sultan van Lingga bestuurd door een Panglima Bësar, sedert 1858 bijgestaan door een Bandar of Sjahbandar en een Orang Toewa ³.

Niet minder eigenaardig is het ambt van Rijksbestuurder in Djambi. Hij voert aldaar, gelijk wij zagen, den titel van Pan-

¹ Zie Netscher, t. a. p., p. 197 en vv., 207 en vv., 255 en vv., 291 en vv., 299 en v., 306; Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1885—1886, N° 110, en Zitting 1888—1889, N° 79; Bijdragen tot de kennis der residentie Rio, in het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, Jaargang 1853, dl. I, p. 381 en vv.; Koloniale Verslagen van 1899 en 1900, beiden op p. 31.

² Zie het contract van 1892 in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1892-1893, N° 104.

³ Zie Sieburgh: De kriegsverrichtingen tegen den Panglima Bezaar van Reteh, in De Gids, Jaargang 1859, afl. Sept., p. 304 en vv. en 327.

gérán Ratoe, en is tevens de vermoedelijke troonopvolger. Het Gouvernement heeft zich de goedkeuring zijner benoeming tot beide waardigheden voorbehouden. Ook een minderjarige kan troonopvolger, en dus tevens Rijksbestuurder, zijn, in welk geval een regentschap van eenige andere Rijksgrooten met de uitoefening der functiën van Rijksbestuurder wordt belast. Dit is, blijkens den Regeeringsalmanak van 1901, o. a. op dit oogenblik het geval; maar wat het vreemdste klinkt, is, dat de troonopvolger wel een familielid van den regeerenden Sultan, doch niet diens zoon behoeft te zijn, en dat de vorige Sultan in het Regentschap zelfs geene zitting had ¹. Zoo is de tegenwoordige minderjarige Pangéran Ratoe een zoon van den in 1858 afgezetten, en sedert in de Bovenlanden verblijfhoudenden, Sultan Taha, en bestaat het regentschap uit twee Pangéran's, die niet eens familieleden van den vorigen Sultan zijn ².

Ook in Siak was vroeger de troonopvolger van rechtswege Rijksbestuurder met den titel van Mangkoe Boemi of Jang dipërtoewan Moeda. In 1890 echter werd hierin wijziging gebracht, en aan den troonopvolger, met behoud van genoemde titels, slechts eene adviseerende stem in den Rijksraad gegeven, waarvan de Sultan zelf voorzitter is. Bij verhindering van den Sultan vervangt hij hem als zoodanig. Hij is het hoofd van de Anaq Radja of afstammelingen van den regeerenden Vorst en de verschillende vroegere Vorsten, welke afstammelingen gezamenlijk den adel uitmaken. Is de troonopvolger minderjarig, zoo wordt, in geval van verhindering van den Sultan, het voorzitterschap van den Rijksraad aan een ander, door dezen aangewezen, lid der vorstelijke familie opgedragen. Het behoeft dus geen betoog, dat de Hollandsche uitdrukking „Rijksbestuurder“, ofschoon nog wel met betrekking tot den Siakschen Mangkoe Boemi gebezigd, aldaar zeer oneigenaardig is geworden, en in elk geval zijn zijne functiën van geheel anderen aard dan die van de groote meerderheid der Maleische Rijksbestuurders. Bestuur immers voert hij niet meer, maar dit doet de Sultan zelf met den Rijksraad. Alleen bij verhindering van den

¹ In 1899 is de Sultan van Djambi op zijn verzoek ontslagen. Zie het Koloniaal Verslag van 1900, p. 29. Volgens den Regeeringsalmanak van 1901 is nog geen opvolger voor hem benoemd.

² Zie het contract van 1888 en de Akte van verband van 1886, respectievelijk te vinden in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1888-1889, N° 76, en Zitting 1887-1888, N° 67.

Sultan vervangt hij dezen, in zijne hoedanigheid van troonopvolger. Zoolang de Sultan leeft, en in staat is persoonlijk de regeeringsfunctiën te vervullen, is hij slechts adviseur ¹. Evenmin heeft men eigenlijk gezegde Rijksbestuurders in Kwantan ², Pelalawan ³, in de meesten der vroegere ⁴ Onderhoorigheden van Siak langs Sumatra's Oostkust gelegen ⁵, en in de Onderhoorigheden van Atjeh ⁶. In enkelen der vroegere Onderhoorigheden van Siak en in onderscheidenen der Onderhoorigheden van Atjeh heeft men trouwens geen Vorst, maar een veelhoofdig en federatief bestuur, dat door min of meer erfelijke hoofden wordt uitgeoefend, en dat men als een Rijksraad zonder Vorst, ja zelfs zonder vasten president, zoude kunnen aanmerken ⁷.

De meest algemeene titel der Maleische Rijksbestuurders is die van hun Vorst met bijvoeging van het woord: moeda, d. i. „jong“, b.v. Soetan Moeda, Radja Moeda, Toewan Moeda of Jang dipërtoewan Moeda. Daarnevens vindt men in de Maleische staatjes voor den Rijksbestuurder nog de titels: Përdana Mantri in Mampawa, Matan en Koetei, Pangéran Bandahara in Pontianak, Pangéran Ratoe, in Djambi, Sintang, Soekadana en Sanggau, Mangkoe Boemi in Siak, Landak, Sambas, Simpang, Kotaringin en Pasir, Djogoëgoe in Ternate en Batjan, en Djodjae ⁸ in Tidore. De beide laatstgenoemde titels zijn echter niet

¹ Zie Hijmans van Anrooy: Siak Sri Indrapoera, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land en Volkenkunde, dl. XXX (1885), p. 274, 323, en het contract van 1890, te vinden in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1893-1894, N° 127.

² Zie Schwarz: Nota over den politieken en economischen toestand van het landschap Kwantan, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXXVI (1893), p. 329.

³ Zie Faes: Het rijk Pelalawan, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXVII (1882), p. 503.

⁴ De definitieve opheffing der Siaksche suprematie over de kustlandschappen, van Panei af tot en met Tamiam, had plaats bij het contract van 1884, te vinden in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1885-1886, N° 110.

⁵ Alleen in Panei, Asahan, Serdang en Langkat heeft men Rijksbestuurders. In laatstgenoemd staatje wordt de Vorst door twee zijner halfbroeders als Rijksbestuurders bijgestaan, elk voor een deel van zijn gebied, en door beiden te zamen voor de zaken, welke het geheele landschap raken.

⁶ Zie de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, onder de betrekkelijke artikels.

⁷ Zie de jaarlijks gepubliceerde lijst der voornaamste Inlandsche vorsten en hoofden in den Indischen Regeeringsalmanak.

⁸ De Europeanen noemen hem gewoonlijk ook Djogoëgoe.

Maleisch maar Alfoersch, en beteekenen letterlijk: „hoofd van het volk“. In de Maleische staatjes is, gelijk wij zagen, de troonopvolger in den regel tevens Rijksbestuurder. Zoo neen, dan voert de troonopvolger steeds een titel, welke hem wel boven den Rijksbestuurder plaatst, doch welke aan den anderen kant geene bepaalde ambtelijke functiën in zich sluit. Zoo was in Mampawa de titel van den Kroonprins vroeger Pangéran Daëng, doch thans is die Pangéran¹ Ratoe, en in Koetei Pangéran Praboe Anom; terwijl de respectieve Rijksbestuurders in beide staatjes slechts Përdana Mantri zijn ¹. Alleen in de Sultanaten van Ternate, Tidore en Batjan schijnt het ambt van Rijksbestuurder als hooger te worden beschouwd dan de waardigheid van troonopvolger. Meestal heeft laatstgenoemde een aan het Hollandsch ontleenden militairen titel; maar hij kan ook b.v. Kapitàn-Laoet of Vlootvoogd zijn ².

Wat de Rijks grooten beneden den rang van Rijksbestuurder in de Maleische staatjes betreft, zoo ontbreken de gegevens voor eene volledige opgave. Ik geef hier slechts, wat ik ten deze heb kunnen vinden.

In Djambi: Een vijftal Pangéran's met de, naar het schijnt, vast aan hun ambt verbonden namen van Wira Koesoema, Tjitra Koesoema, Aria Djaja Koesoema, Poespa Joeda en Koesoema di Laga. Eerstgenoemde is Sajjid, en behoort tot het Hadhramautsche geslacht al-Djufri ³.

In Indragiri: De Toemëngoeng of Regent der Bovenlanden, de Bandahara of Regent der Benedenlanden, waarin de hoofdplaats ligt, de Mangkoe Boemi en de Panglima Bësar, wier

¹ Zie de bronnen straks te vermelden ten opzichte der Rijks grooten in de verschillende staatjes, en, wat Mampawa, Landak en Sintang betreft, respectievelijk het suppletoir contract van 1880, de Akte van bevestiging met Nota van toelichting van 1875, de Akten van verband en bevestiging met Nota van toelichting van 1889, respectievelijk te vinden in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1882-1883, N° 140, Zitting 1877-1878, N° 100, en Zitting 1890-1891, N° 112.

² Vergl. De Clercq, t. a. p., p. 295, 324, en de Akte van verband van den tegenwoordigen Sultan van 1894, te vinden in Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1895-1896, N° 110. De heer De Clercq had de goedheid mij nog eene nadere Nota omtrent de bestuurstoestanden in de residentie Ternate te verstrekken, ter gedeeltelijke rectificatie van hetgeen ter zake in zijn werk voorkomt.

³ Zie de stukken aangehaald hierboven, p. 55 noot 2, en Le Hadhramout, enz., p. 198.

functiën niet worden opgegeven, de Bandar of Sjahbandar, in oudere stukken ook Panghoeloe Dagang genoemd, naar zijne functiën van hoofd der vreemdelingen te Ringat, en eindelijk de Wakil's of gemachtigden der beide Rijksbestuurders in de onderdeelen hunner respectieve ressorten. De Vorsten schijnen bovendien zeer gul met het verleen van honorifieke titels, zonder daaraan verbonden inkomsten of gezag, zoodat het land van Panglima's en Hoeloebalang's schijnt te wemelen. Vroeger bestond ook nog het ambt van Laqsamana¹.

In Kwantan: De vijf Datoeq's of erfelijke distriktshoofden².

In Lingga: Behalve den Vorst van Indragiri en het Hoofd van Reteh, als leenmannen, heeft men in het Rijksbestuur den Datoeq Laqsamana of Gouverneur der hoofdplaats, den Datoeq Bandahara of Havenmeester, den Panglima of Bevelhebber der krijgsmacht, den Panghoeloe Balai of Hofmaarschalk, en eenige Orang Kaja's of hoofden van de distrikten in het rechtstreeksche gebied van den Sultan. Voorts maken deel van het Rijksbestuur uit de hoofd-geestelijke en 's Vorsten naaste bloedverwanten zonder bepaalde ambten³.

In Siak: De Datoeq's of hoofden der vier Soekoe's, en de Datoeq Laqsamana van Boekit Batoe. Tot de Soekoe's rekent men de onderdanen van den Sultan, die van Menangkabauschen oorsprong zijn. Deze personen wonen door het geheele Rijk verspreid, en zijn plaatselijk aan de gewone dorpshoofden onderworpen; maar elke Soekoe heeft bovendien een Datoeq als algemeen hoofd ter hoofdplaats⁴. De Datoeq's worden bij vacature door de voor-

¹ Vergl. boven, p. 54, en Graafland: Schetsen uit Indragiri, Batavia 1889, p. 28 en vv., 43.

² Zie Schwarz, t. a. p., p. 327 en vv.

³ Zie Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1888—1889, N° 76, en Bijdragen, enz., t. a. p., p. 415. Blijken art. 3 van het contract van 1784, bestond destijds de Rijksraad uit vier personen, respectievelijk als Radja Toewa, Radja Bandahara, Radja Toemenggoeng en Radja Bongsoe betiteld. Zie Netscher, t. a. p., p. 197, 206.

⁴ Het woord: soekoe, heeft echter in Siak eene andere beteekenis dan in Centraal-Sumatra. Het beteekent er namelijk niet: „geslacht”, d. w. z. personen van eene zelfde stammoeder in de vrouwelijke lijn afstammende, maar de soekoe bestaat er uit de nakomelingen der Menangkabausche kolonisten uit eene zelfde streek (loehaq) afkomstig. Hunne matriarchale instellingen hebben die kolonisten tegen de patriarchalen van den Islâm verwisseld. Vgl. Wilken: De verbreiding van het matriarchaat op Sumatra, in deze Bijdragen, 5de Volgreeds, dl. III (1888), p. 169 noot 23, en p. 172, 173.

naamste leden der Soekoe gekozen, doch door den Sultan bevestigd. De Laqsamana was vroeger een gewoon ambtenaar van den Sultan, even als thans nog de Sjahbandar van Pakan Baharoe; doch langzamerhand is hij een geapanageerde Rijksgröote geworden. Omstreeks het midden der 19e eeuw schijnt deze evolutie haar beslag te hebben verkregen. Voorts worden nog als Rijksgröoten, buiten den Rijksraad, genoemd: de beide Béntara's of Herauten, namelijk de Béntara Kiri en de Béntara Kanan, belast met het bekend maken der vorstelijke bevelen aan het volk, en met de handhaving van het hofceremonieel. De Béntara Kiri is de hoogste der twee. Onder de Béntara's ressorteeren rechtstreeks de dorpschóóften langs de beneden Siak-rivier. De inrichting van het bestuur, de verdeeling der bevolking en de gezagsverhoudingen zijn in Siak zeer ingewikkeld, ja zelfs niet in alle opzichten duidelijk ¹.

In Pelalawan: De Maharadja Laila Poetra, de Datoeq Bandar, de Datoeq Laqsamana en de Datoeq Kampar. Vroeger had men, in stede van den Datoeq Bandar, een Djoe-roetoelis of Secretaris als lid van het Rijksbestuur; terwijl de tegenwoordige functiën van Datoeq Bandar, eene uitdrukking van gelijke beteekenis als Sjahbandar, destijds door een Nachoda Bësar of Opperschipper werden vervuld ². De Datoeq Kampar is waarschijnlijk het hoofd der streek langs de Kampar-rivier.

In de ten Noorden van Siak gelegen staatjes van Sumatra's Oostkust, vóór 1884 onderhoorigheden van bedoeld rijkje ³, worden de vazallen der Vorsten als de Rijksgröoten aangemerkt. Zoodanige vazallen zijn de Datoeq's of erfelijke hóóften van Soekoe's, onder welk woord aldaar echter, anders dan in Siak, een territoriaal gebied wordt verstaan. Voorts worden, in sommigen dier staatjes, als titels van vazallen vermeld: Radja, Maharadja, Pangéran en Kédjoeroean. De territoriale hóóften in het rechtstreeksche gebied der Vorsten, onder de namen van Indoeq, Wakîl, Kapala Kampoenq, Panghoeloe, Panglima en Nachoda bekend, worden door hen aangesteld, en maken evenmin deel van het Rijksbestuur uit als de Sjahbandar, de Bandahara, enz.,

¹ Zie Hījumans van Anrooy, t. a. p., p. 274, 285, 300 en v., 314 en vv., 325 en vv., 331, 333 en vv.

² Zie Faes, t. a. p., p. 503, 522.

³ Vergl. boven, p. 56, noot 4.

waar die titularissen nog bestaan ¹. Ook in de staatjes der Oostkust van Sumatra, welke een federatief karakter dragen ², vormen de Datoeq's der verschillende verbonden landschappen het Rijksbestuur.

In de Onderhoorigheden van Atjeh: Het hierboven ³ uiteengezette karakter der hoofden van de Onderhoorigheden van Atjeh, geeft voldoende aan, dat aldaar van eigenlijk gezegde Rijks grooten geene sprake kan zijn, ook niet in de staatjes, welke geen federatief karakter dragen ⁴. De Vorst moet, evenals vroeger de Hoeloebalang in Groot-Atjeh, in alle belangrijke aangelegenheden te rade gaan met de Imâm's of hoofden der Moekim's, zoo zijn gebied uit meer dan ééne Moekim bestaat, en anders met de hoofden en oudsten ⁵ van zijne gemeenten. In de staatjes, aan de Westkust door Menangkabausche volkplanters gesticht, komen daarbij nog de Datoeq's of hoofden der geslachten, waaruit de bevolking bestaat. In enkele staatjes vinden wij speciale Raadslieden (Mantri of Kapala Bitjara) van den Vorst vermeld. Overal vindt men den Krani of Secretaris, en, in de aan zee gelegen staatjes, den Sjahbandar ⁶.

In Sambas: De Pangéran Bandahara, de Pangéran Toemëngoeng, de Pangéran Laqsamana, en nog een niet vast aantal van Pangéran's zonder bepaalde functiën. Bovendien vindt men nog Kiahi's, Orang Kaja's, en Imâm's vermeld, die wel niet in het Rijksbestuur zitting schijnen te

¹ Zie de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, s. vv. „Bila”, „Deli”, „Kota Pinang”, „Padang”, „Panei”, „Perbaoengan”; Vigélius: Memorie van overgave van het bestuur over de afdeeling Panei en Bila, in het Tijdschrift voor de Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XVII (1869) p. 433 en vv.; Halewijn: Geographische en ethnographische gegevens betreffende het rijk van Deli, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXIII (1876) p. 147 en vv., benevens de Akten van bevestiging der Vorsten van Asahan en Koewaloe van 1886, en van den Vorst van Serdang van 1887, respectievelijk te vinden in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1886-1887, N° 101 en 1889-1890, N° 103.

² Vergl. boven, p. 56.

³ Zie boven, p. 17 en vv.

⁴ Zie boven, p. 56.

⁵ Vergl. boven, p. 46, 47.

⁶ Zie de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, s. vv.: „Edi”, „Gighen”, „Kloewang”, „Kloewat”, „Koewala Batoe”, „Laboean Hadji”, „Melaboeh”, „Pasei”, „Patih”, „Pasangan”, „Pedir”, „Perlak”, enz.

hebben, maar toch als zoo voornaam worden beschouwd, dat zij eene eigene vlag voeren ¹.

In Pontianak: De Pangéran Laqsamana en de Pangéran Toeměngoeng ².

In Sanggau: De Kiahi's of erfelijke hoofden der vier Soekoe's of afdeelingen, waarin de bevolking, buiten de naaste familie van den regeerenden Vorst en den Rijksbestuurder, verdeeld is. Die afdeelingen zijn: de Anaq Radja of adel, de vrije Maleische bevolking van Sanggau, de Orang Dalam of Orang Boemi, d. w. z. de Mohammedaansche Dajaks, en de Orang Darat of heidensche Dajaks. Onder deze hoofden staan de gemeente-hoofden met zeer uiteenloopende titels ³.

In Tajan ⁴, Soekadana ⁵, Simpang ⁶ en eenige andere kleine rijkjes: De naaste familieleden van den Vorst, doorgaans met den titel van Pangéran zonder meer.

In Matan: De Pangéran Bandahara, de Pangéran Laqsamana, de Pangéran Adipati, en nog twee Pangéran's zonder bepaalde functiën ⁷.

In Kotaringin: Men heeft hier in het Rijksbestuur slechts erfelijke volkshoofden (Nanang of Mantri) met de titels Kiahi, Dēmang of Djoeragan, voor zooverre zij een distrikt, en met dien van Pěmběkěl voor zooverre zij een dorp besturen. Aan het hoofd der geestelijken staat een Panghoeloe, en aan het hoofd der politie een Djaksa, die beiden ook tot het Rijksbestuur gerekend worden ⁸.

¹ Zie het contract van 1873, met de bij art. 14 daarvan behorende Bijlage, het suppletoir contract van 1877, met de Nota van toelichting, alles te vinden in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1880-1881, N° 87, en vergl. Catalogus der ethnologische verzameling van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 4de druk, Batavia 1885, p. 140, 141.

² Zie de Akten van verband van 1872 en 1895, in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1875-1876, N° 82, en 1895-1896, N° 110.

³ Zie Bakker: Het Rijk Sanggau, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXIX (1884), p. 426, 434 en vv., 454 en vv.

⁴ Zie het contract van 1883, in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1883-1884, N° 133.

⁵ Zie Barth: Overzicht der afdeeling Soekadana, opgenomen in dl. L (1897) der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, p. 63.

⁶ Zie Ibid. p. 73 en vv.

⁷ Zie Ibid. p. 78, 79.

⁸ Zie Pijnappel: Beschrijving van het Westelijke gedeelte der Zuid- en Oosterafdeeling van Borneo, naar rapporten van Von Gaffron, in deze Bijdragen, Nieuwe Volgreeds, dl. III (1860), p. 275, 280, 283.

In Koetei: De Pangéran Bandahara, behalve Schatbewaarder, ook belast met de aanrakingen uit het buitenland, de Sénapati of Legerbevelhebber, en de Sjahbandar. Deze Rijksgrooten worden met den Rijksbestuurder onder den algemeenen naam van Mantri's begrepen. Zij vormen een raad, de Tanah, letterlijk: „het Land“, geheeten, welke nevens den Karadjaän of Raad van leden der vorstelijke familie, in alle zaken van gewicht, niet alleen door den Sultan moet gehoord worden, maar waarmede zelfs overeenstemming gevorderd wordt. Onder de leden van den Karadjaän noem ik den Pangéran Praboe Anom of troonopvolger, den Pangéran Ratoe, den Pangéran Mangkoe Boemi en den Pangéran Adipati. De Pangéran Bandahara is tegenwoordig tevens hoofd der Boegineezen te Samarinda, die vroeger eene soort van republiek in den staat vormden onder een eigen hoofd, den Poewa Adoe, die meer als vazal dan als ambtenaar van den Sultan was aan te merken. In mindere mate, maar toch ook eenigszins, was dit het geval met de hoofden der kleinere Boegineesche nederzettingen, Kapala Manang of familiehoofden genoemd. Deze hoofden zijn eveneens langzamerhand vervangen, en wel door Panglima's, Anrégoeroe's en Kapitan's, allen door den Sultan aangesteld, en slechts als ambtenaren te beschouwen. Onder de Mantri's of Rijksgrooten staan de Poenggawa's of Mantri's van den tweeden rang, d. w. z. de dorps- en andere volkshoofden der Maleiers. De Dajaksche volkshoofden zijn thans nog meer vazallen dan ambtenaren, en worden Radja genoemd. Het gezag van den Sultan over sommigen hunner bestaat trouwens meer in naam dan in werkelijkheid ¹. In de Noordelijk van Koetei gelegen Berousche staatjes: Goenoeng Taboer, Sambalioeng en Boeloengan schijnt de macht der Vorsten eveneens door twee Rijksraden als in Koetei beperkt te zijn. Intusschen heeten aldaar de Rijksgrooten niet Mantri, maar Wadjir, en behooren, wat Boeloengan betreft, nog als zoodanig te worden aangemerkt de

¹ Tromp: Eenige mededeelingen omtrent de Boegineezen in Koetei, in deze Bijdragen, 5de Volgreeks, dl. II (1887), p. 168, 169, 182 en vv.; Dezelfde: Uit de Salasila van Koetei, t. a. p., p. 6, 67 en de bij dat opstel gevoegde geslachtslijst; Bock, t. a. p., p. 2, 3, 7, 11, 12, 14, 21, 27, 34, enz.; Verslag van het verhandelde tot regeling der betrekkingen tusschen de Maleische en Boegineesche nederzettingen aan de Koetei-rivier, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXIV (1877), p. 212 en vv.

hoofden der zoogenaamde Tidoengsche Landschappen, die den Vorst van Boeloengan als hun leenheer erkennen ¹.

In Ternate, Tidore en Batjan: De Kapiten Laoet of Vlootvoogd, de Hoekoem's (van het Arab. *ḥokm* d. i. „recht“) of eerste hoofden der gemeenten in het onmiddellijke Sultansgebied, en de Secretaris. Merkwaardig is het, dat de functiën van Secretaris soms door één der hoofdgeestelijken worden vervuld; zoo neen, dan behooren de hoofdgeestelijken (Kalé (Arab. *qâdhî*) of Imâm) in bedoelde Sultanaten als zoodanig toch tot de Rijksgrooten. In de binnenlanden heeft men de Radja's of leenmannen, en de Oetoesan's of commissarissen van de Sultans in de distrikten. Laatstgenoemden zijn belast met de handhaving der rechten van den Sultan tegenover de bevolking. Deze heeft in de distrikten haar eigen Alfoersch plaatselijk bestuur, met Alfoersche titels. De Sjâhbandar is in deze Sultanaten geen havenmeester, maar de persoon belast met de administratie der vorstelijke vaartuigen en de daarop geplaatste bemanning. De leden der vorstelijke familie hebben voorts allen aan het Hollandsch ontleende militaire titels. In Batjan is het bestuur wel in denzelfden geest, als in Ternate en Tidore, doch meer in het klein ingericht. Zoo vind ik in dat Sultanaat van Oetoesan's geene melding gemaakt, en schijnen ook sommige andere ambten of niet te bestaan, of dikwijls tijdelijk onbezet te zijn ².

Van de overige Maleische staatjes vind ik of niets ten aanzien der onder den Rijksbestuurder staande Rijksgrooten vermeld, of alleen dat er Rijksgrooten zijn, met wie de Vorst zijne macht deelt.

In de Makassaarsche en Boegineesche staatjes is de macht der Rijksraden over het algemeen het grootst. De begrippen van lid van den Rijksraad en van Rijksgrroote zijn aldaar identiek, en de toestand, in sommige Maleische staatjes aangetroffen, dat de Rijks-

¹ Zie Tromp: Eenige mededeelingen, enz., t. a. p., p. 169, noot 2; het contract met Boeloengan van 1878, te vinden in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1879-1880, N° 86, en de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, s. vv.: „Berou“, „Boeloengan“, „Goenoeng Taboer“ en „Sambalioeng“.

² Zie De Clercq, t. a. p., p. 223 en vv., 210, 234 en vv., 324 en v., benevens diens Nota vermeld hierboven p. 57 noot 2; Akten van verband en bevestiging van den in 1894 opgetreden nieuwen Sultan van Tidore, te vinden in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1895-1896, N° 110; Elout: Journaal eener reis en bezoek aan de Batjan-Eilanden, in het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, Jaargang 1881, dl. II, p. 178, 182, 183, 322, 349.

grooten geen bepaald college vormen, doch zoo noodig individueel optreden, is aldaar onbekend. De Rijksraad is, evenals bij de Maleiers, ook bij de Makassaren en Boegineezen het hoogste rechterlijke college, echter met dit onderscheid dat daarnaast bij hen eene geestelijke rechtspraak, de *Sarat* bestaat. Bij de Maleiers is eene dergelijke splitsing van rechtspraak slechts in enkele, oudtijds van Java uit gekoloniseerde staatjes, inheensch ¹. De Latowa schrijft voor, dat de leden van den Rijksraad of *Hadat* (Mak. Boeg. *Âdà*) en de Vorst «steeds in overleg met elkander moeten handelen». De leden van den Rijksraad moeten, volgens dezelfde bron, den Vorst en zijne kinderen, door hunne raadgevingen, afhouden van verkeerde handelingen, gelijk omgekeerd de Vorst ook zijne Rijks grooten, zoo noodig, moet vermanen. Zij moeten waken voor de instandhouding van het gewoonterecht, het volk daaromtrent onderrichten, en zorgen dat de Vorst in zijne inkomsten en andere voorrechten gehandhaafd blijft. Zij moeten wonen binnen den muur, welke de hoofdplaats van het Rijk omgeeft. Zelfs op reis moet de Vorst door eenige leden van den Rijksraad vergezeld zijn ². De leden van den Rijksraad worden onderscheiden van de hofhouding, d. w. z. van de aanzienlijken, die tot het persoonlijke gevolg van den Vorst behooren. Als zoodanig noemt de Latowa allen, die van vorstelijk bloed zijn, zonder bepaalde functiën uit te oefenen, en voorts de huisslaven van den Vorst, zijne beteldoosdragers, lijfwachten, zendelingen, enz. die allen hunne door het gewoonterecht bepaalde plichten aan het hof hebben, en die, of althans wier hoofden, zeer invloedrijke personen zijn, zonder echter tot de eigenlijk gezegde Rijks grooten te behooren ³.

De leden van den Rijksraad zijn veelal, maar niet altijd, leenmannen van den Vorst. In het eerste geval oefenen zij als zoodanig zelfbestuur uit in de verschillende deelen des Rijks. Deze leenmannen worden bij de Boegineezen onderscheiden in leenmannen, die familie zijn van hun leenheer, in welk geval zij *Paséa-djingäng* heeten, en de gewone leenmannen of *Palilî's*. Eerst-

¹ Zie Piepers: De priesterrechtspraak in Zuid-Celebes, in het Tijdschrift: Het Recht in Nederlandsch-Indië, dl. LX (1893), p. 355 en vv., naar welk opstel hier tevens wordt verwezen voor het karakter der nationale rechtspraak bij de Makassaren en Boegineezen in het algemeen, en hare verhouding tot het vorstelijk gezag.

² Zie Latowa, p. 210 en vv.

³ Zie Latowa, p. 201, 209, 217, 221, 225.

genoemden bezitten doorgaans eene grootere mate van autonomie, en zijn tot mindere of lichtere opbrengsten gehouden dan de tweeden. Bij de Makassaren worden alle leenmannen *Palilì* genoemd. De leenen zijn erfelijk, en met het inwendige bestuur daarvan laat de leenheer zich zoo goed als niet in. Alleen mag geene erfdochter van een leenman huwen zonder toestemming van den leenheer. Voor zooverre de leenmannen, wegens hun lidmaatschap van den Rijksraad, ter hoofdplaats moeten verblijf houden, hetgeen, ondanks het zoo even aangehaalde positieve voorschrift der *Latowa*, lang niet bij allen, en stellig niet geregeld, het geval schijnt te zijn, wordt hun eigen gebied bestuurd door hunne respectieve *Soeléwatang's* of plaatsvervangers. Elk hunner kan op zijne beurt zijn eigen Rijksraad, en zijne leenmannen hebben, welke laatsten dan als achterleenmannen van den Vorst van het Rijk te beschouwen zijn. Naast deze leenen staat het patrimoniale, niet in leen uitgegeven, gebied van den Vorst. Een andere in Zuid-Celebes voorkomende staatsvorm is de federatie. De Rijksgrooten zijn dan geen leenmannen, maar verbonden Vorsten. Vroeger was in den regel één dezer verbonden Vorsten de Hoofdvorst; doch tegenwoordig schijnt dit slechts bij uitzondering het geval te zijn. Eén staatje, *Wadjo* is veeleer eene aristocratische federatieve republiek onder een president dan eene monarchie. Bij dit alles moet nog worden aangeteekend, dat de functiën van bestuurshoofd, leenman of verbonden Vorst, in het ééne staatje vereenigbaar zijn met die van leenman, leenheer of hoofdvorst in het andere, en omgekeerd. Ook in zoodanige gevallen neemt een *Soeléwatang* het bestuur waar, hetzij van het leenrijk, hetzij van het eigen gebied. Ten gevolge van het absenteïsme der Vorsten, leenmannen of andere Rijksgrooten, door het gewoonterecht gevorderd, is een belangrijk ambt dat der zendelingen (*Soero*), met het overbrengen der bevelen van alle deze waardigheidsbekleeders aan hunne onderhoorigen of plaatsvervangers belast ¹.

¹ Zie *Latowa*, p. 211; Niemann: *De Boegineezen*, enz., t. a. p., p. 267; Matthes, t. a. p., p. 147, 171; Dezelfde: *Over de Wadjoreezen met hun handels- en scheepswetboek*, Makassar 1869, p. 5 en vv.; Kooreman, t. a. p., p. 189 en vv.; Van Braam Morris: *Het landschap Loehoe*, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXXII (1889), p. 517 en vv., en 532 en vv.; Dezelfde: *Geschiedenis van het bondgenootschap Masen-rempoele* in hetzelfde Tijdschrift, dl. XXXVI (1893), p. 149 en vv.; Dezelfde: *Nota's van toelichting op de contracten met de landschappen Maiwa, Doerie, Kassa, Batoelappa, Alietta, Soeppa en Sawietto*, Ibid. p. 149 en vv., 160 en vv., 175 en vv., 182 en vv., 191 en v., 198 en vv., 208 en vv., en 223 en vv.

De voornaamste der Rijksgrooten is ook in de Makassaarsche en Boegineesche staatjes de Rijksbestuurder, gewoonlijk Toemaïlalang (Mak.) of Tomarilaläng (Boeg.) genoemd ¹, doch ook wel met andere titels aangeduid, als Pabitjara Boeta ², Djogoegoe, Sapati, Poewa Adoe, Patoenroe enz. Hij wordt door den Rijksraad in overleg met den Vorst, en elders door den Vorst in overleg met den Rijksraad benoemd en ontslagen. In Boni moet zijne benoeming of zijn ontslag door het Gouvernement worden goedgekeurd. Hij is voorzitter van den Rijksraad, waarin overigens, gelijk wij zagen, zitting hebben de leenmannen of de verbonden Vorsten, veelal, naar hun aantal, de „zeven Vorsten“, de „vier Vlaggen“, enz. genoemd. In staatjes zonder leenmannen of verbonden Vorsten, bestaat de Rijksraad met den Rijksbestuurder uit de distrikts-, onderdistrikts- of gemeentehoofden, met verschillende, en plaatselijk in beteekenis afwijkende, titels, als Matowa, Galarang (Mak) of Gäläräng (Boeg.), Djanang, Anronggoeroe (Mak.) of Anrégoeroe (Boeg.), Mado, Datoe, Madika, enz., al dan niet bijgestaan door één of meer Pabitjara's of Raadsheeren. Soms fungeert de Soeléwatang van den Vorst als Rijksbestuurder. Onderscheidene staatjes bestaan slechts gedeeltelijk uit leenroerige of verbonden landstreken, en voor een ander gedeelte uit het rechtstreeksche gebied van den Vorst. In zoodanig geval bestaat de Rijksraad somtijds uit alle of eenige leenmannen of verbonden vorsten, met de rechtstreeks aan den hoofdvorst ondergeschikte distrikthoofden, enz., doch somtijds ook uit ééne van beide categorieën. Sommige Rijksraden zijn in twee afdeelingen verdeeld, met verschillende bevoegdheden en rang. Naast den Rijksraad fungeeren als Rijksgrooten de Sabanarà ³ of Havenmeester, met ongeveer dezelfde functiën als in de Maleische staatjes, de Poenggawa of Legerbevelhebber, en de Kali (Arab. qâdhî) of

vv.; Bakkers: Tanette en Barroe, in hetzelfde Tijdschrift, dl. XII (1862), p. 255 en vv.; Dezelfde: Het leenvorstendom Boni, in hetzelfde Tijdschrift, dl. XV (1866), p. 68 en vv., 135 en vv.; Eerdmans, t. a. p., p. 46 en vv. en 58 en vv.

¹ Soms heeft men twee Toemaïlalang's of Tomarilaläng's, de T. Matowa of Eerste (letterl. „oudste“) Rijksbestuurder, en de T. Malolo of Tweede (letterl. „jongste“) Rijksbestuurder. Het woord Toemaïlalang of Tomarilaläng beteekent: „de man die in de meest vertrouwde betrekking staat tot den Vorst.“

² Letterlijk: „de spreker voor het land“.

³ Verbastering van Sjahbandar, zie boven, p. 46. De klemtoon van dit woord valt in het Mak. en Boegin. op de derde lettergreep van achteren.

hoofd der geestelijken, tevens belast met de geestelijke rechtspraak. Alle Rijksgrouten moeten echter, als ik de berichtgevers goed begrijp, behooren tot den vorstelijken adel. De aard van het ambt schijnt daarbij op den achtergrond te staan. Vooral komt dit uit in de staatjes waar distrikts-, onderdistrikts- of zelfs gemeentehoofden in den Rijksraad zitting hebben, en waar die titularissen gedeeltelijk tot den vorstelijken adel behooren en gedeeltelijk tot den stand der Daëng's, d. w. z. de patriciërs¹. In zoodanig geval hebben laatstgenoemde hoofden geen aandeel in het Rijksbestuur, al ware hun gebied belangrijker dan dat van menig hoofd van vorstelijk bloed. Sedert 1824 wordt, krachtens artikel 18 van het toen vernieuwde Bongaaische traktaat², in alle staatjes de vermoedelijke troonopvolger (Tjāning of Opoe Tjāning, dan wel Karaëng (Mak.) of Aroeng (Boeg.) Lolo of Malolo, d. i. „jong” of „die jong is”) reeds bij het leven van den Vorst door den Rijksraad aangewezen³. Hij is de vervanger van den Vorst in geval van ziekte of andere verhindering; maar buiten die gevallen neemt hij in den regel geen deel aan het bestuur, en hij is ook als troonopvolger zelfs niet noodwendig lid van den Rijksraad⁴.

Het bovenstaande, ofschoon meer speciaal op Zuid-Celebes betrekking hebbende, geldt ook in hoofdzaak voor de Boegineesche staatjes elders gevestigd. Trouwens zelfs voor Zuid-Celebes geeft het slechts den algemeenen toestand terug, zooveel mogelijk door mij in breede trekken geformuleerd. Bijna elk staatje levert locale en partieele afwijkingen van dien toestand op, niet zelden nog van tijdelijken aard. Het zoude echter te ver voeren hier, ten aanzien van elk der Makassaarsche en Boegineesche staatjes, in nadere bijzonderheden te treden, vooral met het oog op de weinige beteekenis van de meesten dier staatjes, zoowel uit een economisch, als uit een staatkundig oogpunt. Eene uitzondering moet echter worden gemaakt ten opzichte van de geheel op zich

¹ De eigenlijke volksklasse is van het bekleeden van gewichtige ambten uitgesloten, allerlei rampen treffen het land, waar men zich niet aan dezen regel houdt. Zie Vink, t. a. p., p. 328.

² Zie boven, p. 3.

³ Deze aanwijzing heeft intusschen slechts een voorloopig karakter, en is in elk geval herroepbaar. Vergl. boven p. 39 noot 5.

⁴ Zie Matthes: De Âda's, t. a. p., p. 146, 147; Maiwa, t. a. p., p. 160, 161; Kassa, t. a. p., p. 182; Batoelappa, t. a. p., p. 191; Alietta, t. a. p., p. 198; Soeppa, t. a. p., p. 209; Sawietto, t. a. p., p. 223, 224; Bakkers: Boni, t. a. p., p. 69 en vv.; Eerdmans, t. a. p., p. 65 en vv.; Ligtvoet: Boeton, t. a. p., p. 92.

zelf staande en hoogst merkwaardige republikeinsche staatsinrichting van Wadjo. Deze republiek bestaat uit drie vorstendommen, aan het hoofd van elk waarvan twee Păta's of Vorsten staan, één voor het burgerlijk bestuur en één voor de krijgswaken. Deze zes Vorsten vormen, met een dertigtal vorstelijke personen van minderen rang en een drietal zendelingen, benevens een Aroe Matowa of Păta Matowa, d.i. een President, den algemeenen Rijksraad. De president wordt gekozen door de vergadering, doch buiten haar midden, en oefent met de zes evengenoemde Păta's het dagelijksch bestuur uit. De keuze van den President geschiedt voor onbepaalden tijd; maar de zes evengenoemde Păta's kunnen hem elk oogenblik afzetten, welke afzetting hem op zinnebeeldige wijze wordt aangezegd. Komt één der leden van den algemeene Rijksraad te overlijden zoo kiest de volle vergadering zijn opvolger, gewoonlijk uit zijne naaste bloedverwanten. Daarentegen wordt bij de keuze van den Aroe Matowa op geene bloedverwantschap met den vorigen titularis gelet ¹.

De vorstendommen Boeton, Bima, Dampo, Sanggar en Soembawa verdienen eveneens eene bijzondere vermelding. Wel is waar hebben die rijkjes sedert eeuwen tot Zuid-Celebes in politieke en ethnologische betrekking gestaan, en zijn zij, alles bijeengenomen, slechts bij de groep der Makassaarsche en Boegineesche staatjes in te deelen; maar desniettemin staan zij de afwijkingen in hunne bestuursinrichting talrijk. In eerstgenoemd land vormen de Sapati of Rijksbestuurder, de Kénipoeloe, vroeger Hoekoem genoemd, waarschijnlijk het bestuurshoofd der residentie van den Vorst, de Regenten (Radja) van Soerabolio en Badia, benevens twee Kapitan Laoet's den Raad van Pangka's of Rijks grooten ². Zij behooren allen tot de vorstelijke familie, en kunnen één hunner als zoodanig, doch ook een ander lid dier familie tot Vorst verkiezen. Ofschoon Boeton nog in 1824 tot het nieuwe Bongaaische traktaat is toegetreden, wordt, volgens art. 26 van het in 1873 gesloten contract, geen troonopvolger bij het leven van den Vorst benoemd. Onder de Regenten staan de Bonto's of volkshoofden ³, ten getale van 32, verdeeld in drie categorieën, en, ofschoon niet van vorstelijke afkomst, toch uit bepaalde

¹ Zie Matthes: Over de Wadjoreezen, enz., p. 4 en vv.

² Vreemdelingen noemen hen veelal met den Maleischen titel Kapala Bitjara.

³ Vreemdelingen noemen hen veelal met den Maleischen titel Mantri.

familiën gekozen. Het ambt van Sapati komt van rechtswege toe aan den Regent van het eiland Koebeina, dat van Kénipoeloe aan den Regent van Batoe Leja. De beide Kapitan Laoet's worden bij vacature gekozen uit de andere Regenten van vorstelijk bloed, en behouden, bij hun ambt, het bestuur over hun gebied. De Laki's of Vorsten van Tioro en Moena zijn vazallen van den Vorst van Boeton, doch hebben geene zitting in den Rijksraad. Beiden hebben hunne eigene Bonto's; laatstgenoemde heeft bovendien zijn eigen Sapati. Ofschoon evenmin in den Rijksraad zitting hebbende, is toch ook de Sjahbandar een voornaam persoon, zoo zelfs dat dit ambt dikwijls door een broeder van den Vorst wordt bekleed. Eindelijk vordert het gebruik, dat alle Pangka's en Bonto's in de nabijheid van den Vorst wonen, zoodat zij het bestuur over hun gebied uit de verte door middel van zendelingen (Panggalasang) voeren ¹.

In Bima bestaat de Hadat uit den Rijksbestuurder, Radja Bitjara of Roema Bitjara geheeten, en 24 leden, waarvan 6 den titel van Toeréli, 6 dien van Djanéli, en 12 dien van Boemi dragen. Eerstgenoemden zijn de hoogsten in rang, dan volgen de tweeden, en eindelijk de derden. De Toeréli's en Djanéli's worden door de verschillende volkshoofden (Galarang, Lëbé, Daloë, enz.) gekozen. Zij vormen dus eene soort volksvertegenwoordiging, en kiezen op hunne beurt de Boemi's. Laatstgenoemden zijn tevens leden van het wereldlijke gerechtshof ². Bij verschil van gevoelen in den boezem van dit gerechtshof beslist de Rijksbestuurder, die overigens alle vonnissen moet bekrachtigen, en de bevoegdheid bezit, des noodig achtende, zelf het gerechtshof te presideeren. Om den invloed van den Rijksbestuurder niet alles overwegend te maken, is aangenomen, dat de Vorst nooit met ééne der naaste vrouwelijke familieleden van dien Rijksgröote mag gehuwd zijn, en dat hij uitgesloten is van de voogdij, bij eventueele minderjarigheid van den Vorst. Buiten het Rijksbestuur staat het personeel der hofhouding, waartoe o. a. be-

¹ Zie Ligtfoot, t. a. p., p. 17 en vv., 42, 59, 64, 69, 86, 88, 109. Ik volg in dit opstel dezen schrijver als de jongste en uitvoerigste bron. Volgens Matthes echter zijn de Bonto's op Boeton, wat elders de Soeléwatang's, en de Panggalasang's, wat elders de Poenggawa's genoemd worden. Zie van laatstgenoemden schrijver: Eenige opmerkingen, enz., in deze Bijdragen, 3de Volgreeds, dl. VII (1873), p. 78.

² De hoogste geestelijke rechtbank heet ook hier Sarat.

hooren een opper- en een onder-ceremoniemeester, een conservator der kleederen en lijfsieraden, een opper-keukenmeester, een hoofd over de wapenkamer, hoofden der lijfwacht, enz. Eén der Toeréli's is tevens Sjâhbandar, en wordt als zoodanig bijgestaan door een Mata-Mata of assistent ¹. Het hoofd der krijgsmacht en der politie is de Boemi Rénda, en een drietal Boemi Parisi zijn belast met zendingen en met de buitenlandsche betrekkingen. Deze vier Boemi's worden door den Rijksraad aangesteld, maar hebben daarin geene zitting, hetgeen niet wegneemt dat hun invloed soms zeer groot kan zijn. De volkshoofden worden door de ingezetenen gekozen; in een gedeelte van het Rijk kiezen zij nog de tusschen hen en het centrale bestuur staande distriktshoofden, evenals zij Galarang genoemd. De beide onderhoorigheden van Bima op het eiland Flores, staan ieder onder een erfelijken Nâib of Stadhouder, door het Rijksbestuur bevestigd. Behalve deze hoofden heeft nog elk der talrijke standen of gilden (dari), waarin de adel en de vrije burgerstand verdeeld zijn, een afzonderlijk hoofd, eveneens Boemi genaamd, welke Boemi's intusschen voor een deel dezelfde zijn als die in den Rijksraad zitting hebben. De adel bestaat uit de familieleden van de Vorst en de afstammelingen van vroegere vorsten. Daartoe behooren alle rijks- en hofdignitarissen ².

In Dampo en Sanggar bestaat de Hadat uit den Radja Bitjara of Rijksbestuurder, met den Sjâhbandar en een zeker aantal Boemi's. In eerstgenoemd staatje komen daar nog eenige Djanéli's bij als leden, en in laatstgenoemd staatje de Imâm of hoofd der geestelijkheid. De gemeentehoofden heeten Galarang ³.

In Soembawa hebben in de Hadat zitting: de Déa Rangka, de Déa Kali Béla, de Déa Këmang, de Déa Tami en de Déa Adipati. Bovendien kunnen daarin nog zitting hebben vijf Mamatja's en zes Laloerah's. Alle dezen behooren tot

¹ Letterlijk: „spion”. Elders in den Archipel is deze titel alleen in gebruik voor de lagere handlangers van den Sjâhbandar.

² Zie Van Braam Morris: Bima, t. a. p., p. 178 en vv., 199 en vv. en 213 en vv., wat de spelling van sommige titels betreft, verbeterd naar Matthes: Opmerkingen, t. a. p., p. 87, en naar het Bimaneesch-Hollandsche Woordenboek van Jonker, opgenomen in dl. XLVIII (1896) der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

³ Zie de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië s. v. „Dampo”; de Akte van bevestiging van den Vorst van Sanggar van 1869, te vinden in de Handelingen der Staten-Generaal, Zitting 1870-1871, N° 15, en Matthes: Opmerkingen, t. a. p., p. 85, 86.

den vorstelijken adel¹. Eerstgenoemde is de Rijksbestuurder, de tweede de legerbevelhebber. Welke functiën de overigen vervullen blijkt niet duidelijk. Sommigen schijnen tevens bestuurshoofden te zijn. Andere bestuurshoofden zitten nooit in den Rijksraad, bij voorbeeld de eveneens tot den adel behorende regenten (Otak Panganton) en de drie vazalvorsten van Taliwang, Serang en Djarewe, in welke staatjes overigens het bestuur op denzelfden voet als in Soembawa, maar meer in het klein, is ingericht. Volkskenze bestaat in Soembawa alleen ten aanzien der Njaka's of gemeente-hoofden. Zij behooren niet tot den adel².

De verhouding tusschen de Inlandsche Vorsten en hunne Rijks-grooten beheerscht ook voor het Gouvernement de vraag, met wie de contracten worden gesloten. In de Javaansche Vorstenlanden zagen wij reeds, dat geene Rijks-grooten bestaan in den zin, welken men in de Buitenbezittingen aan dat woord hecht. Dientengevolge worden de contracten er altijd gesloten met den Vorst alleen, en teekenen hoogstens eenige aanzienlijken de akte als getuigen. Wie dit zijn, is verschillend. In het archief van het Ministerie van Koloniën zag ik contracten, als getuigen onderteekend door den Rijksbestuurder en één of meer Boepati's, anderen door één of meer Pangéran's, zonder ambtelijke functiën, al dan niet in gezelschap van den Rijksbestuurder, enz. In enkele akten stellen de getuigen zich mede aansprakelijk voor de naleving van de verbintenis. Alleen in de beide akten van 1677 verklaart de Mataramsche Vorst te handelen „geadsisteert met zijne tegenwoordige rijcxstenden“. In de meeste contracten met de Vorsten op de Buitenbezittingen, vooral die uit den lateren tijd, staat daarentegen uitdrukkelijk dat zij gesloten zijn met den Vorst en zijne Rijks-grooten. In Djambi treden zelfs drie partijen op: de Sultan, de Pangéran Ratoe en de Rijks-grooten³. Waar in de Buitenbezittingen met den Vorst alleen gecontracteerd wordt, blijkt uit de bepalingen van het contract toch altijd, dat ook de Rijks-grooten daarbij verplichtingen op zich nemen, en draagt hunne onderteekening dus een ander kenmerk dan de onderteekening door getuigen. Slechts in zeer weinige, en dan nog met de minst beteekenende staatjes gesloten,

¹ Hier zoowel als in Bima is Daëng een titel, welke op vorstelijke afstamming wijst. Vgl. boven, p. 11, en Zie Van Braam Morris: Bima, t. a. p., p. 206; Ligtvoet: Sumbawa, t. a. p., p. 558.

² Zie Ligtvoet, t. a. p., p. 571 en vv.; Matthes: Opmerkingen, t. a. p., p. 82.

³ Vergl. boven, p. 55.

contracten, treedt in de Buitenbezittingen de Vorst geheel alleen jegens het Gouvernement op als verbonden partij. Het hoofd der Inlandsche geestelijkheid komt slechts sporadisch als onderteekeenaar van een contract voor, en dan nog in den regel uitsluitend ter constateering van de beëdiging door den Vorst of door de Rijksgrooten.

§ 6. De rijkssieraden.

Overal, waar in Nederlandsch-Indië de Islâm heerscht, bestaat van ouds de zeer eigenaardige en absoluut anti-Mohammedaansche instelling, dat men, om als de rechtmatige Vorst te worden aangemerkt, in het bezit moet zijn van zekere voorwerpen, in de Indische administratieve taal gewoonlijk „Rijkssieraden“, en in Zuid-Celebes, „Ornamenten“ genoemd. De Javaansche naam is Oepâtjârâ en de Maleische Kabësaran of Alât ¹ Karadjaän; terwijl men in het Makassaarsch van Kalompowang, en in het Boegineesch van Aradjang ² spreekt. Deze voorwerpen zijn geene insignes, als bij ons b.v. de kroon of de schepter, welke in sommige landen, als historische voorwerpen, eene zekere moreele beteekenis hebben voor den bezitter, maar welke toch desnoods ieder optredende Vorst zich nieuw zoude kunnen laten aanmaken. Zelfs is het bezit dezer voorwerpen niet te vergelijken met dat van de rijksreliquiën te Constantinopel. Gesteld immers dat iemand zich op arglistige wijze het bezit wist te verschaffen van het stuk van den mantel van den stichter van den Islâm of van het zwaard van den Chalief 'Omar ³, zoo zoude toch geen enkel Ottomanisch onderdaan er aan denken, dat zoo iemand daarom Sultan van Turkije was geworden, en nog veel minder dat de regeerende Sultan, op grond van dit verlies, zoude ophouden de wettige Vorst te zijn ⁴. De Inlandsche Rijkssieraden zijn daarentegen de dragers van het gezag. Dit laatste is daarin belichaamd, zoodat b.v. een Vorst, die is afgezet, of die afstand van de regeering

¹ Van het Arab. âlah, meerv. âlât, d. i. „werktuig“.

² De klemtoon valt in dit woord op de laatste lettergreep.

³ Zie Panislamisme, p. 257, noot 2.

⁴ De Mohammedaansche Wet zwijgt over de insignes der vorstelijke waardigheid. De Omajjaden droegen als zoodanig den zegelring en den staf van Mohammad. De 'Abbâsieden voegden daarbij diens mantel. Onder den 'Abbâsiedischen Chalief Mostarsjid (1118-1135) kwam het met gouddraad doorweven zonnescerm als insigne der souvereine waardigheid in gebruik. Zie Von Kremer, t. a. p., dl. I, p. 389, en dl. II, p. 218 noot 2.

heeft gedaan, doch de Rijkssieraden, of althans de gewichtigsten daarvan, in zijn bezit houdt, door de bevolking steeds als hare wettige overheid wordt aangemerkt. Zijn opvolger wordt in zoodanig geval slechts als een overweldiger beschouwd, d. w. z. als iemand, aan wien men alleen zoolang en in zoodanige mate gehoorzaamt, als hij gehoorzaamheid kan afdwingen. Omgekeerd is, in geval van onderwerping van een Inlandschen Vorst, de uitlevering der Rijkssieraden aan zijn opvolger of aan het Europeesche Bestuur een bijna onbedriegelijk teeken, dat die onderwerping eerlijk gemeend is. Zelfs de uitlevering door de bevolking buiten den afgezetten Vorst om, is meestal voor dezen eene aanleiding om den strijd op te geven. Oorlogen zijn dan ook vroeger herhaaldelijk tusschen Inlandsche Vorsten gevoerd om het bezit van Rijkssieraden. Grootendeels zijn het erfstukken, waarvan niet zelden de oorsprong niet meer kan worden nagegaan, en die men daarom somtijds als uit den hemel afkomstig beschouwt. De oudheid en de bovennatuurlijke herkomst zijn echter geene noodzakelijke voorwaarden voor het vereeren als Rijkssieraad, aangezien ook onderscheidene voorbeelden bekend zijn, dat een nieuw voorwerp als Rijkssieraad aan de verzameling werd toegevoegd. Sommige Rijkssieraden zijn dan ook geenszins voorwerpen van hoogen ouderdom, en kunnen dit zelfs uit hunnen aard niet zijn, b.v. het straks te noemen Rijkspaar van Bima. Men heeft hier blijkbaar met eene uiting van fetisisme te doen, welke de bevolking in den Islâm heeft overgebracht. De Rijkssieraden zijn fetisen, die het bezit van den troon en het lot van het Rijk beheerschen. Zij hebben namen en soms ook titels, evenals personen. Sommigen dienen als wichel-instrumenten, of worden bij rampen van hooger hand te voorschijn gehaald. Eeden worden daarbij gezworen. In den oorlog worden zij medegevoerd, en bij verschillende gelegenheden tracht men ze door offers, door het besmeren met bloed, of door gebeden, evenals godheden gunstig te stemmen ¹.

¹ Zie Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, dl. II, p. 35; Matthes: De Âda's, t. a. p., p. 161, 162; Latowa, p. 220; Niemann: De Boegineezen, enz., t. a. p., p. 269 en vv., 282; Van der Lith, t. a. p., dl. II, p. 359, 366; Knebel: A propos d'armes et d'autres objets désignés par les Javanais sous les noms de Kjai, Njai, Poen et Si, in het Tijdschrift voor de Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XL (1898) p. 239 en vv.; Kort verhaal der bestaande volks-overleveringen aangaande de kris Singkir en de lans Kaliblah, beide wapens, welke behoord hebben tot de kroonsieraden van het vervallen verklaarde rijk van Bandjermasin, in hetzelfde Tijdschrift, dl. XVI (1864), p. 501 en vv.; Eerd-

Ofschoon de instelling der Rijkssieraden ook bij de Javanen en de Maleiers bestaat, zoo heeft die toch nergens eene beteekenis als in Zuid-Celebes. De afgodische vereering der Rijkssieraden, welke elders slechts sporadisch voorkomt, is aldaar de normale toestand. Niet slechts de Vorsten, maar ook de hoofden, die in de Gouvernementslanden den titel Karaëng (Mak.) of Aroeng (Boeg.) voeren, hebben aldaar dergelijke sieraden, en het is om deze reden, dat men, wat bedoeld gewest betreft, in het Hollandsch liever van „Ornamenten” spreekt. De hoofden in quaestie zijn volstrekt niet altijd die, wier gebied uit een economisch of politiek oogpunt belangrijker is, dan dat van anderen; maar hunne titels en hunne Ornamenten zijn afkomstig uit den tijd, toen zij nog min of meer zelfstandige Vorsten waren. Sommigen dezer hoofden zijn door ons tot Regenten aangesteld; maar anderen wederom niet, en zoo ziet men het oppervlakkig vreemde verschijnsel, dat wel eens een Regent in de Inlandsche maatschappij een minder verheven standpunt inneemt dan enkelen zijner onderhoofden. Zonder het bezit van een Ornament kan men geen Karaëng of Aroeng zijn, maar hoogstens tot de ana-karaëng (Mak.) of ana-aroeeng (Boeg.) behooren ¹. De volksoverlevering knoopt zelfs het ontstaan der oudste staatjes vast aan het vinden, ontdekken of op andere wijze verkrijgen van een Ornament, b.v. een steen, een stuk hout, eene vrucht, een wapen, enz.; alles van een bijzonderen vorm of van eene bijzondere kleur, in één woord van een vreemd voorwerp, dat naar de volksoverlevering eene wonderdadige kracht bleek te hebben. Dergelijke Ornamenten dragen den specialen naam van Gaoekang, en, naar de Inlandsche opvatting, was dan de Gaoekang, en niet de verkrijger, de stichter van het rijkje. Men bouwde voor den als bezielde gedachten Gaoekang een huis, gaf hem wapens, huisraad en allerlei andere, ook onroerende, goederen, waaraan zich, naar de volksovertuiging zijne geheimzinnige kracht mededeelde, en die, evenals de Gaoekang zelf,

mans, t. a. p., p. 63 en v.; Tromp, Uit de Salasila, t. a. p., p. 3. De Javaansche en Maleische rechtsbronnen en ethisch-politieke geschriften maken, voor zoover ik kan nagaan, van de Rijkssieraden geen gewag. Alleen vindt men in de Kroon der Koningen gesproken van de wenschelijkheid, dat de Vorst, ter verhooging van zijn aanzien, eene verzameling van kleine maar kostbare voorwerpen, speciaal edelgesteenten, in bezit hebbe. Dit is echter natuurlijk geheel iets anders. Vergl. Roorda van Eysinga, t. a. p., p. 118, Marre, t. a. p., p. 192.

¹ Zie boven, p. 11.

van ouds onder de bewaking en administratie stonden van den Vorst, doorgaans een afstammeling van den primitieven verkrijger van den Gaoekang. De meeste Gaoekang's zijn in den loop der tijden verloren gegaan; maar voor zooverre hunne evengenoemde goederen nog bestaan, vervullen deze hunne plaats, en is daarop de vereering door de bevolking overgebracht. Nevens deze, naar de volks-overlevering primitieve staatjes, heeft men anderen, door van daar uitgeweken hoofden gesticht. De Ornamenten dezer laatstbedoelde staatjes zijn geene Gaoekang's; doch zij bestaan in de wapens of andere voorwerpen, welke aan de stichters hebben toebehoord. Voor een deel zijn het voorwerpen, welke reeds als Ornamenten golden in het staatje, van waar men uitweek, en welke door de emigranten naar hunne nieuwe vestiging zijn medegevoerd. Dit alles verklaart, waarom, bij de Makassaren en Boegineezen, ook de ambtsvelden der Ornamenten bezittende hoofden, als eigendom van hunne Ornamenten worden beschouwd, ja dat dit zelfs het geval is met slaven, gelijk mede met jachtterreinen, bosschen en alle andere voor den publieken dienst of ter belooning van de hoofden afgezonderde gronden, welke wij staatsdomein zouden noemen. Dit verklaart tevens de bovenvermelde ¹, schijnbaar met het hooge standpunt van den Vorst onvereinigbare, bevoegdheid der Rijksgrooten om hem zelfs af te zetten. Het hooge standpunt geldt namelijk minder den persoon des Vorsten als zoodanig, dan wel zijne hoedanigheid van vertegenwoordiger der Ornamenten, die niet voor hem alleen, maar voor het geheele volk bestaan. De Rijksgrooten nu hebben, bij wanbestuur van den Vorst, het recht, ja wat meer zegt, zij zijn verplicht, een meer waardigen persoon te kiezen om voor en namens de Ornamenten te regeeren ².

Bij de Javanen en Maleiers is de vereering der Rijkssieraden wel niet zoo sterk als in Zuid-Celebes; maar toch levert ook bij hen de geschiedenis voorbeelden op van het gewicht daaraan, als dragers van het gezag, gehecht. Zoo moest, in 1803, namens de Indische Regeering aan den toenmaligen Sultan van Djokjakarta worden onder het oog gebracht, dat het zijnerzijds eene „onbetamelijke begeerte“ was te vorderen, dat de Nederlandsche Resident,

¹ Zie boven p. 13.

² Zie Kooreman, t. a. p., p. 174 en vv.; Matthes: De Âda's, t. a. p., p. 168; Harrebomée: Een ornamentenfeest van Gantarang, in de Mededeelingen van het Nederlandsch Zendelinggenootschap, dl. XIX (1875) p. 344 en vv.; Wijnmalen: Nog eene Boegineesche legende, in deze Bijdragen, 5de Volgreeks, dl. I (1886), p. 96 en v.

bij het voorbijdragen der Rijkssieraden, van zijn paard afsteeg, even als de Regenten gewoon waren te doen ¹. De aloude Vorsten van Menangkabau beweerden in het bezit te zijn van allerlei, meerendeels, zoo niet geheel verzonnen, dan toch blijkbaar door een sterk vergrootglas bekeken, wonderdadige voorwerpen. In den aanhef hunner officieele brieven noemden zij al die voorwerpen met name op. Het bezit van elk daarvan beschouwden zij als een afzonderlijken titel, nevens hun hoofdtitel: Sultan ². Omtrent Palembang vinden wij vermeld, dat de in 1813 afgezette Sultan Badr ad-dîn halsstarrig weigerde de Rijkssieraden uit te leveren aan zijn opvolger Nadjm ad-dîn, en eerst toegaf, toen men die gewapenderhand van hem opvorderde ³. Sultan 'Abd ar-Rahmân van Lingga verliet in 1821 zijn land, omdat de weduwe van zijn voorganger sedert 1810 steeds weigerachtig bleef, hem de Rijkssieraden uit te leveren, zelfs toen haar daarvoor eene som van 50.000 Spaansche matten was geboden. Zoodra echter in 1822, door tusschenkomst van het Nederlandsche gezag, deze onmisbare teekenen zijner waardigheid te zijner beschikking waren gesteld, keerde hij uit zijne vrijwillige ballingschap terug ⁴. Toen in 1878 de Atjehsche groote Toekoe Baid zich onderwierp, en als voorwaarde voor die onderwerping de uitlevering was gesteld der Rijkssieraden, welke de laatste Sultan van Atjeh hem in bewaring had gegeven, kostte het veel moeite hem tot die uitlevering te bewegen, en deed hij, gelijk later bleek, dit nog slechts ten deele. De onderwerping was dan ook blijkbaar niet ernstig gemeend, en eerst bij zijne arrestatie in het volgende jaar, kon men zich in zijne woning van de nog overgebleven Rijkssieraden meester maken ⁵. De in 1858 afgezette Sultan Taha van Djambi wist zich vele jaren lang in de binnenlanden van zijn voormalig gebied te handhaven, en de officieel aangestelde Vorst ter hoofdplaats had blijkbaar, niettegenstaande den steun van het Gouvernement, zoo goed als geen invloed in het grootste gedeelte van het Rijk. Eerst in 1887, bij het optreden van een nieuwen Vorst, bleek, dat Taha tot dusverre zijn invloed te danken had aan het bezit van het belangrijkste der Rijkssieraden, hetwelk hij

¹ Zie De Jonge: De opkomst van het Nederlandsch gezag op Java, dl. X, 's-Gravenhage 1888, door Van Deventer, p. 136.

² Zie o. a. den brief medegedeeld door Kielstra, t. a. p., p. 504.

³ Zie De heldhaftige bevrediging van Palembang, Rotterdam 1822, p. 57 en vv.

⁴ Zie Netscher, t. a. p., p. 277, 278.

⁵ Zie het Koloniaal Verslag van 1879, p. 9.

toen overgaf. Sedert hoorde men van Taha's invloed niet meer ¹. In 1864 durfden de personen, die zich van den Bandjermasinschen opstandeling, Dë mang Léman wilden meester maken, om hem aan ons gezag uit te leveren, dit niet doen, alvorens hem des nachts in zijnen slaap heimelijk te hebben beroofd van twee Rijkssieraden, eene kris en eene lanspunt, waaraan hij eene bovennatuurlijke kracht heette te ontleenen ². Het spreekt van zelf dat, bij de onderwerping van een Inlandschen Vorst, van Gouvernementswege steeds op uitlevering der Rijkssieraden wordt aangedrongen, en dat, bij de opheffing van het zelfbestuur in eenig staatje, de Rijkssieraden van de hoofdplaats worden weggevoerd, en daarmede als met Gouvernements-eigendom wordt gehandeld. Zoo bevinden zich de Rijkssieraden der voormalige Vorsten van Bantam, Bandjermasin, Bangkalan, Gorontalo en Atjeh in het Museum van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen ³. Behalve in Atjeh, was in den regel, met de inbezitneming door het Gouvernement van de Rijkssieraden, tevens de groote kracht van het verzet der bevolking gebroken.

De Javanen onderscheiden de Rijkssieraden in twee soorten, de Oepâtjârâ in specialen zin, en de Ampilan ⁴. Eerstgenoemden zijn voorwerpen uit hunnen aard tot geen bepaald gebruik dienstig, en alleen bij plechtige gelegenheden vertoond. De anderen zijn daarentegen voorwerpen, die wel is waar niet gebruikt worden in het dagelijksche leven, maar welke toch uit hunnen aard tot eenig doel aangewend zouden kunnen worden, en welke den Vorst

¹ Zie het Koloniaal Verslag van 1888, p. 12.

² Zie Catalogus, enz., p. 150.

³ Zie voor Bantam, Catalogus, enz., p. 54, 56, 59 en vv.; voor Bandjermasin, Ibid. p. 149 en vv.; voor Bangkalan, zie Supplement op den evengenoemden Catalogus, Batavia 1894, p. 104 en vv.; voor Gorontalo, Notulen der algemeene en bestuursvergaderingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, dl. XXVIII (1890), p. 113 en vv.; voor Atjeh, Ibid., dl. XXXIII (1895), p. 1 en 18; voor Simpang Olim vergl. boven p. 19 noot 2.

⁴ Ofschoon minder juist (vergl. boven p. 73) wordt op Java ook wel het woord poesâkâ, d. w. z. „erfstuk”, voor Rijkssieraad in het algemeen gebezigd. Het gebruik der woorden Oepâtjârâ of Ampilan, in de Gouvernements-residentien op Java, voor de staatsievoorwerpen, welke de Regenten, de leden van hun gezin en de andere Inlandsche hoofden zich, krachtens Indisch Staatsblad 1820 N° 22 en 1824 N° 13, mogen doen nadragen, is, ofschoon niet zeldzaam, toch absoluut onjuist. Die voorwerpen immers zijn niets dan insignes, ook al mocht zich daaronder in enkele oude Regentengeslachten nu en dan een erfstuk bevinden.

doorgaans worden nagedragen. De Oepâtjârâ's staan bij de Javanen hooger dan de Ampilan's. Zij worden doorgaans niet aangeraakt, ja zelfs niet genaderd, zonder dat daarvoor eerst de bekende eerbiedige sĕmbah is gemaakt. Zij bestaan bij den Soesoehoenan van Soerakarta uit een zevental gouden beeldjes van, voor een deel, mythische dieren, waarvan sommigen tevens als doozen of waterbakjes kunnen dienst doen. Die beeldjes zijn namelijk van binnen hol, en een deel van den rug kan als deksel worden losgemaakt. De Ampilan's van den Soesoehoenan zijn ten getalle van 26: een matje, een stoffer, een sigarenkoker, eene tabaksdoos, eene opiumpijp, een wandelstok, een kwispedoor, eene tabouret, eenige doozen, kommen, waaiers, wapens, enz. ¹. Het Mangkoe-Nĕgaransche huis bezit ook zijne Rijkssieraden. Toen een vroeger hoofd van dit huis van wijlen Prins Hendrik der Nederlanden, bij gelegenheid van diens bezoek aan Java, een Arabisch rijpaard ten geschenke ontving, werd dit paard door hem tot Rijkssieraad verheven. Na het uitspreken van eenige dongâ's of gebeden, werd het dier driemaal over den aloen-aloen van den zelfstandigen Pangĕran Adipati geleid, en onder het lossen van saluutschoten in zijne nieuwe waardigheid geïnstalleerd ². Een vijftal gouden dierenbeeldjes van denzelfden aard als in Soerakarta vormen, met twee gouden doozen, eene vierkante en eene pyramide-vormige, benevens eene van goud en zilver vervaardigde lantaarn, de Oepâtjârâ's van den Sultan van Djokjakarta; terwijl ook diens Ampilan's, ten getale van 17, uit soortgelijke voorwerpen als in Soerakarta bestaan ³.

Wat de Buitenbezittingen betreft, zoo vindt men als Rijkssieraden van Indragiri vermeld het vorstelijke zonnescerm (pajoeng), eene groote houten keteltrom (nobat) ⁴, en eene andere houten trom aan beide kanten met vel bespannen (gĕndang) ⁵. De Rijkssieraden van Sanggau bestaan uit eene kris, een zwaard van

¹ Zie de beschrijving met de afbeeldingen in het opstel van Deeleman: De Nieuwjaarsdag te Soerakarta, in deze Bijdragen, Nieuwe Volgreeds, dl. II (1859), p. 358 en vv.

² Zie Ibid. p. 357.

³ Zie Groneman: In den Kĕdaton van Jogjakartâ, Leiden 1888, p. 10 en 14 en vv.

⁴ In Siak schijnt men met het woord nobat eene soort van orkest te bedoelen, bestaande uit twee trommen en éene sĕroeni of klarinet, welk orkest alleen bij groote vorstelijke plechtigheden en feesten bespeeld wordt. Zie Hijmans van Anrooy, t. a. p., p. 322 en 323.

⁵ Zie Graafland, t. a. p., p. 30.

Europeesch maaksel, waarvan het gevest den vorm van een kruis heeft, eene lans, eene gong en eene draaibas ¹. Die van Kotaringin schijnen zeer talrijk te zijn; doch als de voornaamsten worden genoemd twee zetels van ebbenhout, eenige waaiers, zwaarden en lansen, waarvan sommigen met meer dan ééne punt, eenige stukken ijzer, naar het heet uit Madjapahit afkomstig, en een tweetal groote porceleinen potten van Japansch of Chineesch maaksel ². In Koetei onderscheidt men de Rijkssieraden in Oepatjara, Pëpangkoen en Alat Karadjaän in engen zin. Eerstgenoemden zijn de voorwerpen, welke den Sultan worden nagedragen tot zijn persoonlijk gebruik, b. v. pajoeng, sirih-doos, enz. De tweeden zijn voorwerpen van denzelfden aard, doch die alleen bij zeer plechtige gelegenheden te voorschijn worden gehaald, en dan nog soms slechts in afbeelding. De Alat Karadjaän, in engen zin, bestaan uit een 24-tal, meerendeels zeer oude voorwerpen van verschillenden aard, die gedeeltelijk aan vroegere Vorsten hebben toebehoord, gedeeltelijk nog uit den Hindoe-tijd afkomstig zijn, o. a. een in Koetei opgegraven gouden beeldje van Wisjnoe. Dit laatste en enkele anderen dezer voorwerpen schijnen ook wel als lijfsieraden te worden gedragen; doch overigens schijnen de Alat Karadjaän in engen zin niet te worden vertoond ³. De Rijkssieraden van Ternate bestaan uitsluitend uit lijfsieraden, doch die van Tidore uit zilveren vaatwerk, zilveren kandelaars, een zilveren en zes koperen kwispedoors, eenige wapens, spiegels, muurstolpen, enz. ⁴. De Rijkssieraden van Gowa bestaan uit wapens, kettingen, vlaggen, zonneschermen, porceleinen schotels, stukken steen, oude lappen, en andere op zich zelf waardelooze zaken ⁵. Eene naar Westersche begrippen niet minder zonderlinge verzameling vormen die van Boni. Men vindt daaronder wapens, vlaggen, ringen en andere lijfsieraden of benoodigdheden, waaraan meerendeels historische herinneringen verbonden zijn, zegels, akten van de Oost-Indische Compagnie afkomstig, de placenta en een bosje haar van den bekenden Vorst, Aroe Palakka, uit de 17de eeuw enz. ⁶.

¹ Zie Bakker, t. a. p., p. 374. Behalve deze Rijkssieraden schijnen nog voor elk der twee takken van het Vorstengeslacht speciale en eigene Ornamenten te bestaan. Zie Ibid. p. 380, 438.

² Zie Pijnappel, t. a. p., p. 281.

³ Zie Tromp, t. a. p., p. 97 en vv.

⁴ Zie De Clercq, t. a. p., p. 30, aant. 1.

⁵ Zie Eerdmans, t. a. p., p. 63, 64.

⁶ Zie Bakkers: Boni, t. a. p., p. 190 en vv.

In Tanette en Barroe bestaan de Rijkssieraden respectievelijk uit eene vlag en een dolkmes, en uit drie vlaggen, een dolkmes en een houwer ¹. In Bima is het voornaamste Rijkssieraad het bruine Rijkspaard. Het wordt, bij sterven van zijn voorganger, in de vorstelijke stoeterij gekozen uit de afstammelingen van een paard, hetwelk in 1646 door een Bimaneeschen Vorst in een oorlog tegen Boni werd bereiden, en wonderen van dapperheid moet hebben verricht. Het Rijkspaard wordt in den Kraton gestald, en mag, als een heilig dier, door niemand bereiden worden. Elken Vrijdag wordt het naar de rivier geleid, en aldaar gebaad. De vorstelijke lans wordt alsdan vóór het paard uitgedragen, en ieder, die dan niet eerbiedig uit den weg gaat, met boete gestraft. Passeert het paard op eene ceremonieele wandeling het Gouvernements-fort, zoo heeft het aanspraak op een saluut van vijf schoten ².

De beteekenis der Rijkssieraden schijnt eene specifiek Inlandsche instelling te zijn. Het Hindoe-recht kent die niet, en uit het stilzwijgen van alle berichtgevers omtrent de toestanden op Bali op dit punt, valt bezwaarlijk iets anders op te maken, dan dat de aan het Hindoeïsme trouw gebleven Vorsten op genoemd eiland geene Rijkssieraden in den bovenomschreven zin bezitten. Onder de kostbaarheden, in 1894 op den laatsten Hindoeschen Vorst van Lombok buitgemaakt, en aan het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen ter bewaring afgestaan, komen wel voor eenige hoofdbanden of kronen, welke als vorstelijke waardigheidssteekenen te beschouwen zijn; maar alle aanwijzing ontbreekt, dat die kronen als Rijkssieraden door de bevolking werden vereerd ³.

¹ Zie Bakkers: Tanette en Barroe, t. a. p., p. 292 en 353.

² Zie Van Braam Morris: Bima, t. a. p., p. 215 en vv.

³ Zie Notulen, enz., dl. XXXIII (1895), p. 48, 94, 95 en Bijl. VII; dl. XXXVI (1898), p. 151.